

наш Край

18551
№ 1 (28)

СТУДЗЕНЬ 1928

ШТОМЕСЯЧНИК
Ц.Б. КРАЯЗНАУСТВА

КРАЯЗНАУСТВО
1928

ПРЫМАЕЦА ПАДПІСКА на 1928 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАУЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

- „Наш Край“ змяшчае артыкулы популярна-навуковага характару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.
- „Наш Край“ змяшчае кіраўнічыя ўказанні: анкеты, праграмы, інструкцыі і метадычныя артыкулы па краязнаўстве.
- „Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх краязнаўчых арганізацый БССР.
- „Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народным, хата-чытальні, клубе і бібліятэцы.
- „Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага краязнаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, К. Ароль, А. Аніхоўскі, К. Атраховіч, Н. Бываеўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф. П. Бузук, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Гр. Варапаеў, Проф. Васількоў, М. Грамыка, Г. Гарэцкі, М. Гарэцкі, А. Ганжын, Зьм. Даўгяла, В. Дружыц, М. Зьбіткоўскі, Проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Я. Каранеўскі, Кіпель, М. Кіркевіч, Каракін, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі, Я. Кісьлякоў, М. Касцяляровіч, М. Ламака, В. Ластоўскі, Макарэўскі, Д-р Магілеўчык, М. Мялешка, Натальлін, А. Нямцоў, К. Папоў, Г. Парэчын, Проф. В. Пераход, Проф. У. Пічэта, Я. Ракаў, Самцэвіч, Проф. П. Салаўеў, Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргееў, Я. Траяноўскі, Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. А. Фядзюшын, Е. Цехановіч, А. Шашалевіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакаціхін, Проф. Яцанкоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . . 5 р. — к. | На 3 м-цы . . . 1 р. 40 к.
На паўгода 2 р. 75 к. | На 1 месяц — р. 50

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦА: у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск, Рэвалюцыйная № 21, Інбелкульт), у ва ўсіх паштовых аддзяленнях, у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ў ва ўсіх кнігарнях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры Інбелкультце, у ва ўсіх аддзяленнях БДВ і ў ва ўсіх аддзяленнях і кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу „Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1927 г. са зніжкай для краязнаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў у 50%—за 5 руб.

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

„Працы I ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.

„Працы II ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.

У хуткім часе выходзіць з друку I частка „Апісаньне Асіпавіцкага раёну“. Адзел „Прырода“.

6502

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

НАШ КРАЙ

ШТОМЕСЯЧНИК

Цэнтральнага Бюро Краязнаўства

П Р Ы

ІНСТЫТУЦЕ БЕЛАРУСКАЕ КУЛЬТУРЫ

№ 1 (28) Студзень 1928

ГОД ВЫДАЊНЯ ЧАЦЬВЕРТЫ

В Ы Д А Њ Њ Е

Інстытуту Беларускае Культуры

М Е Н С К — 1928.

НАШ КРАЙ

Правління Бюро Краєзнавства

ІНСТИТУТ РЕПАРАЦІЙНИХ КУЛЬТУР

№ 1 (28) грудень 1928

ГОД ВЫДАНИЯ ПЯТЫЙ

Што трэба зрабіць у гэтым месяцы.

Ужо не аднойчы ў нашым часопісе высвятлялася значэнне і патрэба падліку краязнаўчай працы. Паміж тым ня ўсе краязнаўцы на мясцох гэта ўразумелі. Справаздачы мясцовых краязнаўчых арганізацый аб дзейнасці на працягу мінулага году павінны былі паступіць у Цэнтральнае Бюро Краязнаўства не пазней студзеня 1928 году. Ня глядзячы на просьбу Цэнтральнага Бюро аб гэтым большая палова арганізацый сваіх справаздач к вызначанаму тэрміну ня прыслала. Значны лік прысланых справаздач складаецца з сухіх адказаў і толькі на пункты схэмы, у той час як Цэнтральнае Бюро прасіла прыслаць магчыма больш падрабязную справаздачу з дадатковымі данымі да схэмы, вызначанымі ў адносіне Бюро да мясцовых арганізацый.

Без дакладных справаздач мясцовых краязнаўчых арганізацый Цэнтральнае Бюро ня можа высветліць дослед і дасягненні мясцовай працы, правільна акрэсьліць чарговасць вырашэння краязнаўчых заданняў на працягу новага году, паказаць мясцовую працу ў часопісе і г. д. Таму Бюро просіць паклапаціцца найхутчэйшым падасланнем сваіх справаздач у Бюро.

Другою задачай, якую неабходна вырашыць на працягу гэтага мясяца, зьяўляецца падлік краязнаўчых гурткоў у школах. Да гэтага часу ўсё-ж больш-менш здавальняюча падлічаны і вядомы краязнаўчыя таварыствы і агульныя гурткі на мясцох. Тыя-ж гурткі краязнаўства, якія знаходзяцца ў школах, часта вядуць пэўную працу, але аб іх існаванні вестак няма і яны не аб'яднаны ў краязнаўчым руху наогул. Таму Цэнтральнае Бюро зараз рассылае раённым і акруговым таварыствам краязнаўства пэўны лік анкет для падліку гэтых гурткоў у горадзе—акруговымі, а на раёнах—раённымі таварыствамі краязнаўства. Атрыманыя ад гурткоў анкеты з адказамі застаюцца ў таварыствах, а Цэнтральному Бюро апошнія павінны выслать спісы гурткоў з запоўненымі графамі адпаведна пытанням анкеты. Цэнтральнае Бюро спадзяецца, што мясцовыя таварыствы краязнаўства выканаюць гэта важнае заданне з патрэбнай уважлівасцю.

Урэшце трэцім заданнем бягучай працы зьяўляецца падрыхтоўка да ўсебеларускай выстаўкі краязнаўчых фотаграфій і зарысавак, якая адбудзецца ад 15 красавіка да 15 траўня 1928 году ў Менску.

Выстаўка мае мэту: а) выявіць дасягненні ў справе фотграфавання і зарысавання розных краін БССР, а таксама запасы краязнаўчых ілюстрацыйных матар'ялаў; б) звярнуць увагу на значэнне рысунку і фотаграфіі для краязнаўчай працы.

Удзел у выстаўцы прымаюць дзяржаўныя інстытуцыі, краязнаўчыя

арганізацы, фотографічныя гурткі, аб'яднанніі фотографаў, аб'яднанніі мастакоў, краязнаўцы, мастакі, фотографы, аматары, калекцыянэры і інш.

Зарысоўкі (алоўкам, пастэлью, пяром, экварэлью) і фотографіі будуць прымацца на тэмы: а) беларускі краявід; б) жывая і няжывая прырода (зьявы, жывёлы, птушкі, каменні, расьліны; іх групы, адзінкі, часткі); в) тып беларуса: жанчыны, дзяўчыны, мужчыны, хлапца, дзіцяці; г) беларускі народны касцюм мужчынскі і жаночы, як будны, так і сьвяточны; д) мужчынскія і жаночыя галаўныя ўборы: чапцы, наміткі, шапкі і да т. п.; е) беларус за працай і яго вырабы; ё) тыповыя беларускія будынкі—прыватныя, грамадзкія, культавыя; э) нутранае ўбраньне і абсталяваньне хат; ж) дэталі будынкаў; з) музычныя інструмэнты і музыканты; і) беларуская прамысловасьць; к) беларуская вёска і горад; л) мінулае і рэволюцыйны рух на Беларусі; м) асьвета і навука; н) жыцьцё краязнаўчых арганізацый і о) нацыянальныя меншасьці—адпаведна вышэйшым разьдзелам.

Экспанаты могуць абхопліваць Беларусь у этнаграфічных межах. *За лепшыя экспанаты будуць выдавацца дыплёмы I і II разраду.* Зарысоўкі і фотографіі прымаюцца да 15 красавіка 1928 г. Перасылка іх у ЦБК і назад—бесплатная. Кожны экспанат павінен мець пры сабе весткі: назву, дату, мясцовасьць, аўтара і ўласніка рэчы, а на партрэтах да таго—прозьвішча асобы. Фотографіі пажадана мець у 2-х экзэмплярах.

Мясцовыя краязнаўчыя арганізацыі павінны паклапаціцца, каб іх мясцовасьць і яе жыцьцё былі магчыма больш шырэй паказаны на выстаўцы. Для гэтага трэба, апрача падрыхтоўкі сваіх уласных экспанатаў на выстаўку, апаўсяціць мясцовыя фотографічныя і мастацкія гурткі, фотографаў, аматараў, калекцыянэраў, мастакоў і інш. аб выстаўцы і прыцягнуць іх да ўдзелу ў ёй пад сьцягам мясцовай краязнаўчай арганізацыі, зразумела, з поўным захаваньнем аўтарскіх праў і ўсяго, што з іх выцякае.

Галоўнаю працаю ў выкананьні пляну дзейнасьці саміх мясцовых краязнаўчых арганізацый зьяўляецца правядзеньне краязнаўчых канфэрэнцый, дзе яны яшчэ не адбыліся. Канфэрэнцыі гэтыя, апрача падліку зробленай працы і вызначэньня чарговых задач, зьяўляюцца вельмі карыснымі ў справе абмену краязнаўчым досьледам і праз гэта—у справе павышэньня кваліфікацыі мясцовых краязнаўцаў. З свайго боку Цэнтральнае Бюро пасылае сваіх прадстаўнікоў на гэтыя канфэрэнцыі для ўдзелу і дапамогі ў працы іх, прычым яны перад гэтым праводзяць абсьледаваньне і інструктаваньне некалькіх нізавых краязнаўчых арганізацый. Пры такім жывым узаемаабмене досьледам мясцовае краязнаўства зможа разгарнуць сваю дзейнасьць яшчэ шырэй.

Ц. Б. К.

К. Менскі.

Польская буржуазная навука на Беларусі.

Сучасны стан архіўных і бібліотэчных вестак перашкаджае дакладна выявіць польскі навуковы рух на Беларусі. Гэта тым больш

цяжка, што ён вызначаўся тутакі ў большай меры дзейнасцю тых ці іншых асоб, чым арганізацый, якіх, да рэчы, руская ўлада не дазваляла засноўваць. Вялікую ўвагу даследванню і вывучэнню Беларусі аддавалі таксама і розныя неаформленыя офіцыйна згуртаванні навакол польскіх выданняў на Беларусі, а таксама шэраг асьветных і спортыўных польскіх аб'яднанняў на нашай зямлі. Уся гэтая польская беларусазнаўчая і краязнаўчая праца мела добрае матар'яльнае падтрыманьне мясцовай польскай ці апалячанай шляхты і магнатства, якое было ня ў меру колькасна і матар'яльна больш магутным, чым расійскае дваранства. Само сабою адсюль зразумела, што польскае краязнаўства на Беларусі мела, і ў Заходняй Беларусі зараз мае выразны практычны характар, а ўласна, імкнецца парабачыць пад польскага пана беларускія землі. Дзякуючы ўсяму гэтаму польскае беларусазнаўства і краязнаўства дасягнула значна большых вынікаў, чым рускае і было немалым штурхачом да заснавання рускіх арганізацый, якія імкнуліся супроцьпаставіць яму сваю дзейнасць і працу. Бясспрэчна, таксама нязьмерна вялікае значэнне ў справе развіцця польскае навукі на Беларусі мелі Віленскі Універсітэт і Полацкая Акадэмія.

Пачалося польскае беларусазнаўства і краязнаўства на Беларусі амаль за сто гадоў раней, чым рускае. Выразны заклік да ўтварэння грамадзкага характару яго ёсць ужо ў палове XVIII стагоддзя ў польскіх Віленскіх выданнях. Але толькі ў палове XIX ст. змагла заснавацца першая беларусазнаўчая польская арганізацыя на Беларусі — Археалягічная Камісія пры Віленскім Музеі старажытнасцяў. 1 студзеня 1856 году яна распачала сваю працу па даследванні гістарычнага мінулага Беларусі. Хутка пасля гэтага ў складзе яе пачала працу прыродазнаўчая секцыя. Гатоўка сіл і сродкаў рабілі магчымым існаванне ў Вільні комплекснай беларусазнаўчай арганізацыі. Таму ўжо ў 1858 г. было выразнае жаданне перайменаваць камісію ў Віленскае Навуковае Таварыства, але здарэнні надышоўшага 1863 г. гэтаму перашкодзілі.

Ня глядзячы на тое, што камісія была на дзяржаўным бюджэце і старшынёю яе зьяўлялася асоба па прызначэнні, яна ўсё-ж мела грамадскі характар па складу членаў. Сярод іх налічваўся вялікі лік польскіх або апалячаных магнатаў з Беларусі, якія таксама дапамагалі камісіі і матар'яльна.

Камісія зрабіла пэўную навуковую працу і мела свае выданні. У 1864 г. музей і камісія былі рэарганізаваны з польскіх у рускія і гэтым на доўгі час прыпынілася існаванне польскіх навуковых інстытуцый на Беларусі, але не сама навуковая дзейнасць.

У 1901 годзе ў Вільні заснаваўся археалягічны гурток, але ён ня змог развінуць шырокую дзейнасць. У 1906 г. у Варшаве заснавалася Польскае Таварыства Краязнаўства, якое ў сваім органе „Земля“ аддавала значную ўвагу Беларусі. У склад яго членаў уваходзілі таксама і польскія або апалячаныя людзі з Беларусі. Але аддзяленняў гэтага таварыства ў нас у той час яшчэ ня было.

У тым-жа 1906 г. пачалася праца па арганізаванні Таварыства прыяцеляў навук у Вільні, а ў лютым 1907 г. яно ўжо было адчынена ў ліку 38 заснаваўцаў. Праз два гады ў таварыстве ўжо было каля 300 членаў, вялікі лік якіх пражываў у розных мясцох Беларусі, а таксама па-за межамі яе. У 1922 годзе ў складзе таварыства аформіліся

наступныя аддзелы: а) філэлёгіі, літаратуры і мастацтва; б) навук матэматычна-прыродазнаўчых і лекарскіх і в) гісторыі, філэзофіі і навук праўна-грамадзкіх. Мэтаю таварыства зьяўляецца дасьледваньне краю ў прыродазнаўчым, этнографічным, гістарычным, эканомічным і статыстычным стасунках. У 1925 г. у таварыстве было 320 членаў. Такім чынам, ня гледзячы на спрыяючыя ўмовы, лік членаў амаль не павялічыўся. Як і раней, члены падзяляюцца на звычайных, дажывотных, пратэктараў, корэспондэнтаў і ганаровых. Бюджэт таварыства ў тым жа 1925 г. складаўся з 25 тыс. злотых. Да сусьветнай вайны таварыства выдавала свой „Рочнік“, якога вышла 7 томаў. Цяперак таварыствам выдаецца „Атэнэум Віленьскі“, прысьвечаны досьледам стараны ў межах былога вялікага княства Беларуска-Літоўскага, а аддзелы выдаюць „Розправы“. У сваім ведаме таварыства мае ўласныя: бібліотэку, архіў і музэйныя калекцыі—прыродазнаўчыя, этнографічныя, архэолёгічныя і гістарычныя.

Масавое заснаваньне краязнаўчых арганізацый у Заходняй Беларусі прыпадае на 1922—1924 г. г. Апрача падтрымання мясцовых арганізацый, польскі ўрад у 1922 г. заснаваў у Варшаве Інстытут для досьледаў зямель усходніх рэспублікі польскай. Ён меў мэтай навуковае дасьледваньне і азнаямленьне з гісторыяй, мастацтвам і культурай наогул зямель усходніх і зямель калі-небудзь да іх належаўшых. Такім чынам ня толькі Таварыства прыцяляў навук у Вільні, але і гэты Інстытут працаваў не адно над замацаваньнем свайго ўладаньня Заходняй Беларуссю, але і над абаснаваньнем політычных праў буржуазнай Польшчы на ўсёй тэрыторыі былой Польшчы 1772 г., г. зн. з Кіевам і Смаленскам. Інстытут мае невялічкія фотографічныя і архіўныя зборы і меў выдаваць кнігі адпаведна свайму мэце, але, дзякуючы занятак членаў яго на ахове сучаснай Польшчы, ён прыпыніў сваю працу па вывучэньні ня толькі ўсходніх зямель 1772 г., але і сучасных усходніх крэсаў. Відаць тамака адной навуковай працы далёка не хапае, а трэба сіла, каб гвалтоўна трымаць у абцугах беларускія землі...

Дзякуючы гэтай вузка-клясавай, імперыялістычнай уласьцівайсяць польскага краязнаўчага руху ў Заходняй Беларусі і практычнай мэце гвалтоўнай полнізацыі насяленьня, значны лік польскіх краязнаўчых арганізацый хутка пасля адчынення зачыніўся, альбо вельмі доўга знаходзіцца ў стадыі арганізацыі, не ўспамінаючы ўжо пра поўную адсутнасьць падтрымання іх беларускімі грамадзкімі гуртамі.

Так, Таварыства прыцяляў навук у Горадні было заснавана ў 1920 г. і прыпыніла сваю дзейнасьць у 1923 г. Яно мела мэтай пашырэнне і разьвіцьцё існуючага ў Горадні дзяржаўнага музэю і дасьледваньня краю ў прыродазнаўчым, этнографічным, гістарычным, эканомічным і статыстычным стасунку. Члены падзяляліся на звычайных, корэспондэнтаў, ганаровых і пратэктараў і ў 1923 г. іх налічвалася каля 50 чалавек.

Другое, Палескае Таварыства краязнаўства ў Пінску, было заснавана ў 1924 г. і ўсё яшчэ знаходзіцца ў стадыі арганізацыі. Яно мае мэтай дасьледваньне Палесься і папулярызацыю гэтай ідэі. Праца пакуль што выявілася ў зьбіраньні палескага музэю.

Трэцяе, Таварыства бібліофілаў польскіх у Вільні, заснавалася ў канцы 1925 г. і таксама ўсё яшчэ знаходзіцца ў стадыі арганізацыі.

З рэшты арганізацый заслугуюваюць упаміну дзье, ды аддзелы Польскага таварыства краязнаўства. Горадзенскае Таварыства аматараў прыроды было заснавана ў 1925 г. Яно мае мэтаю пашырэнне сярод грамадзянства замілавання да жывой і няжывой прыроды і прыродазнаўчых ведаў. Складаецца з 2-х сэкцый: зоолёгічнай і ботанічнай. Першая дапамагла арганізаванню прыродазнаўчага гарадскога музэю, а другая—ботанічнага саду з адзеламі: сыстэматыкі, біолёгіі, лекавых раслін, дрэў і кустоў. Членаў у 1926 г. налічвалася каля 15.

Таварыства аматараў Вільні заснавалася ў 1919 г. з мэтаю даследавання і аховы Віленскіх помнікаў, дапамогі ўзняццю гораду на ўзровень заходня-еўрапейскіх гарадоў і г. д.

З аддзелаў Польскага таварыства краязнаўства самым моцным зьяўляецца Віленскі, але і той, ня гледзячы на існаванне ў Вільні польскага універсітэту, налічвае толькі каля 57 членаў. Ём выдадзены падарожнік па Вільні, сэр'я паштовак і збіраюцца матар'ялы для монографіі аб Віленскім краі. Беластоцкі аддзел, заснаваны ў 1922 г., зачыніўся быў, а пасля ў 1926 г. аднавіўся, але развіваецца слаба, як сьведчыць яго справаздача. Наваградскі аддзел пабудаваў экскурсійны дом на возеры Сьвітэзь. У № 5 за 1922 г., № 6—8 і № 10—12 за 1925 г. часопісу „Земля“ зьмешчаны падрабязныя агляды Віленшчыны, Наваградчыны і Загарыні. Зразумела, што ў іх аўтары падкрэсьліваюць, што „Зямля Віленская застаецца неадлучнаю часткаю Польшчы на вечныя часы“. Пры аддзелах Польскага таварыства краязнаўства існуюць гурткі краязнаўства польскай моладзі. Часамі такія арганізацыі, як сэкцыя краязнаўства Віленскага аддзелу саюзу польскіх інжынэраў, выяўляюць краязнаўчую дзейнасьць выданьнем брошуры аб касьцэле Пятра і Паўла ў Вільні, ці інш.

Усіх польскіх навуковых арганізацый на тэрыторыі Заходняй Беларусі існуе каля 50, з іх палова знаходзіцца ў Вільні. Гатоўка універсітэту ў апошній зьяўляецца спрыяючаю ўмоваю для існавання арганізацый, але, як мы бачылі з прыкладу Віленскага аддзелу Польскага таварыства краязнаўства, яны ня вельмі буяюць. Сваеасаблівае месца займае Беларускі Інстытут гаспадаркі і культуры, заснаваны ў Вільні ў 1926 г. Ён усё яшчэ знаходзіцца ў стадыі арганізацыі і мае мэтаю разьвіцьцё: а) краёвага хлебаробства ва ўсіх яго галінах разам з гародніцтвам, пчалярствам і сельска-гаспадарчай прамысловасьцю; б) народных: промыслаў, рамёстваў, тэхнікі і мастацтва; в) духоўнай культуры, навукі і асьветы. У стадыі арганізацыі знаходзіцца сэкцыя Інстытуту: гаспадарчая, навукова-выдавецкая, школьная, праўная і мастацтва. Праўленьне існуе ў Вільні, а ў Варшаве ёсьць падсакратарыят і аддзел. Па вестках самога Інстытуту ёсьць яшчэ Наваградскі аддзел і 50 гурткоў у розных мясцовасьцях. У Вільні ў Інстытуце ёсьць бібліятэчка на 300 томаў і 30 бібліятэчак пры правінцыяльных гуртках. У 1927 г. членаў Інстытуту, па яго вестках, налічвалася каля 1.000. Гэта польская ўстанова, дзе церпяць беларускую мову, як сродак да апалячваньня працоўных мас і падтрыманьня соцыяльнага ўціску іх, давала ўжо першым выпускам свайго органу сваю навуковую няздольнасьць і політычную тэндэнцыйнасьць. Апрача таго, да вышэйпададзеных вестак Інстытуту аб ім самім трэба адносіцца вельмі крытычна. Апрача арганізацый трэба ўспомніць пра ўстановы. На тэрыторыі Заходняй Беларусі знаходзіцца каля 8 бібліятэк, маючых навуковае

значэнне; 16 бібліотэк знікла. Архіваў—9; апрача гэтага было 12 архіваў раней, але зараз яны ня існуюць. Музеяў і музейных збораў—14, ды 4 зачынілася даўно і нядаўна, як і ў папярэдніх выпадках.

З беларускіх арганізацый у Заходняй Беларусі лічыцца толькі адно Беларускае навуковае таварыства з музеем пры ім, ды кіраўнік і таго—вядомы вучоны Луцкевіч—пасаджаны польскай уладай у турму. Заходняя Беларусь, амаль роўная БССР, а паміж тым у нас 240 края-знаўчых арганізацый і каля 30 музеяў супроць адной арганізацыі і аднаго музея ў Заходняй Беларусі. У гэтым, як нідзе, відаць прырода буржуазнай улады, якая можа толькі душыць працоўных і нацыянальных меншасці.

3. І. Даўгяля.

Стары Менск.

(Нарысы з гісторыі замку і эканомжыцця места).

Менск дагэтуль ня мае навукова апрацаванае гісторыі. Нават няма выданых у друку архіўных крыніц, якія-б усебакова высвятлялі яго мінуўшчыну. З 1926 году Гістарычна-Археалёгічная камісія Інстытуту Беларускае Культуры распачала адшуканьне гэтых матар'ялаў. Цяпер ёсць надзея, што праз некаторы час будуць надрукаваны знойдзеныя ў розных архівах Менскія акты і дакументы і зьявіцца мажлівасць даць дакладную гісторыю сталіцы БССР.

Гэтыя нарысы зроблены, галоўным чынам, на падставе архіўных крыніц і зьяўляюцца паводле свайго зместу ў большай частцы новымі *).

*) Крыніцы:

I. Архіўныя фонды.

1. Архіў Мэтрыкі Літоўскай у Маскве.
2. Архіў „Разрада“ (справы 1654—1661 г.) у Маскоўскім гістарычным архіве.
3. Менскі Цэнтральны Архіў—цэхавыя дакументы.

II. Актавыя выданні.

4. Документы Московского Архива Министерства Юстиции т. I, М. 1897 г.
5. Собрание древних грамот г. Минска, Минск, 1848 г.
6. Рус. Ист. Библ. тт. 20 і 27.
7. Акты Виленской Археографической Комиссии т. т. VII, XIII.
8. Полное Собрание Русских Летописей т. т. V, VIII і XVII.

III. Навуковыя працы.

9. Любавский, М. К.—Областное деление и местное самоуправление литовско-русского государства ко времени издания первого литовского статута М. 1898 г.
10. Любавский М. К.—Литовско-русский сейм. М. 1900.
11. Любавский М. К.—Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии. Изд. 2. М. 1915.
12. Syrokomla, W.—Mińsk—Teka Wileńska. Cześć II-III. Wilna, 1857 г.
13. Дружцын, В. Д. Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст. (Працы Б. Д. У. 1926 г. № 12, стр. 1—22).
14. Семенов В. П.—Россия т. IX. Верхнее Поднепровье и Белоруссия. Прб. 1905.
15. Батюшков П. Н. Белоруссия и Литва. Прб. 1890.

І. Замак Менскі.

Менскі замак у сучасны момант, можна з пэўнасьцю пацьвердзіць, „зруйнаваны з зямлёй“. Ад былых яго земляных узмацненьняў (валоў і равоў) захавалася такая невялічкая кодыкасьць адзнак, што надзвычайна цяжка сысьла акрэсьліць нават яго межы. Падаць дакладны малюнак Менскага замку нельга, пакуль ня ўдалася адшукаць адпаведных матар’ялаў.

Між тым, Менскі замак—самая старажытная частка сталіцы БССР і найбольш выдатны помнік яго мінулага жыцьця. Гэты помнік злучае сучасны Менск з Менскам XII стагодзьця, калі ён ужо быў сталіцай пэўнай краіны. Тады Менскі замак быў такім моцным, што здолеў вытрымаць аблогу Кіеўлян, якія сумесна з Чарнігаўцамі, пад кіраўніцтвам князей Яраполка, Алега і Давыда акружылі яго (1104 г.).

Нават Уладзімер Манамах лічыў гэты замак настолькі моцным, што, жадаючы яго захапіць, „прыгатаваўся да доўгае аблогі“ (1115—1116 г.).

З другое паловы XII ст. мы маем яшчэ больш дакладныя весткі адносна стратэгічнае вартасьці Менску ў той стары час. У 60-х гадох XII стал. Палачане двойчы рабілі аблогу Менскага замку, і двойчы без усялякага выніку. І далей у працягу ўсяго сярэднявечча Менск ня згубіў сваёй вайсковай моцы, таксама як і асобнага політычнага значэньня ў краіне, да 1431 году (паводле думкі проф. М. К. Любаўскага—1433 г.). Менскі замак тады, у пачатку XV ст., быў настолькі моцным, што прыхільнікі Сьвідрыгайлы Альгердавіча, якія імкнуліся, каб адбудаваць Беларусь у тым складзе, у якім яна была ў часы Вітаўта-Аляксандра Кейстутавіча (1392—1430),—лічылі неабходным заваяваць гэты замак. „І прышлі к Менску—чытаем у Беларускім Летапісу—і ўзялі Менск і выжглі, і людзей многа ў палон павялі,—мужэй і жон“.

Гэта апошняя гістарычная вестка аб Менскім замку, як стратэгічным асяродку ў сярэднявечча.

Але яшчэ і ў пачатку новага пэрыоду (у XVI ст.) у Менску быў замак, які меў такі-ж самы знадворны выгляд, як і іншыя беларускія замкі, напрыклад, Полацак, Віцебск, Магілёў. Абсыпаны добрым валам, ён быў абнесены „парканам“, або „астрогам“, меў брамы і башні. У 1505 г. яго ня здолелі ўзяць татары.

У лісту вял. князя Жыгімонта І, ад 28 сакавіка 1541 г., мы знаходзім паказаньне, што Лявон Тышкевіч дзяржаў ад вял. князя Любошанскую*) воласьць і што ў Менскім замку людзьмі з вёсак: Сялец, Бонда і Забашова, гэты Тышкевіч „колко городен і свіран вробіў“.

Гэты Лявон Тышкевіч быў адзін з 5 сыноў Тышкі Каленікавіча і ўжо ня жыў у 1514 годзе.

Такім чынам, зусім ясна, што ў пачатку XVI ст., бязумоўна, існавала пэўная традыцыя сталага падтрыманьня Менскага замку ў належнай моцы і што гэты замак, як і наогул усе іншыя замкі Беларусі, будаваўся працай сялян.

Але ў самай сярэдзіне XVI ст. Менскі замак згарэў (у 1551 г.). У пра-

*) Любашаны м-ка б. Магілёўскае губ., Аршанскага павету, над р. Клёвай. У XVI ст. ўваходзіла ў склад становах в. княскіх маёнткаў. Воласьць Любашанская ахоплівала м. Любашаны і Бярэзіну Ігуменск. пав.

цягу XVI столецця Менскі замак павінен быў некалькі разоў адбудоўвацца. Гэтага вымагала вельмі напружная барацьба, якая тады ішла з усходнім суседам—Масквой.

Апошнім акордам старога сьпеву аб Менскім замку зьяўляюцца весткі аб ім, якія захаваліся ў водпісах Маскоўскіх капітанаў і ваявод з часоў окупацыі Менску Масквой (1655—1662 г.).

З гэтых водпісаў можна добра ўразумець, што апрача замку, ужо самае места Менскае мела „осып“ (вал). Вал гэты ахапляў вялікую плошчу, але быў нізкі і ня меў абгарожы, або „астрогу“.

Маскоўскія капітаны пасля окупацыі Менску, ужо ў восень 1655 г. мелі загад, каб зрабіць „крэпасць“ у Менску, які і выканалі: паставілі „баню“ на старой „осыпи“ і, затым, па „осыпи“ (валу) паставілі невялікія „туры“ (пляцёныя кошы) і іх насыпалі „кірпичём“ і зямлёй. Затым зрабілі паркан з старога дрэва (відаць, ад будынкаў) у 2^{1/2} саж. выш. і пасярэдзіне „астрогу“ паставілі башню 3 саж. выш. Гэтым тынам ахапілі 309 саж., прычым засталася без абгароджы 120 саж. плошчы былога замку.

20 лютага 1656 г. прыехаў у Менск вызначаны сюды ваявода—Фёдар Юравіч Арсеньнеў. Пасля агляду зробленых узмацаваньняў, Арсеньнеў знайшоў: 1) што пабудованыя ў 1656 г. каля замку „туры“ ў незадавальняючым стане і, што „тын з ветчанаго лесу добрае худ і весной разваліцца розно, потому что ставлен зимою: мелкотын вкопан“. 2) Астрогу каля места наагул (па думцы Арсеньнева) зрабіць было нельга, дзеля таго што „осыпь“ была нізка і вяліка. 3) Па думцы ваяводы Арсеньнева больш прыгодным для пабудовы „крэпасці“ зьяўлялася места „от Глебовичева двора к Петровскому монастырю и меж иных палат. Многие палаты будут в городской стене и пригодятся в башни. А Глебовичев двор и многие палаты будут в городе“.

Недахоп у людзях, а, галоўнае, у сродках на пабудову належнае „крэпасці“, прымусілі Арсеньнева звярнуцца ў Маскву з запытаньнем, як быць? Разам-жа ён паслаў у Маскву ад імя менскіх мяшчан просьбу, каб быў пастаўлены „город или острог“ і каб былі прысланы ў належнай колькасці войскі „чтоб нам (мешчанам) в домишках своих жить безстрашно“.

У гэтай просьбе вызначана, што ўсяго ў той час у Менску заставалася 150 чалавек мяшчан і што войтам быў Івашка Жыдовіч. Бязумоўна, гэтая жменьа жыхароў не магла аднавіць зруйнаванага замку.

У чэрвені месяцы 1656 г. становішча Менскай „крэпасці“ азначана ў дакладзе ваяводы Арсеньнева досыць выразна: пастаўленыя зімой „туры“ все розвалились... „Острогу-ж ни худова, ни доброго в Менску (наўкола места) не бывало и нет“ чаму і „править было нечего“.

У Менску было ў гэты час толькі 250 чалавек маскоўскай пяхоты і чатыры гарматы, „а пороху и свинцу, и фитилю мало“.

28 ліпеня 1656 г. царскім указам прадпісана Арсеньневу, каб „в Менску острог небольшой, в котором месте пригоже“ пабудаваў „служымымі людзьмі і менскімі ўезднымі людзьмі, которых села и деревни в поместья никому не розданы Радзивиловых маестностей“.

У гэты час ваявода Арсеньнеў змяшчаўся з маскоўскім гарнізонам у Менску „на псадае, в Духовом монастыре“. Паводле думкі менскіх

мяшчан і вайсковых маскоўскіх начальнікаў, гэта места было „крепка“, і там маглі зьмясьціцца маскоўскія жаўнеры. Апошніх тут было ў лютым 1657 г. трыста і ўсё больш „татары і мордва“.

У красавіку 1657 году ў Менскай, „крэпасьці“ было ўсяго: „напоўная бочка пороху, свінцу—адна „свіньня“ і фіцілю пуда 2-3, гарматы былі тыя самыя чатыры“.

Ваявода Арсеньнеў памёр у Менску ад маравой пошасьці ў лістападзе 1656. На яго месца быў прызначаны ў Менск Якаўлеў, Васіль Іванавіч.

Да прыезду (26. XI. 1656) Якаўлева „город Менск пастроілі“ капітаны „у Духове монастыре“, у старой каменнай сьцяне. „А старога монастыря каменной оградой 100 саж., а заделка меж каменной оградой деревянным забором 53 саж.“. У 25 саж. ад „гораду“ стаяў каменны касцёл, вялікі і высокі. У 19 саж. „прежняя Літовская судебная изба, каменная, великая и под нею тюрьма“.

У працягу 1657 г. зьмяніліся маскоўскія ваяводы: Васіль Якаўлеў, Іван Колабаў і ў красавіку 1658 г. туды быў вызначаны ваяводай Богдан Аладзін. У гэты час ён не застаў у Менску ніводнага „пушкара“, так што і з тых 4 гармат, якія меліся, страляць было некаму.

Прыведзеныя весткі досыць выразна сьведчаць аб тым, што ўжо ў XVII ст. прыродныя ўмовы Менскага замку выкрэсьлівалі яго з шэрагу „крэпасцей“. Маскоўская артылерыя ў гэты час окупацыі добра ўзмацніла Полацак і Барысаў, а Менск, відаць, быў прызначаны на іншую ролю. Але на гэтым павінна скончыцца і гісторыя Менскага замку, як асобнай часткі места.

Дадамо некалькі слоў адносна пляну Менскага замку ў тым выглядзе, які ён меў у XVIII стагодзьдзі (1783). Знаходзіцца ён у Менскім Дзяржаўным Музеі. Каштоўнасьць пляну ў тым, што ён дае некаторыя пэўныя падставы для вывучэньня забытанае топографіі сьлянага калісь асяродку нашага Менску.

У заключэньне дазволім сабе прывесці адну невялічкую вытрымку з офіцыйнае заявы паслоў ад Менскага павету на Сойме 1566 году, якая кажа: „Менск—замак старадаўні, а не спадковы“. У гэтай заяве надзвычайна яскрава адбілася тое замілаваньне, якім карыстаўся Менск у сваім павеце ў XVI стагодзьдзі, тая шчырая пашана, якую мелі да яго шырокія колы грамадзянства. І ў гэтых сваіх уражаньнях тагочасная грамадзкая думка мела падставай выключна гісторыю, якая захавала ўпэўненасьць у тым, што фактычна Менск заўсёды лічыўся адным з значнейшых мест краіны.

II. Менск у сярэднявечча.

(XII—XV ст.).

Да XII стагодзьдзя ўключна, пакуль застаецца нераспрацаванай архэалёгія Менску і Мешчыны, як і ўсёй Беларусі, немажліва маляваць дакладна, бяз гіпотэз, гісторыю Менску. І мы, абмінуўшы гэты пэрыод, спынімся на другой палове сярэднявечча. Гэта была эпоха, у якую пачалося жыцьцё Беларусі і Менску пад уплывам князёў літоўскіх.

Менск папаў пад уплыў Літвы з канца XII ст.: у пачатку 90-х

гадоў XII ст. ён меў васальную залежнасьць ад літоўскага князя Мінгайлы. У XIII стагодзьдзі літовец Рынгалд быў Менскім князем і ў 1235 г. каля Магілёвы на р. Нёмане (б. Ігуменскі павет) выйграў бойку з аб'яднанымі войскамі беларускіх дружын, да якіх далучаліся дружны кіеўскія і ўладзімерскія.

Але яшчэ больш замацаваліся ў Менску і яго вобласьці літоўцы пасля тых перамог над татарамі, якіх на тэрыторыі Менскай зямлі дабіліся літоўскія князі: Скірмунт (у 1241 г.) і Мендаўг (у 1249 г.) каля м. Крутагор'я, якое пасля апошняе бойкі атрымала назву Койданава, бо тады татары мелі на чале хана Койдана. Праз 10 год (у 1259 г.) татары ў трэці раз рынулі ў Меншчыну. Але той-жа Мендаўг разбіў татар. Сын і ўнук Мендаўга ўладалі Менскам пасля сьмерці бацькі († 1263 г.).

У пачатку XIV стал. Гедымін, вялікі князь Літоўскі, чамусьці імкнуўся падмацаваць свае ўплывы на Меншчыне, хаця ў Менску быў князь залежны ад Вільні. У 1326 г. Менскі князь Васіль прымаў удзел у пасольстве, якое было накіравана для ўмовы аб згодзе ад Літоўска-Беларускае дзяржавы ў Ноўгарад-вялікі.

У апошнія гады княжэньня Гедыміна ў Вял. Кн. Літоўскім, або зараз пасля яго сьмерці († 1345 г.), Менск і Менскае княства ўвайшло ў склад Літоўска-Беларускае фэдэрацыі. Гэта была першая воласьць тэй „Русі“ (г. зн. Беларусі), пад якой вызначаюцца воласьці па сярэднім Дняпры і яго прытоках: Сажу, Бярозе і ніжняй Прыпяці. Гэта-ж дае нам пэўную падставу лічыць у той ужо час Менск такім-жа „Беларускім“, якімі лічацца Магілёў, Орша, Друцк, Барысаў і інш.

З XIV ст. у Менску сустракаем ужо „наместніка“, які быў прызначаны вялікім князем Альгердам.

Ягайла аддаў Менск свайму брату вялікаму князю Літоўскаму Скіргайлу, дзеля чаго на нейкі час Менск цягнуў да Трока (1387).

Але з 1392 г., калі вялікім князем літоўскім стаў Вітаўт, ён далучыў Менск па адміністрацыі і суду, да Вільні. Такім чынам Менск папаў у лік Віленскіх двароў. Дзеля гэтага Віленскі ваявода даваў „увязаньне“ ў мыта Менскае і судзіў „падданных Віленскага павету Менскіх“ з князем Любецкім аб зямлі. Мірнае падпарадкаваньне Менску і Менскае Беларусі ў часы Вітаўта падтрымоўвалася, здаецца, пасяленьнем каля Менскага замку татар. Вядома, што татары з часоў Гедыміна адыгрывалі выключна выдатную ролю ў падвышэньні Літоўскае дзяржаўнасьці. З часоў Вітаўта на тэрыторыі Беларусі зьяўляецца іх у Літве некалькі дзесяткаў тысяч і засноўваюцца сталыя татарскія асады ў Троках, Вільні, Лідзе, Наваградку. Мажліва, што татары атрымалі сабе „канец“ і ў Менску. Не здарэмна ў пачатку XV ст. мы сустракаемся з Менскім князем татарынам Урустаем, які ў 1408 годзе эміграваў у Маскву.

У XV стагодзьдзі пасада „наместніка“ вял. князя ў Менску сьведчыць ужо аб пэўнай залежнасьці Менску ад Вільні і аб зьніжэньні яго да ступені староўсцінскага замку.

У час 1468—1473 гг. у якасьці „наместніка“ Менскага знаходзім князя Івана Юравіча Заслаўскага. За ім намесьнікам Менскім у часы Казімера (1442—1490) быў князь Іван Васільевіч Красны, з Друцкіх князёў, за ім Мікалай Іванавіч Ілініч. З 1499 г. на гэтай пасадзе сустрака-

ем Багдана, сына папярэдняга князя Івана Заслаўскага, які быў намесьнікам амаль што да 1529 г.

Для характарыстыкі эканомічнага жыцця Менску ў XV ст. маем такія цікавыя факты.

1) Ад 4-га сакавіка 1488 г. захаваўся ў актах Літ. Мэтр. „бязмытны ліст“ в. кн. Казімера на імя Менскага мешчаніна Лукаша Цярэшкавіча. Вял. князь называе яго „наш чалавек“, які гандлюе „нашым дубасом (дубовымі клёпкамі) Бабруйскім, Троцкае палавіны, нашымі грашыма, а ад таго нам прыбытак дае“.

Паколькі перад намі лесапрамысьнік з мянчан, які гатаваў тавар на гандаль—з Украінай—то гэта бязумоўна сьведчыць аб сьвядомасьці менскіх гандляроў, і з другога боку аб прамысловай лясной гаспадарцы на сродкі вялікага князя.

2) Менск да XVI сталеньця быў месцам драўляным. Аніводнага муру не захавалася да нас ад гэтых часоў. Няма ў актах і ўспамінаў аб такіх будынках. А між тым па плошчы гэты горад быў вельмі значным, і параўнальна буйным, з выключна беларускім насельніцтвам. У гэты час у Менску было 13 цэркваў: дзьве ў замку—„нараджэньня багародзіцы“ і мікалаеўская з манастыром, і адзінаццаць у месьце. Такі лік цэркваў мы ў гэты час сустракаем толькі ў Слуцку, Пінску і Тураве, дзе былі ў гэтыя часы рэлігійныя цэнтры. Між тым у Менску ў той час ніякага рэлігійнага асяродку ня было.

Здаецца, што і ў культурных і асьветных адносінах Менск у гэты час граў значную ролю, або ня меншую, як і іншыя значныя Беларускае месцы. З помнікаў старога пісьменства ад XV ст., злучаных з Менскам, трэба адзначыць: 1) актоіх, які захоўваўся ў Менскай катэдральнай царкве (паводле думкі дасьледчыка В. В. Гразнова з XIV ст.) і 2) Мсціжскую эвангелію—апракос, пісаную „ўставам“ XIV ст. на пергаміне (захоўваецца у Віленскай Публ. Бібліотэцы).

Бязумоўна верагодным зьяўляецца толькі тое, што да XVI сталеньця Менск ня страціў свайго сельска-гаспадарчага выгляду і малачым адрозьніваўся ад вёскі па характары заняткаў насельніцтва—як кажа В. Д. Дружыц у сваёй працы: „Места Менск у канцы XV і пачатку XVI ст.“ („Працы БДУ“ 1926 г. № 12, ст. 1—22).

1499 год зьяўляецца эрай для г. Менску. Гэтым годам канчаецца эпоха сярэднявечча і пачынаецца новы час яго росквіту і самастойнасьці: Менску быў дадзены ад улады Вял. Княства Літоўскага „прывілей на права майдэборскае“ (у Вільні,—14 (21) сакавіка, у дзень св. Бэнэдыкта). Прывілей гэты стварыў новыя падставы для далейшага эканомічнага жыцця места. Пагэтаму лічым неабходным даць яго зьмест.

У Менску быў устаўлены войт, якому вызначаны трэці грош з усіх судоў і він судовых, і да гэтага дзьве мясныя клеткі і з дзьвюх вольных карчом прыбытак у 4 капы грошаў літоўскіх у год. Такім чынам, зьнішчалася бесконтрольная ўлада „намесьніка“ вял. князя над месцам. Толькі ў судовых адносінах места мела дачыненне да замку. Але эканомічнае яго жыццё пашло адгэтуль самастойна, паводле „прывілею“.

Увесь прыбытак ад „клетак“ (дробныя крамы) вызначаны на радуш, для пажытку места Менску.

Пад майдэборскае права падлягалі ўсе насельнікі места, на якіх-бы пляцох яны ні сядзелі: усе павінны былі быць вызвалены ад „гродзкага“ (замковага) і баярскага права і ўлады ваявод, стараст, намесьнікаў, судзьдзяў і ўсякіх ураднікаў В. К. Літ.

Судовыя справы разглядаў войт з бурмістрамі і райцамі. Па апэляцыях справы разглядаў беспасрэдна вял. князь у задворным судзе.

Места вызвалена: 1) ад абавязкаў вазіць розных ураднікаў, за выключэньнем толькі ганцоў і паслоў, якія мелі асобныя падарожныя, за вялікакняскай пячаткай, а таксама 2) ад варты на замку, апрача варты пры самой асобе вял. князя.

Толькі Віленскія купцы мелі права гандляваць у раздроб. Усе іншыя купцы павінны былі купляць і прадаваць „оптом“. Пры гэтым цікава вызначэньне тых тавараў, якія складалі Менскі экспарт і імпарт у гэты час.

Экспортаваўся воск, хутры (сабалі, куніцы, тхары, белкі, гарнастаі, лісіцы, нарыцы), смала і попел. Пры гэтым наезныя гандляры мелі права купляць выключна ў горадзе, а не па вёсках, або ў бары, ці лесе.

Імпортаваліся: сукны, соль, перац, імбер, мігдалы, шафран, мушкат, гвазьдзікі, мушкатавы цвет, калган, цытвар, фігі, разынкі, віно, нямецкае піва і мэталёвыя вырабы (сякеры, нажы і інш.) і неапрацаваны метал (жалеза, волава, медзь, цына).

Пад страхам конфіскаваньня тавараў усе наезныя купцы павінны былі купляць і прадаваць сыцісла вызначанай для кожнага тавару мерай.

Места мела важніцу і васкоўніцу, каб ператапліваць воск і класьці па ім мескае знамя (пячатку, або кляймо).

Войт з бурмістрамі павінны былі клапаціцца, каб засадзіць пустыя месцы як у горадзе, так і на палёх наўкола места, за выключэньнем „пашні“, што належала гаспадару, на якую мяшчане ня мелі права.

Мяшчане карысталіся дрэвам на 3 мілі наўкола места, і выганам для сваёй жывёлы і мелі права пабудаваць лазню „посполітую к пожитку местскому“.

Мяшчане атрымалі права пабудаваць ратушу, пад ёй крамы, „хлебныя клеткі“ і „камору для пострыганьня сукон“.

У ратушу павінны былі захоўвацца меры і вага: бочка мерная, мядніца. Войт з бурмістрамі маглі ўжываць прыбытак ад гэтых мер і вагі на мясцовыя патрэбы.

У месту Менскім абіралася з гэтага часу 12 райцаў, якія, супольна з войтам, абіралі 2 бурмістры паміж сябе на кожны год і судзілі па ўсялякіх справах мяшчан.

У скарб вял. князя места павінна было плаціць кожны год па 60 коп. грош. на „Вялікдзень“ і, апроч таго, „чынш з корчмаў“ „подле стародавняго обычая“.

Іншыя падаткі („сярэбшчына“ вялікая і малая) павінны былі выбіраць толькі паводле асобных прызначэньняў.

У Менску заставалася мытніца, якая паранейшаму належала да гаспадарскага скарбу і здавалася ў арэнду.

Мяшчане мелі права збудаваць млын на р. Сьвіслачы.

Зьмест гэтага прывілею сьведчыць яскрава аб тым новым становішчы, якое Менск заняў з 1499 г.

Той факт, што Менск атрымаў прывілей на майдэборскае права яшчэ ў 1499 годзе (больш раннія прывілеі былі атрыманы Вільняй у 1387 г. Полацкам у 1498 г. і пазьней Наваградкам у 1511 г., Магілевам у 1577 г., Віцебскам у 1597 г.), дае пэўныя падставы лічыць, што насельніцтва Менску ў канцы XV ст. мела здольнасьць абараняць свой дабрабыт. Гэта магло быць пад уплывам блізкіх адносін да Вільні, а таксама і да замежжа.

Бясспрэчным зьяўляецца тое, што наогул Менскія мяшчане моцна стаялі за свае правы ў гэты час. Аб гэтым сьведчыць, напрыклад, „вырок“ (пастанова) вял. князя Аляксандра ад 17 жніўня 1499 г. па скарзе намесьніка Менскага на войта, бурмістраў, радцаў і ўсіх менскіх мяшчан. Апошнія не жадалі пры сваіх судах мець прадстаўніка-намесьніка і даваць яму з кожнае судовае справы двух пенязяў (трэці пенязь ішоў войту, паводле прывілею на майдэборскае права). „Вырок“ пацьвердзіў, каб намесьнік абавязкова быў пры судах і каб на яго карысьць ішло ад вялікіх спраў два грошы, а войту трэці, а з малых спраў—намесьніку два пенязі, а войту трэці пенязь.

Апрача гэтага вялікі князь пацьвердзіў абавязак, каб мяшчане будавалі і рэпаравалі замковы драўляны млын у Менску і сыпалі грэблю падаўняму.

Б. І. Фэдарака.

Да біолёгіі *Pyrrhula coccynea* Scl.

(сьнігір, сьнягур, сьнягурка, гіль).

Ня глядзячы на тое, што гіль зьяўляецца калі ня зусім звычайнай, то ўва ўсякім выпадку досыць вядомай птушкай, за якой параўнальна лёгка можна назіраць, трэба сказаць, што ў яго біолёгіі ёсьць шмат нявысьветленых пытанняў.

Нават межы вобласьці распаўсюджаньня і асабліва межы вобласьці гнездаваньня гэтага віду высьвятляюцца падрабязна толькі ў самы апошні час.

Халадкоўскі (11)* паказвае, як вобласьць распаўсюджаньня, усю Расію і Сібір да Камчаткі, з паўднёвай мяжой да Крыму і вусьця Волгі. Заходняя-ж мяжа праходзіць праз так званы „Прыбалтыцкі і Прывісьлянскі“ край (дасканальна ня вызначана). Шнітнікаў (12) прыводзіць толькі адзін яму вядомы выпадак, калі гіль гнязьдзіўся ў паўночнай частцы быўш. Менск губ. (Барысаўскі павет). А. У. Фядзюшын (10) вызначае паўднёвую мяжу гнездаваньня гіля ня Беларусі па цячэньні р. Заходняй Дзьвіны і лічыць выпадкі гнездаваньня яго на поўдзень ад паказанай мяжы толькі выпадковымі. У „Птицах Смоленск. губ.“ Стачынскі лічыць гіля звычайнай птушкай, якая там гнязь-

*) Гл. у канцы артыкулу „Сьпіс скарыстанай літаратуры“.

дзіцца. Апошнія даныя пацвярджаюцца маімі назіраньнямі на працягу лета 1927 г. Аблюбаваная станцыя гіля ў умовах Смаленск. губ.—сьпелы яловы дрэвастан, і асабліва высякі ў сьпелым ельніку, якія густа зарасьлі ліпай, клёнам, арэшнікам, асінай і бярозай. Па такіх высеках яны прытрымліваюцца краю старога лесу альбо паасобных „маякоў“.

Што-ж датычыцца зімовых вандровак, то па гэтым пытаньні для Беларусі ёсць наступныя даныя. Шнітнікаў (12) для быўш. Пінскага пав. Менскае губ. адзначае нясталасьць тэрмінаў асеньяга зьяўленьня гілёў і прыводзіць для розных гадоў тры даты (26-ix, 1-x і 3-x). Пры гэтым гілі па Піншчыне сустракаюцца ўсю зіму. Веснавы адлёт паказваецца прыблізна ў пачатку красавіка. П. Ф. Салаўёў дае цэлы шэраг дат, якія характарызуюць зьяўленьне гілёў у восень і веснавы іх пралёт у Горацкім раёне. Надта цікавым зьяўляецца констатаваньне факту („Фэнолёгічн. назір. у 1925 г.“. Праца Навук. Т-ва па вывуч. Беларусі т. I ст. 1-11), што гілі ў нас (Горацкі раён), як правіла ня зімуюць, сустракаючыся толькі ў восень і вясной.

У якасьці матар'ялу да больш падрабязнага вывученьня гэтага пытаньня я прыводжу ніжэй даныя фэнолёгічных назіраньняў гілёў у Горацкім раёне ў 1926 і 1927 г. г.

1926 г.

13-ш Гілі (♂, ♀)

15-ш Гілі стадам 5 паасобкаў (♂)

15-iv Гілі адзінкамі

16-iv Усюды шмат гілёў, галоўны пралёт цягнуўся каля тыдню

30-х1 Пара гілёў і пукачка сьнегавая (*Plectrophanes nivalis* Meger). Цёпла і гразна.

2-хп Маразы і мяцеліцы, шмат гілёў, галоўны пралёт цягнуўся каля двух тыдняў.

1927 г.

23-ш Першыя веснавыя гілі. Трохі пахаладзела.

26-ш Шмат гілёў, мяцеліца. Пралёт цягнуўся па канец сакавіка.

9-х Стадак гілёў (4♂) пры цёплай пагодзе.

10-х Кажуць бачылі гілёў.

11-х Гілі.

13-х Стадкі гілёў, раніцаю мароз.

15-х Амаль не паўдня ішоў сьнег і таяў, гілі.

з 22-х па 8-х1 масавы пралёт гілёў, але да 13-х1 (калі назіраньні спыніліся) яны сустракаліся ў нязначнай колькасьці.

12 і 13-х1 пачаліся маразы і мяцеліцы.

Папрабуем параўняць гэтыя даныя з данымі сярэдніх тэмператур сутак (Горацкая мэтэр. станцыя) і атрымаем наступны малюнак.

У в а г а: чорнымі літарамі абазначаны дні, у якія назіраўся пралёт гілёў. Падвойная рыска азначае першы сьнегапад.

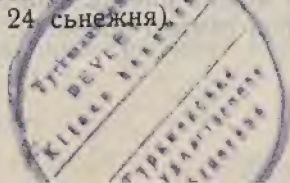
1926 г.

1927 г.

Сакавік		Красавік		Лістапад		Сьнежань		Сакавік		Кастрычнік	
Чысло	Сярэд. т°.	Чысло	Сярэд. т°.	Чысло	Сярэд. т°.	Чысло	Сярэд. т°.	Чысло	Сярэд. т°.	Чысло	Сярэд. т°.
1	-20,27	1	2,13	15	6,40	1	-1,27	1	-1,80	1	12,10
2	-10,00	2	-0,53	16	5,20	2	-8,90	2	-0,47	2	13,13
3	2,33	3	-2,40	17	4,60	3	-11,60	3	0,33	3	14,50
4	2,03	4	-4,60	18	2,97	4	-7,53	4	0,40	4	8,30
5	0,90	5	2,50	19	4,43	5	1,20	5	0,40	5	6,60
6	-1,67	6	3,93	20	5,93	6	0,30	6	0,83	6	6,13
7	-3,90	7	-3,57	21	6,67	7	-0,50	7	0,47	7	5,97
8	-0,70	8	-4,23	22	7,23	8	-5,73	8	0,63	8	6,07
9	-0,50	9	-1,10	23	8,00	9	-9,20	9	0,77	9	6,60
10	1,40	10	0,99	24	5,67	10	-6,33	10	0,00	10	8,27
11	-3,50	11	1,44	25	3,90	11	-0,67	11	0,83	11	6,33
12	-4,63	12	0,00	26	3,00	12	1,43	12	0,23	12	1,10
13	-4,87	13	2,43	27	3,20	13	-1,80	13	-0,50	13	0,33
14	-7,67	14	0,07	28	0,77	14	-1,23	14	-1,13	14	2,13
15	-7,13	15	5,07	29	0,73	15	-1,07	15	-0,80	15	-0,20
16	-6,93	16	3,90	30	0,03			16	-0,37	16	-1,93
17	-8,90	17	6,67					17	0,97	17	-0,93
18	-11,00	18	9,87					18	1,07	18	4,27
19	-12,63	19	10,03					19	2,87	19	4,27
20	-12,07	20	5,97					20	1,60	20	4,67
21	-11,40	21	11,07					21	3,60	21	4,90
22	-10,87	22	13,50					22	4,37	22	2,83
23	-10,87	23	12,97					23	0,53	23	1,73
24	-2,13	24	11,63					24	-6,10	24	6,67
25	-1,84	25	10,60					25	-3,20	25	2,83
26	-3,87	26	7,37					26	-2,03	26	2,43
27	-5,63	27	6,30					27	-6,10	27	10,87
28	-5,47	28	5,70					28	-5,83	28	11,23
29	-4,05	29	9,73					29	4,87	29	7,70
30	-3,27	30	12,50					30	-1,60	30	7,47
31	-0,13							31	0,63	31	2,67

Зьявртаюць на сябе ўвагу вялікія хістаньні тэрмінаў зьяўленьня. У восень 1927 г. гілі зьявіліся амаль не на 2 месяцы раней, як у мінулым годзе. Першыя гілі на веснавым пралёце 1926 г. зьявіліся 13-ш, але доўгая халодная пагода мабыць спыніла пралёт, прымусіла ранніх гілёў адвандраваць на поўдзень. Галоўны пралёт быў зарэгістраваны толькі з 15-й. Веснавы пралёт 1927 г. характарызаваўся друж-насьцю і хуткасьцю.

Кароткі тэрмін назіраньняў, толькі 2 зімы, не дае магчымасьці зрабіць якія-небудзь пэўныя вывады. Адно толькі бясспрэчна, што гілі ў нас не зімавалі ў 1926 г. Гэткая-ж зьява ўжо адзначана П. Ф. Салаўёвым (6) на падставе назіраньняў 1925 г. Можна думаць, што сустракаюцца ў нас гілі толькі на больш працяглівым вясеньнім пралёце і на больш кароткім і хуткім—вясной. З другой паловы сьнежня на другую палову лютага (г. зн. 2 месяцы), як правіла, гілі ў нас ня трымаюцца. Гэта камі ня лічыць выпадковых адзінак (адзін раз назіраўся 1 самец 24 сьнежня).

Другі цікавы факт ня вырысоўваецца з такой пэўнасьцю, гэта сувязь сярэдніх 10 сутак з зьяўленьнем гілёў. лепш гэтая сувязь вызначаецца з восені, калі першыя гілі зьяўляюцца на 2-4 дні паперадзе хвалі пахаладаньня і мяцеліц, пры гэтым галоўная іх маса зьяўляецца разам з першым сьнегам.

Сьпіс скарыстанай літаратуры.

- 1) Брэм—Жизнь животных (изд. 1911 г.).
- 2) Мензбир—Птицы России т. II.
- 3) П. Ф. Соловьев—„Фенологич. набл.“ запіскі Горацкага Ін-ту Сельск.-Гасп. т. III, 1925 г.
- 4) П. Ф. Салаўёў—„Некоторые выводы з фенолэгічн. назіраньняў“ „Наш Край“ № 1, 1925 г.
- 5) П. Ф. Салаўёў—„Фэнолэгічн. назір. ў 1926 г. у Горках“ „Наш Край“ № 12 (15), 1926 г.
- 6) П. Ф. Салаўёў—„Фэнолэгічн. назір. у 1925 г.“ Праца Навук. Т-ва па вывуч. Беларусі т. I, ст. I-II.
- 7) П. Ф. Салаўёў—„Аб пералётах птушак“ „Наш Край“ № 2 (17), 1927 г.
- 8) Станчинский—„Птицы Смоленск. губ.“ Научн. Изв. Смол. Ун-та т. IV, вып. I.
- 9) А. У. Фядзюшын—„Падарож. на Птыч і матар'ялы да вывуч. орнітоф. Беларусі“.
- 10) А. У. Фядзюшын—„Вынікі фаўністычнае экспэд. па Віцебшчыне і на Дняпро ў 1924 г.“.
- Абедзьве працы зьмешчаны ў „Матар'ялах да вывуч. флёры і фаўны Беларусі“ т. I, 1927 г.
- 11) Холодковский и Силантьев—Птицы Европы.
- 12) Шнитнюков—„Птицы Минской губ.“ Матер. к позн. флоры и фауны Рос. имп. вып. XII, 1913 г.

Проф. П. Салаўёў.

Да пытаньня аб вывучэньні фаўны мясцовага краю.

Фаўна ёсьць усе жывёлы, разам узятая, якія сустракаюцца ў даным краі (сяло, раён, акруга, рэспубліка).

Інбелкультам ужо выдадзена невялікая брошура для нашых краязнаўцаў „Кароткая інструкцыя да зьбіраньня і аховы зоолэгічных калекцый“ проф. Фядзюшына.

Я лічу карысным папоўніць парады проф. Фядзюшына галоўным чынам з боку бібліаграфічнага.

Пры вывучэньні мясцовага краю краязнаўцу можна спыніць сваю ўвагу на вадазборах (возера, балота, сажалка, рэкі). Калі ёсьць пад рукой лябараторнае абсталяваньне, як напр. мікроскоп і некаторыя менш дарагія прылады, дык можна пачаць знаёмства з жывым насьельніцтвам гэтых вадазбораў, з самымі дробнымі стварэньнямі. Пачат-

ковим падручнікам да гэтай працы можа быць кніжка Франсэ „Мир малых существ пресной воды“ (Издат. „Природа“, Москва, 1913 г.), у якой даюцца кароткія азначэнні. Больш падрабязным, але некалькі пастарэлым, падручнікам можа быць кніга Лямпэрта „Жизнь пресных вод“ (Изд. Девриена, 1900). Для асоб, якія жадаюць паглыбіць свае заняткі па мікрофаўне прэсных вод, неабходна нямецкая кніга—атлас Блэхмана (Blochmann. Die mikroskopische Tierwelt des Süßwassers. Braunschweig).

Для асоб, якія маюць элементарнае лябораторнае абсталяванне і жадаюць правесці практычную вытворчую працу, між іншым, можна паказаць на кніжку Сініцына „Практическое руководство для исследования и определения паразитов человека и домашних животных. Простейшие“. (Москва, 1915 г.).

Для больш поўнага азнаямлення з усімі найважнейшымі дармаедамі карысна нямецкая кніга Фібігэра (Fibiger. Die tierischen Parasiten der Haus-und Nutztiere sowie des Menschen. Wien und Leipzig, 1923).

Ёсць на расійскай мове вызначнік па круглых чарвах К. Скрабіна „Паразитические Nematodes пресноводной фауны Европейской и, отчасти, Азиатской России“ (Москва, 1923 г.).

Да фаўны прэсных вод адносяцца, апрача дробных формаў, яшчэ такія, якіх можна бачыць звычайным вокам.

Такімі зьяўляюцца шасціножкі, іх чарва, ракавідныя, мяккацелыя, амфібіі і рыбы.

Для азнаямлення з гэтымі групамі часткова можа быць карыснай памянёная ўжо кніга Лямпэрта. Апрача таго, для вывучэння мяккацелых можна рэкамендаваць кніжку, якую выдала для краянаўцаў Окская біолёгічная станцыя, В. І. Жадзіна „Наши пресноводные моллюски“ (Муром, 1926). Для вывучэння рыб добрым падручнікам можа быць кніга Л. С. Бэрга „Рыбы пресных вод России“ (Госиздат, 1923). Для вызначэння амфібіяў і іх чарвы ёсць „Определитель земноводных и пресмыкающихся“ А. Нікольскага (Харкаў, 1907 г.). Для вывучэння некаторых ніжэйшых ракавідных неабходна кніжка В. М. Рылава „Свободноживущие веслоногие ракообразные“ (Москва, 1922). Для вывучэння іншых рачкоў і іншых жывёл надзвычайна карысны выпускі нямецкага выдання Браўэра (Die Süßwasserfauna Deutschlands v. Brauer).

Пераходзячы ад вады да сухазем'я, спасылаюся на памянёны ўжо вызначнік проф. А. М. Нікольскага па земнаводных і паўзунох. Апрача гэтай невялікай брошуркі аўтару належаць тры кнігі акадэмічнага выдання „Земноводные“ (1918 г.) і „Пресмыкающиеся“ (т. I і т. II, 1915 і 1916 г.).

Для знаёмства з птушкамі можна раіць кніжку А. А. Сіланцэва „Определитель европейских птиц“ (1914 г.). Гэты вызначнік ёсць і ў кнізе з атласам птушак і яек „Птицы Европы“ Сіланцэва і Халадкоўскага. У аднэй з кніжак часопісу „Краеведение“ ёсць артыкул Шнітнікава, які разглядае пытаньне прэпаравання птушак.

З сысуноў кажаны, мошкарэдыя і драпежныя апрацаваны ў кнізе К. Сатуніна „Определитель млекопитающих империи“ (Тифлис, 1914 г.). Аб грызунох з друку вышлі азначальныя табліцы Б. Вінаградава „Грызуны Европейской части СССР“ (Госиздат, 1926 г.). Між старых кніжак вельмі карыснай зьяўляецца выданьне дэпартаменту земляробства „Мыши и мышевидные грызуны“ Росьсікава. Ёсць яшчэ кніжка

В. Н. Лінда „Практическое руководство к определению зверей, водящихся в Европейской России“ (1911 г.), можа быць ня зусім добрая для карыстання, бо ў ёй адсутнічаюць звычайнага тыпу азначальныя табліцы. Далей я зусім не спасылаюся на капітальныя акадэмічныя выданьні, якія выходзілі і выходзяць у сэрыі „Фауна России“.

Кажучы аб шасьціножках, я падкрэсьліваю, што ў памянёнай брошюры проф. Фядзюшына ёсьць невялікі сьпіс літаратуры. Адносна вызначніка Шлехтандаля і Вюншэ трэба адзначыць, што гэта кніжка лічыцца цяпер нікуды нявартай. Н. Н. Багданаў-Кацькоў, выдаючы сэрыю выпускаў азначальных табліц шасьціножак („Практическая энтомология“), піша: „Калі галоўныя атрады будуць апрацаваны, я спадзяюся, што тады ўжо можна будзе адмовіцца ад праславутага вызначніка шасьціножак Шлехтандаля і Вюншэ, які выклікае прыкрасьць у роўнай меры як настаўнікаў, так і вучняў“. У сучасны момант ужо выпушчаны два вызначнікі з гэтае сэрыі: Біянкі і Кірычэнкі „Насекомые полужесткокрылые“ і Мартынава „Ручейники“.

З іншых вызначнікаў па шасьціножках трэба паказаць: Г. Г. Якабсона „Определитель жуков“ (Госиздат, 1927 г.), і вызначнік Бау, які дагэтуль ужываўся („Определитель жуков Средней Европы“ 1914 г.), зусім можна здаць у архіў, а таксама і паказаны проф. Фядзюшынм Фрыккэн „Карманная книжка для собирателей жуков“. „Определитель короедов“ Сьпясіўцава, які раіць проф. Фядзюшын, захоўвае сваю вартасць і да гэтага часу.

А. А. Штакэльбэрг выпусьціў вызначнік для малярыйных камароў „Материалы для определения кровососущих двукрылых СССР. Род Anopheles“ (Саратов, 1925 г.) і пазьней экскурсійны вызначнік „Наши Мухи“ (1926 г.). А. А. Дзяканаў даў экскурсійны вызначнік „Наши стрекозы“ (Госиздат, 1926), Э. Мірам „Прямокрылые“. Шэраг другіх кніжак рыхтуюцца да выданьня.

Для асоб, якія цікавяцца вытворчай, практычнай энтомолёгіяй, апрача Сьпясіўцава карысна паказаць кнігу А. В. Знаменскага „Насекомые вредящие полеводству“ (Полтава, 1926).

Гэтымі кароткімі данымі я і дазволю сабе абмежавацца.

МАТАР'ЯЛЫ 3 МЕСЦ.

А. Гарбач.

Некаторыя з народных сродкаў барацьбы з малярый у Мазырскай акрузе.

Надрукаваны ніжэй артыкул ёсць адзін з рэзультатаў трохмесячнай працы малярыйнага атраду ў складзе студэнтаў-мэдыкаў Беларуска-Дзяржаўнага ўніверсітэту А. Гарбача і П. Краўца, якія былі ў Мазыршчыне ўлетку 1927 году.

Артыкул т. Гарбача мае мэдыка-краязнаўчую каштоўнасьць папершае таму, што ўсё запісанае ўзята непасрэдна ад сялян, жыхароў Мазыршчыны, і падругое, што запісана аб'ектыўна і досыць дакладна. Поўнае апісаньне ўсіх сродкаў беларускае народнае мэдыцыны яшчэ чакае свайго аўтара-дасьледчыка, а пакуль што кожная нават і невялікая работа ў гэтай галіне краязнаўства ёсць адна з падвалін будучае сталае навуковае працы. Культура, асьвета, мэдыцына, што пашыраюцца па глухіх кутках нашае краіны, штогод сыціраюць старасьвецкія забабоны, веру ў ведзьмакоў, шаптуноў, а разам з тым зьмяняюць лік людзей, ад якіх можна запісаць цікавы мэдыка-краязнаўчы матар'ял.

Першая мэдычная праца аб малярый на Мазыршчыне надрукавана ў часопісу „Белорусская Медицинская Мысль“ № 2-3 за 1924 год. Яна была напісана ў выніку працы трох доктарскіх малярыйных атрадаў, пасланных Беларуска-Дзяржаўным Інстытутам улетку (май—чэрвень) 1924 г. Досыць вялікі артыкул (20 стар.) д-роў Я. Ракоўскага, І. Сутіна і Г. Сталярова, удзельнікаў гэтай малярыйнай экспэдыцыі ў Мазыршчыну, зьмяшчае шмат цікавага матар'ялу, у тым ліку і этнографічнага. Атрады дасьледвалі раён ракі Птыч і воласьці Тураўскую, Тонескую і Лельчыцкую і раён па берагох Прыпяці, вёскі—Лясковічы, Дарашэвічы, Галубіца, Выгналаў, Макарычы, Турок, Конкавічы, Мордван, Астрожанка, Глімніца, Шастовічы, Махновічы і Злодзін.

Дасьледчыкі адзначаюць нязвычайную цемру насельніцтва: „сярод жыхароў Тонэжа, якія жывуць на адлегласьці 120 вёрст ад чыгункі, вельмі пашыраны ўсялякага роду павер'і, паганскія звычаі і традыцыі. У якасьці лячэбнага сродку ад малярый тут ужываюць мачу і конскі памёт“ (стар. 29). Насельніцтва з-за някультурнасьці зусім ня лечыцца, або ўжывае свае народныя сродкі. „Ня глядзячы на блізкасьць фэльчарскага пункту і буйнай вучастковай больніцы (сяло Мордвін) ніводзін з тутэйшых хворых не лячыўся ў доктара, баючыся, каб дактары „яго не атруцілі хінай“. У гэтай-жа працы пералічаны найбольш пашыраныя сродкі ад малярый, якая мае народныя назвы—„трасца“, „хіндзя“ (раён ракі Птыч), „хундзя“ (Скрыгалаўская, Буйновіцкая і Пэтрыкаўская воласьці), „хондзя“ і „незбудзь“ (Тураўская і Тонеская воласьці). „Тут на першым меісцы горычы: настой на палыне, рыбіная жоўць, грызеньне асінавае кары, курзеньне табакі, мяшаная з патоўчанымі касьцямі трупцаў; настой на жабах і вожыках; мача—адна і разам з самагонам; выцяжкі з конскага калу; прыкладаньне нейкае жоўтае кветкі да рук, ад якое зьяўляюцца вялікія верады. Далей ідуць знахарскія парады: трымаць конскую галаву ў зубах і „межы лічыць“, спалохаць хворага, напр., кінуць яго, у часе прыступу ў вадзю „шчупака зьесьць“, надзяваць на шыю розныя талісманы: вароныя крутыя яйкі, ядры ката і г. п.“ (стар. 39).

Праца т. Гарбача каштоўна і ў сэнсе грамадзкім, бо яна прыцягвае ўвагу нашае савецкае грамадзкасьці да Мазыршчыны, якая цалком ахоплена балотнай трасцай. Цём-

нае, някультурнае насельніцтва гібее ад малярыйных эпідэміяў і да гэтага часу баіцца дактароў і хіны. Тут у гэтых „палескіх глушах“ асабліва і неадкладна трэба пашыраць санасьвету і проста асьвету. Вялізная колькасць паданых ніжэй народных сродкаў ад аднае толькі хваробы сьведчыць аб тым, што закінутыя ў Пінскіх балотах беларускія вёскі жывуць яшчэ бытам каменнага веку.

Доктар Ів. Цьвікевіч.

Шмат хто з насельніцтва як вёсак, так і мястэчак і нават гораду, глядзяць на захварэньне малярый (памясцоваму „хіндзяй“ альбо „хондзяй“), як на ўсяленьне ў чалавека з балотнае вады нейкага злога духу, нейкае ведзьмы, якая і пачынае мучыць захварэўшага. Малярыйных ведзьмаў ёсьць усяго семдесят сем розных асоб, ад чаго і „хондзі“ бывае семдесят сем гатункаў. Ад хворага малярый вы часта пачуеце такую гутарку: „як я толькі налавіў рыбы (альбо паку-паўся), дык хондзя зразу ўсьсела на мяне і давай душыць і вось душыць аж да гэтага часу“, альбо „як я толькі напіўся вады ў балочце, дык хондзя і пачала мяне церці з сярэдзіны“.

Каб пазбавіцца ад гэтае няпрошанае госьці, у народзе існуе вельмі многа розных спосабаў і сродкаў, якія ўсе можна падзяліць на два віды: адны—гэта такія, якімі стараюцца выжыць малярью па дабросьці—выпрасіць яе ці выманіць з цела чалавека, а другія—гэта тыя, якімі выганяюць малярью сілком з чалавека, труцяць малярью. Так у вёсцы Малішава Тураўскага раёну кажуць, што хондзю ня можна клёсьці, бо яна зазле і будзе горш мучыць чалавека. Так да нас у атрад зьявілася для лячэньня некалькі сялянак, і адна з іх, якая хварэла больш двух месяцаў, успомніла хондзю нядобрым словам, дык другія накінуліся на яе з словамі: „што ты сабе, маладзіца, думаеш, хочаш, каб зусім цябе замучыла, дык замучыць, калі будзеш гэткаю храбраю“, і бедная жанчына ўжо ўпаўшым і вінаватым голасам адказала: „Я-ж нічога кепскага ёй ня думаю, хай сабе ўсё ёй будзе добра, але-ж мяне яна вельмі моцна мучыць, дык ня ўцярпець, каб не паклесьці“.

Там-жа нам казалі, што „хондзі“ трэба даваць усё, чаго яна хоча; аб тым-жа чаго „хондзя“ хоча, яна сама „гаворыць хвораму ўва сьне“. Калі хвораму вельмі захочацца чаго-небудзь зьесьці, дык значыць, што гэтага хоча „хондзя“; і калі такога хворага накарміць да адвалу тым, чаго яму вельмі хочацца, дык ён паправіцца—„хондзя“ яго пакіне.

У вёсцы Буда Бячанская, Тураўск. р., ад „хондзі“ адкупаюцца такім чынам: калі хворага пачынае трэсьці, дык ён адлічвае тады семдзесят сем зернят проса, нясе іх сам у балота і, кідаючы іх у ваду, прыгаварвае: „даю вам зернят проса семдзесят сем на кашу ўсім“.

Выманьваюць „хондзю“ з чалавека такім спосабам: даюць ёй магчымасьць перайсьці ў такую жывёліну, якую яна, паводле думцы ўжываючых гэты спосаб, любіць. Так у пасёлку ім. Славінскага, Петрыкаўскага раёну, калі хворага пачынае трэсьці, яму даюць у рукі сабаку, якую ён, прыціснуўшы да голых грудзей, павінен трымаць да таго часу, пакуль яго перастане калаціць; там-жа і з тэю-ж, відавочна, метаю хворы ў часе прыступу бярэ ў зубы чэрап здохлага каня і нясе яго ў зубах двое гонаў, прыблізна сажняў сто.

У вёсках Тураўск. р. і ў самым м. Тураве такою славаю карыстаюцца балотная жаба і вужака: хвораму ў час прыступу пускаюць за пазуху жывую жабу і трымаюць яе там, пакуль яна здохне; гэта лічыцца, што „хондзя“ перайшла ў жабу і задушыла яе. Носяць няжывых жаб на шнурочку, пачапіўшы сабе на шыю. У м. Тураве бяз ведама хворага вараць жаб у малаку і гэта малако даюць піць малярыку. Замест жабы носяць на шнурочку на шыі галаву вужакі.

Куды больш спосабаў і сродкаў, узброіўшыся якімі, чалавек уступае ў вайну з „хондзяй“, стараючыся яе выгнаць альбо і зусім знішчыць. Каб выгнаць „хондзю“, стараюцца яе спужаць, напрыклад, нечакана сьпіхаюць хворага ў ваду ці абліваюць яго халоднаю вадой; альбо пужаюць хворага стукам тады, калі ён сьпіць. З тэю-ж мэтай хворы ў час прыступу ідзе на могілнікі і лажыцца на магілу.

У Тураўшчыне праклінаюць малярыю. У в. Азяраны ёсьць і такі шаптун, які заклінае „хондзю“ на скарынцы хлеба і дае гэтую скарынку есьці хвораму: кавалачак нашча раніцою і кавалачак на ноч. У в. Пагост шаптун выгаварвае „хондзю“ на паперы, і хворы гэтую паперку, загорнутую ў ладанку носіць на шнурочку на шыі, пакуль гэтая ладанка сама ня згубіцца, альбо яе праз нейкі час зьнімае сам знахар.

У вёсках Хвоенск, Буда і інш., Тур. р., выкурваюць „хондзю“: на гарачыя вугольлі кідаюць кавалачкі „свьянцонага“ хлеба, альбо яйца ці „грамнічнае“ свечкі, і гэтым дымам дыша хворы. Выкурваюць яшчэ, кідаючы на вугольлі гусіны памёт.

Выганяюць „хондзю“ яшчэ і такім чынам: стараюцца згэдзіць хворага, каб яго званітавала; тады разам з ванітамі, паводле думкі ўжываючых гэта, уцячэ з цела і „хондзя“. Дзеля гэтага п'юць усялякую гадасьць, напрыклад, у пасёлку ім. Славінскага п'юць мачу розных хатніх жывёлін; калі ад гэтага ня збудзіць, дадаюць да мачы кал; у в. Буда п'юць мачу абавязкова з халявы. Тыя, што глядзяць на мачу, галоўным чынам, як на атруту для „хондзі“, дзеля большае вартасці яе (мачы), як атруты, прымешваюць да мачы табак і п'юць гэтую змесь.

Сродкаў, якімі труцяць „хондзю“ вельмі многа: можна сказаць, што ўсё тое, што мае горкі смак, ужываецца, як лякарства проці „хондзі“. Некаторыя з гэтых сродкаў наступныя: у гор. Мозыр на зав. „Пролетары“ і ў ваколічных вёсках добраю славаю карыстаецца каштан, зерне якога перапальваюць на агні, труць яго ў мукі, змешваюць з гарэлкаю і п'юць. Калі гэта не памагае, п'юць змесь каштану, перцу, хіны і гарэлкі. У м. Скрыгалава і ў ваколічных вёсках такою славаю карыстаюцца лісьці івы, якія ці проста рвуць і ядзяць ці п'юць іх адвар. У в. Хвоенск п'юць тую ваду, у якой у гарбарнях мокне дубовая карі; там-жа п'юць паранае малако з гарэлкаю. У розных дуболах п'юць таксама адвар палыну, гарычкі (драсну), цырбуноў сланечніку і многіх іншых расьлін, якія маюць горкі смак. У в. Верасьніцы, Тур. р., п'юць жоўць рыбы ліня, а ў м. Турава п'юць кароўю жоўць.

Аб лячэньні хінаю існуе такая думка: хіны „хондзя“ баіцца, але ў таго, хто лечыцца хінаю, потым будуць балець і слабець ногі, і калі лячыцца хінаю, дык у час лячэньня ня трэба нідзе падмочвацца, бо „хондзя“ зразу адкіне. Ад апошняга недахопу лячэньня хінаю ў в. Буда Бячанская стараюцца пазбавіцца такім чынам, што хворы, калі ў

яго пачынаецца прыступ, бяжыць у балота ці ў раку і там, стоячы па пояс у вадзе, прымае хіну; гэтым ён як-бы загартувае, замацоўвае вынікі лячэння хінаю і перастае баяцца рэцыдываў ад падмочвання. З яды горш за ўсё, паводле народнае думкі, „хондзя“ ня любіць рыбы і яек, загэтым хворым забараняюць іх есці.

У заключэнне трэба сказаць, што амаль усякі захварэўшы малярый прабуе ўжываць адно ці некалькі сродкаў народнае медыцыны, а значная, калі ня большая частка хворых і зусім не звачваецца за дапамогаю ў лячэбныя ўстановы, а ўвесь час лечыцца, як кажуць, сваімі хатнімі сродкамі.

А. Я. Крукоўскі.

Жалезная руда на Мазыршчыне.

У часопісе „Наш Край“ № 8-9 (11-12) (старонка 43-44) за 1926 год падаваліся звесткі аб вынаходках жалезнае руды на Мазыршчыне каля наступных паселішч: 1) в. *Рэдзька*, Мялешкавіцкага сельсавету, 2) в. *Балажэвічы*, Скрыгалаўскага сельсавету, Слабадзкога раёну*), 3) в. *Аголіцкая-Рудня*, Пасад-Капцэвіцкага сельсавету, 4) в. *Скалодзіна*, Глініцкага сельсавету, 5) в. *Глініца*, таго-ж сельсавету, Пятрыкоўскага раёну, 6) в. *Руданька* (Белка), Капаткевіцкага сельсавету і раёну, 7) п. *Ятушкавіцкая-Рудня*, Ятушкавіцкага сельсавету, 8) в. *Карані*, таго-ж сельсавету, в. *Хамічы* таго-ж сельсавету, Азярыцкага раёну, 10) в. *Дзямідаўская-Рудня*, Дзямідаўскага сельсавету, Нараўлянскага раёну, 11) в. *Есіпава-Рудня* (Восіпава-Рудня) Зеляноцкага сельсавету, Каленкавіцкага раёну.

Аднак, у выніку далейшае працы па выяўленьні распаўсюджвання жалезнае руды ёсць мажлівасць папоўніць раней надрукаваныя матар’ялы новымі звесткамі, больш дэталізаваць падазеныя звесткі, а таксама ўдалося выявіць яшчэ і значную колькасць новых мясцовасцей распаўсюджвання жалезнае руды на Мазыршчыне.

Па Азярыцкім раёне.

Жалезная руда, паказаная вышэй каля в. Хамічоў таго-ж сельсавету, знаходзіцца, згодна паведамлення настаўніка Старавойтава, у вурочышчы Падліпка, на беразе р. Іпы, а ня Уны, як аб гэтым памылкова надрукавана ў „Нашым Краі“. Вурочышча Падліпка распаложана на паўночны ўсход ад в. Рылавічы, якая знаходзіцца побач з Хамічамі, у адлегласці 1,7 кілёметра. Пліты жалезнае руды сустракаюцца тут вагою каля 245 кілёгр., а наогул руда сустракаецца на плошчы да 327 гектараў, залягае на глыбіні да 0,17 мэтра ад паверхні. Таўшчыня слою руды не ўстаноўлена, але паводле некаторых фактаў трэба меркаваць, што яна даволі значная, бо як капалі канаву праз плошчу залягання жалезнае руды, дык грабары, прарэзваючы

*) У сувязі з ліквідацыяй Слабадзкога раёну памянэння мясцовасці ўвайшлі ў склад Пятрыкоўскага раёну.

яе на паўаршына ў глыбіню, не дакапаліся да падсцілаючага слою. У мясцох заляганьня жалезнае руды вада ў р. Іпе не замярзае ўзімку, а на лузе дрэнна расьце трава. Жалезная руда сустракаецца яшчэ ў апісанай мясцовасьці і ў вурочышчы Віляўка.

У Каранёўскім сельсавеце жалезная руда сустракаецца ў вурочышчы Вытрашч, распаложаным на поўнач ад в. Карані, на адлегласьці 2-х кілёмэтраў; плошча заляганьня руды, згодна паведамленьня настаўніцы Нядзьведзкай, дасягае 5,68 гэктара.

Па Жыткавіцкім раёне.

Жалезная руда знойдзена на абшары, пачынаючы праз 1,5 кілёмэтра за п. Пасталамі ў кірунку да в. Кузьміч, Старобінскага раёну, Менскае акругі. Руда залягае тут абাপал канавы, якая перасякае чыгуначную ветку, уніз па цячэньні, адступіўшы 0,5 кілёмэтра ад чыгункі і цягнецца амаль што да самага Князь-Возера, займаючы, згодна паведамленьня раённага т-ва краязнаўства і настаўніка Майзьліка, плошчу даўжынёю ў 8-10 кілёмэтраў. Паводле вестак з месц, нямецкія прадпрыемцы, уладаўшыя да Кастрычнікавае рэволюцыі дрэваапрацоўчым заводам у Пасталох, дасьледвалі памянёную жалезную руду і нібыта зьбіраліся адчыніць завод для выплаўкі жалезнае руды, каб жалезнымі вырабамі абслугоўваць патрэбы мясцовага насельніцтва, але гэтаму пашкодзіла вайна 1914 году.

Па Каленкавіцкім раёне.

Аб памянёнай у папярэднім апісаньні жалезнай рудзе каля в. Есіпавае-Рудні, Зеляноцкага сельсавету можна на падставе зьвестак, дастаўленых настаўнікам К. Шанько, даць больш падрабязнае апісаньне. Руда знаходзіцца ў вурочышчы Гарадок у адлегласьці 200 мэтр. ад вёскі, займае плошчу каля 50 гэктараў; у вурочышчы Сечаны Лес на плошчы да 15 гэктараў, а за межамі зямель Есіпавае-Рудні плошча з жалезнаю рудою да 250 гэктараў цягнецца пад в. Буду і Галявіцу, Дудзіцкага сельсавету. Апрача гэтага, жылы руды цягнуцца па рэчцы Ненач на поўнач і на захад да в. Антонаўкі, таго-ж сельсавету. Руда залягае на глыбіні ад 0,17-0,35 мэтра ад паверхні, сустракаецца даволі вялікімі і дробнымі кавалкамі. У 1918 г., у часе окупацыі, немцы дасьледвалі жалезную руду, але вынікі гэтага невядомы.

У Антонаўскім сельсавеце жалезная руда знойдзена каля в. Рудні-Гарбавіцкае на адлегласьці 2-2,5 кілём. У заходнім кірунку ў вуроч. Узлужжа. Згодна паведамленьня н-ка А. Шанько, руда раскідана на паверхні кавалкамі рознае велічыні, найбольшыя з якіх важаць да 8 кілёграм. Жалезная руда знойдзена таксама ў вурочышчы Папова Града, якое ляжыць у адлегласьці 4-х кілёмэтраў ад в. Рудня-Гарбавіцкая ў заходнім кірунку, паміж р. Іпаю і возерам Рачышча. Руда залягае на глыбіні да 0,5 мэтра ад паверхні. Згодна вестак, дадзеных настаўніцаю М. Бакман, плошча заляганьня руды, праўда не кампактнаю масаю, дасягае да 10,9 гэктараў. Таўшчыня пласту ня выяўлена. У мінулым у апісанай мясцовасьці (у Антонаўскім сельсавеце) была і гута па выплаўцы жалезнае руды.

Па Капаткевіцкім раёне.

Жалезная руда знойдзена каля самага м-ка Капаткевіч на бало-

ціне Гальца, але, як плошча заляганьня руды, так і глыбіня заляганьня, таўшчыня пласту ня выяўлены.

Па Каралінскім раёне.

Згодна паведамленьня н-ка Малашчыцкага, жалезная руда знойдзена каля в. Санюкоў таго-ж сельсавету на балоціне, якая прылягае да рэчкі Мытвы; у Рамязоўскім сельсавеце—на балоціне, якая ляжыць на поўнач ад в. Рамязоў за вур. Крывавая Ніва, паасобныя кавалкі якое тут важаць да 4-х кілёгр., а таксама—на балоце па цячэньні р. Чэрцень на 6-7 кілёмэтраў уверх і ўніз ад Рамязоў. Паводле апавяданьняў старажылаў, у Рамязох была і гута для выплаўкі жалезнай руды, аб чым яшчэ сьведчыць і тая акалічнасьць, што частка цяперашняй в. Рамязоў сярод мясцовага насельніцтва мае назву Рудня.

У Махнавіцкім сельсавеце, згодна паведамленьня н-ка Шаўцова М., жалезная руда знойдзена: 1) у вур. Вярбаньск, распаложаным на поўдзень ад х. Заводны-Востраў. Руда сустракаецца на плошчы да 1-го кв. кіл., на глыбіні да 36 см. ад паверхні, таўшчыня пласту месцамі дасягае ад 40 см.—1 мэтра; 2) у вурочышчы Рудая Валока, Папоў Востраў, Вілкі, Сьлепча, Рачыца. Гэтыя вурочышчы распаложаны наўкола Заводна-Астроўскай школы ў адлегласьці ад 1—2 кілёмэтраў. Плошча, занятая рудою, у кожным вурочышчы дасягае каля 1 кв. кілёмэтра, залягае руда ад паверхні ня глыбей 1-го мэтра, таўшчыня-ж пласту ня выяўлена. Сяляне зрэдку цяпер ужываюць кавалкі руды на мураваньне апечча.

Па Нараўлянскім раёне.

У Дзямідаўскім сельсавеце, згодна паведамленьня настаўніка Л. Бастуна, руда сустракаецца ў вурочышчах: 1) Мутаўка, 2) Руда, 3) Роя, 4) Сыціжа і 5) Лобчэ. Першыя тры вурочышчы знаходзяцца на ўсход ад в. Дзямідава, у адлегласьці ад 2—5 кілёмэтраў, а апошнія два—на поўдзень у адлегласьці ад 3—5 кілёмэтраў. Плошча заляганьня руды ня выяўлена, таўшчыня-ж пластоў дасягае ў кожным вурочышчы ад 1,5 дц.—3 дц., глыбіня заляганьня пластоў ад паверхні дасягае ад 7 дц.—1,2 мэтра.

Колісь на тэрыторыі сельсавету былі дзьве гуты па апрацоўцы руды—адна ў в. Дзямідаве, другая—у в. Мальпы. На гутах, якія належаў б. графу Горвату, у дзень выраблялася ад 7—10 пудоў жалеза, якое шло на выраб сякер, сашнікоў, зубоў для барон.

У Вербавіцкім сельсавеце, паводле зьвестак н-ка Леванюка, руда знойдзена ў вурочышчах: 1) Жалезьніца, 2) Каршакі, 3) Катагань, 4) Згон і 5) Беражкі. Першыя тры вурочышчы распаложаны на поўдзень ад в. Белабярэзкае-Рудні ў адлегласьці 2-х кілёмэтраў, вурочышча Згон—на паўднёвы ўсход у адлегласьці 4-х кілёмэтр., вур. Беражкі—на ўсход у адлегласьці 3-х кілёмэтраў. Руда выходзіць на паверхню і займае плошчу каля 400 гэктар. у вурочышчах: Жалезьніца, Каршакі і Катагань. У астатніх-жа двух вурочышчах плошча заляганьня руды пэўна ня высветлена.

Таўшчыня слою з рудою ў кожным вурочышчы дасягае месцамі ад 1—2 мэтраў.

Паводле апавяданьняў старажылаў, тут-жа была яшчэ ў часы паншчыны гута па выплаўцы з руды жалеза для патрэб маёнткаў.

Паводле звестак н-цы Бухарэвіч-Сасінай, жалезная руда сустракаецца ў Вуглоўскім сельсавеце ў наступных вурочышчах: 1) Касьсе, 2) Супрага, 3) Вялікі лес. Першае распаложана з захаду на ўсход ад в. Міхайлаўкі, у адлегласьці 0,25 кілём., другое—на паўднёвы ўсход, у адлегласьці 1 кілём., трэцяе—на ўсход, у адлегласьці 1 кілём. У вур. Касьсе плошча заляганьня руды дасягае да 11 гэктараў, глыбіня заляганьня ад 2-7 дц. з такою-ж блізка таўшчынёю пласту. У вур. Супрага руда сустракаецца на плошчы да 15 гэктараў, залягае на глыбіні ад 2-7 дц. з такою-ж прыблізна таўшчаю пласту. У вур. Вялікі Лес руда сустракаецца на працягласьці 8 кілёмэтраў, залягае на глыбіні ад 2-6 дц., а таўшча пласту месцамі дасягае ад 3—7 дц.

Яшчэ ў Нараўлянскім раёне руда знойдзена ў Міхалкаўскім сельсавеце. Тут яна знаходзіцца ў вур. Каложанка Цёмны Востраў і Зазер'е, распаложанымі, згодна вестак н-ка П., Кашпэя, у паўднёва-заходнім кірунку ад в. Міхалак, у адлегласьці ад апошняй на 3-4 кілёмэтры. Руда тут залягае паласою то шырынёю да кілёмэтра, то звужаецца да некалькіх мэтраў. Згодна-ж паведамленьня н-ка І. Краўчанка, найбольш знаходзіцца руды ў вур. Каложанка. Даўжыня паласы заляганьня руды ва ўсіх вурочышчах дасягае 5 кілёмэтраў. У іншых мясцох руда выходзіць на паверхню і ў такім месцы адсутнічае расьліннасьць, у іншым месцы руду апрацае пласт зямлі таўшчаю да 1 мэтра. Таўшча-ж пласту руды ня выяўлена.

Па Тураўскім раёне.

Жалезная руда знойдзена на правым беразе р. Зьдзьві, на паўднёвы ўсход ад в. Пагост і ў адлегласьці ад апошняй на 2 кілёмэтры. Руда сустракаецца дробнымі кавалкамі, але, як плошча заляганьня яе, так і таўшчыня пласту з рудою ня выяўлены.

Нарэшце, жалезная руда сустракаецца на Пхове, распаложаным у адлегласьці каля 3-х кілёмэтраў ад цэнтру г. Мазыра ў паўночна-заходнім кірунку. У паказанай мясцовасьці руда залягае на левым беразе р. Прыпяці пластом, край якога закрываецца вадою, кавалкі-ж руды сустракаюцца на паверхні, але, як плошча заляганьня руды, так таўшчыня пласту ня выяўлены.

Аднак і прыведзенымі звесткамі ўсе месцы заляганьня жалезнае руды на Мазыршчыне яшчэ ня вычэрпваюцца, у т-ве краянаўства яшчэ ёсьць звесткі аб іншых мясцох акругі, апрача пералічаных, але, паколькі звесткі гэтыя вельмі няпоўныя, і ўзоры руды не дасланы, дык мы іх не падаем.

Цікава яшчэ і тое, што ў другой палове XIX стагодзьдзя на Мазыршчыне здабывалася і апрацоўвалася жалезная руда, так напр., у кніжцы В. Маркуева „Полесье і полешуки (чтенье для школ, изд. III-е), Москва 1886 г.“ на ст. 8-9 аб гэтым знаходзім: „По глухим местам Полесья живут почти в диком состоянии семейства будников и рудников..... Рудники добывают болотную руду и обрабатывают ее на месте кусками в человеческую голову; затем руда отвозится в местные кузницы, где выбивается из нея и вытягивается железо; часть железа идет в собственность рудника, он делает из него сошники и другие мелкие вещи“.

У. Мікіцінскі.

Слуцкі Раённы Краязнаўчы музей.

(Кароткае апісаньне).

Слуцкі краёвы музей, як і краязнаўчы рух на Слуцчыне, мае досыць значную даўнасьць. Дзейнасьць гэтая пачалася зараз-жа пасля вызваленьня краю ад польскае окупацыі. Першыя гады працы ў галіне музэябудаўніцтва, як і краязнаўчага руху, праходзілі са значнымі перапынкамі. Гэты пэрыод, аж да канца 1925 г., характарызуецца як пэрыод наапаўленьня багатых каштоўнасьцямі гістарычнага і мастацкага характару. Складалася ядро, з якога ў далейшым мелася на ўвазе разгортваньне краёвага музэю. Дзякуючы таму, што галоўная частка гэтага скарбу складалася з рэчаў, якія маюць агульнадзяржаўнае значаньне, музей у 1925 г. быў пазбаўлены гэтых каштоўнасьцямі, якія былі забраны ў Менскі Дзяржаўны Музей, а застаўшыся прадметы, другараднага і трэцяраднага значэньня, паслужылі пачаткам новага музэябудаўніцтва, — разам з заснаваньнем Акруговага Краязнаўчага Т-ва.

Сучасны краёвы музей мае значную вартасьць. Буйное яго пашырэнне дае ўпэўненасьць у тым, што праз нейкі час, пры добрых варунках, ён перарасьце сваю раённасьць, паступова набываючы значэньне краёвага музэю Слуцчыны. Недахопы трэба аднесці за кошт слабaga выяўленьня быту насельніцтва, гаспадаркі, прамысловасьці і саматужніцтва, якія часткова выяўлены дыяграмічным спосабам. Культгае якраз частка музэю, якая патрабуе з аднаго боку сродкаў, а з другога — больш чужых адносін дзяржаўных і грамадзкіх устаноў.

Музей падзяляецца на 3 аддзелы: 1) Культурна-Гістарычны. 2) Прыродна-геаграфічны. 3) Грамадзка-эканамічны. Па гэтых трох аддзелах налічваецца 1.446 апрацаваных прадметаў і каля 500 неапрацаваных, якія немагчыма выставіць дзеля адсутнасьці адпаведнага памяшканьня.

Культурна-гістарычны аддзел мае 533 экспанаты, Прыродна-геаграфічны — 700 і Грамадзка-эканамічны — 213.

Пры музэі ёсьць бібліятэка, якая складаецца з 1.334 назваў. Падзяляецца яна на тры галіны: 1) Беларусазнаўства і краязнаўства. 2) Старадрукі і 3) Рознага зьместу. Па першай галіне ёсьць 244 назвы; галоўнае багацьце — архэаграфічныя зборнікі старажытных граматаў і актаў, падручнікі па краязнаўству і творы агульнага географічнага і гістарычнага характару. Па другой галіне 260 назваў; выданьні розных краін, пачынаючы з 1605 г. і да канца XVIII ст. Кніжак рознага зьместу 830 назваў. — Акрамя гэтага ёсьць 67 рукапісных кніжак і 48 розных дакумэнтаў, якія адносяцца да XVII-XVIII-XIX ст. Негатыўны архіў налічвае да 100 негатываў. Ёсьць кампас, прэс для сушкі расьлін і інш. прылады.

Аддзел I. Культурна-гістарычны.

Каменны век (нэаліт) 2 малаткі і 3 цёслы. *Курганны пэрыод*. Чэрап, косыці, гаршчок, шклянны пацэркі і галоўная грыўна. Жалезная сякера (XII ст.). Кавалачак кальчугі. Плян г. Слуцку 1780 г. Два павялічаных фот. здымкі з граматаў. Кн. Радзівілаў, аб заснаваньні Слуцкай гімназіі (1617—1625 г.). Група настаўнікаў Слуцкай гімназіі 1840 г. Палова Слуцкага поясу з надпісамі: „Лео Маджарскі“ „в граде

Слуцке* (XVIII ст.). Фотографічны здымак Слуцкага поясу (фот. Юхніна). Напастольная тканіна (умоўна адносіцца да вытворчасці Слуцкай фабрыкі паясоў. Монэт розных—392. Папярковыя грашовыя знакі. Павялічаныя фотографічныя здымкі з прадметаў Слуцкай старасветчыны XVI ст., (узяты ў Дзяржаўны Музей здымкі злучанага партрэта 4-х князёў Слуцкіх Алелькавічаў, эвангелья пісанага кн. Юр'ем Алелькавічам, вокладкі эвангелья, эпітрахілі, посаха і інш.) 14 фотографічных здымкаў архітэктурных і мастацкіх вартасцяў Ражэсцьвенскае царквы (XVI ст.). Кавалкі тканін, аграманту, курганы, міска, конаўка, падсвечнікі старажытнае вытворчасці. Рознае вышываньне па шоўку (XVIII ст. Кальвінскі сабор). Старажытныя цэглы, ядры ад гармат, тры партрэты, нажныя кайданы, стары бязьмен. 20 фот. здымкаў дзеячоў рэвалюцыйнага руху на Слуцчыне 1905 г. і інш.

Адзел II. Прыродна-геаграфічны.

Карта СССР. Карта БССР. Топографічная трохвэрстовая карта Слуцкай акругі. Глебавая трохвэрстовая карта Слуцкай акругі. Аднавэрстовая топографічная карта Слуцкага Раёну. Сучасны плян м. Леніна (Раманава). Алеевы малюнак Князь-возера. Шэсьць фот. вялікіх партрэтаў тыпаў Слуцчыны: Палескіх жанчын, дзяўчат у нацыянальнай вопратцы, сьляпога з павадыром, пастушка, лірнікаў. Чучалы: дзіка, галавы дзіка, сусла, пацука, крата, сойкі, чыбіса, курапаткі, перапёлкі, шпалак, чыркы, вадзяной курачкі, голуба, турухтана, кароны, каршуна, вуцана. Зьмеі: гадзюка, вуж (у сьпірытусе). Шкілет кошкі, зьмяі. Географічных карт, складных на дэраве, частак сьвету і розных дзяржаў—20. Колекцыя шасьціножак і матылёў 300 эк. Вучнёўская колекцыя мінералаў—98 узораў. Мясцовых расьлін 7 гэрбарыяў—390 аркушаў. 35 узораў карысных выкапняў: вапнякі, пескавікі, жалезная руда, кварцыты, граніты, гнэйсы, Скамянелыя ракавіны. Узоры глеб у монолітах).

Адзел III. Грамадзка-эканамічны.

Альбом тканін—50 узораў. Модэль бараны. Снапкі збожжа гаспадароў, атрымаўшых прэміі на с.-г. выстаўцы. Узоры насеньня. Плян саўгаспадаркі Старчыцы з лічбамі, апісаньнем інвэнтару, севазвароту, жывёлы.

Па барацьбе са шкоднікамі: Разьвіцьцё сусьліка (5 банак). Чужаеды сусьлікаў (3). Гнёзды сусьлікаў (3). Пасеваў пажаваных сусламі (4). Схэматычная табліца нор. Фото-плякат па біолёгіі сусьлікаў. Прылады барацьбы з сусламі.

Па народнай асьвеце: 85 экспонатаў дзіцячай вытворчасці.

Шляхобудаўніцтва. Модэль маста і 5 фот. мэханічных снарадаў.

Па ахове здароўя. 20 фот. здымкаў усіх лячэбных устаноў Слуцкай акругі. Фотографіі хворых да і пасля апэрацый, 8 дыяграм па справаздачы Акрздраву. 55 плякатаў па санітарыі, гігієне, анатоміі і барацьбе з малярыйяй, сухотамі, п'янству, насыценныя газэты і інш. 7 узораў розных апэрацый Слуцкай больніцы (у формаліне). Карта эканамічнай сеткі Слуцкай акругі.

122 дыяграмы па справаздачах Павятовага Савету, Акрвыканкому па ўсіх галінах будаўніцтва. 50 фот. здымкаў розных зьездаў, урачыстасцяў і профэсыянальнага жыцьця і інш.

Проф. П. Салаўёў.

Цікавы рачок у Горках.

Вывучэнне мясцовай фаўны ў поўным яе ахопе зьяўляецца адною з сур'ёзных краязнаўчых задач. У гэтай справе перакрываюцца цэлы шэраг тэарэтычных і практычных інтарэсаў. Падыход да вывучэння фаўны Горацкага раёну вызначаны ў маім артыкуле („Фаўна Горацкага раёну“), які друкуецца ў зборніку, прысьвечаным апісанню гэтага раёну. Вывучэнне прэснаводных вадазбораў Горацкага раёну вылучаецца намі ў асобную працу з прычыны таго, што ў гідробіолёгічным стасунку ўся Беларусь зьяўляецца краінаю амаль зусім нявывучанаю, аб чым я больш падрабязна паведамляю ў „Русском Гидробиологическом журнале“. На шляхах гэтага гідробіолёгічнага вывучэння нашага раёну мне спаткаўся сярод іншага матар'ялу вельмі цікавы рачок (балацянік), біолёгію якога я апісваю ў спецыяльным чужаземным часопісе („Zur Biologie von *Limnetis brachyura* Müll“. Zool. Anz.). Цікава гісторыя знаходжання гэтага рачка. Яшчэ два гады таму назад, абследаваючы адну палявую лужынку („блюдне“), я знайшоў у ёй дзіўнага рачка, якога азначыць ня меў магчымасці. На другі год шуканні гэтага рачка ў тэй самай лужыцы ня мелі поспеху. Прычына гэтага была зусім ня ў тым, што рачка ня было, а ў тым, што ён у сваім развіцці пасля ліняння прыймае зусім іншы выгляд. Гэта прышлося давесці толькі на трэці год, г. зн. вясною 1927 году. З гэтае акалічнасці мы бачым, што іншы раз пры біолёгічных досьледах цяжка бывае атрымаць ад прыроды неабходныя адказы. Справа ўскладняецца заўсёды яшчэ тым, што ўсё неабходнае літаратуры пад рукою няма. Я ня буду гаварыць тут аб вывучанай мною біолёгіі рачка, а звярну ўвагу на тое, што гэты рачок (*Limnetis* або *Lynceus brachyurus*) даў повад гаварыць аб найважнейшым біолёгічным пытанні, а менавіта аб пахаджэнні відаў.

Справа ў тым, што самцы і самкі гэтага рачка адрозніваюцца адзін ад другой цэлым шэрагам так званых другарадавых адзнак. Між іншым галава самкі заканчваецца выцягнутым загостраным наском (rostrum), а галава самца заканчваецца тупым канцом (rostrum). Здарылася так, што Дадай (Daday de Déés. Le polymorphisme des mâles chez certains Phyllopothes conchostracés. Compt. Rend. Acad. Sc. Paris. T. 154. 1912), праглядаючы зборы з Плётцанскага возера пад Бэрлінам, выявіў прысутнасць тут памянёнага рачка, прычым ня толькі самкі, але і самцы мелі гостры насок. Дадай схіляўся бачыць у гэтых формах новы від (*Lynceus acutirostris* n. sp.). Але, разглядаючы далей зборы з Бярозава Табольскай губ., ён знайшоў гэтага рачка ў такім выглядзе, што побач з самцамі гостраносымі пападаліся звычайныя тупаносыя самцы. З гэтае прычыны Дадай прышоў да вываду, што бэрлінская форма ня ёсць новы від, а толькі адмена (aberratio *Linceus isorhynchus*). На падставе сваіх матар'ялаў Дадай зрабіў спробу растлумачыць з'яву, якую наглядаў (Daday de Déés. Deux aberrations intéressantes dans le sousordre Phyllopothes Conchostraca. Ann. d. Sc. Nat. 9 Série. T. 17. 1913). Па яго думцы абэрацыя з Плётцанскага возера і з Бярозава яскрава асвятляе праблему пахаджэння відаў і ёсць довадам

за мутацыйную тэорыю дэ-Фрыза. Як вядома, голяндзкі ботанік дэ-Фрыз (1901), адмаўляючы магчымасць пахаджэння відаў шляхам паступовай змены формаў у выніку зьяўлення выпадковых дробных адзнак, якія не перадаюцца ў спадчыну, высунуў у якасці адзінага фактара эвалюцыі скачкоўную ці прарыўную зменнасць, якую назвалі мутацыяй. Так званыя мутанты дэ-Фрыза—гэта ўзнікаючыя раптоўна, без пераходных формаў, скачкамі, новыя элементарныя віды, якія адразу ўмацоўваюцца і перадаюць свае адзнакі далейшаму пакаленьню. Такім чынам, па думцы Дада, самцы рачка з ваколіц Бярозава даюць прыклад зьяўлення новай адзнакі шляхам мутацыі. Насок самца (rostrum) ператвараецца тут раптоўна ў насок (rostrum) з жаноцкімі адзнакамі. У той-жа час самцы Плётцанскага возера даводзяць, што адзнака, якая стварылася мутацыйным шляхам, перадаецца ў спадчыну далей. Новая асаблівасць у гэтым выпадку ёсць у тым, што родавая рознасць (дыморфізм) знікае і характэрны для мужчынскага роду орган (rostrum) набывае адзнакі жаноцкага роду, г. зн. у самца зьяўляюцца другародавыя адзнакі самкі. Гэтую зьяву Дадай заве гінэкоморфізмам. Адпаведна гэтаму Дадай лічыць загостраны насок самкі первастковай зьявай (старажытнай), а зьяўленьне гострага наска ў самца зьявай другараднай (новай) і разглядае апошні выпадак, як атавістычны, г. зн. як зварот да старажытнай арганізацыі продкаў. Гіпотэза Дада сустрала супярэчаньне з боку Яна Баўкевіча з Вільні („*Linceus brachyurus aberr. isorhynchus* Daday im Lichte des Gesetzes der weiblichen Präponderanz. Zool. Anz. 1924. Bd. 61. Hft 7—8). Між іншым Баўкевіч знайшоў рачка другога віду, у якога самкі таксама гостраносыя, а самцы тупаносыя (*Lynceus acanthorhynchus* n. sp. Travaux de l'Institut de Biologie Générale de l'Université de Vilno. № 2 in Tr. d. Soc. d. Sc. et Lettr. de Vilno. T. I 1924). Маючы на ўвазе каля 20 вядомых цяпер відаў памянёнага рачка і карыстаючыся літаратурнымі аналягіямі, Баўкевіч прыходзіць да вываду, што, наадварот, гостраносыя формы рачка трэба лічыць найбольш старымі. Ад іх зьявіліся тупаносыя. Але цяпер зноў апошнія пачынаюць ператварацца ў гостраносых. Такім чынам, згодна думкі аўтара, выходзіць свайго роду *circulus vitiosus*.

Гэт ая дыскусія, а яшчэ больш выкрытыя Дадаем зьявы бязумоўна зьяўляюцца надзвычайна цікавымі, бо шчыльна падводзяць нас да найбольш гострых проблем дарвінізму і арганічнай эвалюцыі, якія ляжаць і павінны быць падставамі марксыцкага сьветапогляду.

Знойдзены мною ў Горках рачок будзе прадметам маіх далейшых досьледаў і, калі давядзецца, дык я наладжу шэраг экспэрымэнтаў, якія змогуць унесці новае асьвятленьне ў пытаньне аб пахаджэнні формаў, калі толькі прырода ня будзе скупой на адказы.

Програмы, анкеты і інструкцыі.

Як сабраць і ўкласьці слоўнік мовы свайго раёну*).

1. *Значэньне слоўніка.* Ва ўсякай галіне дзейнасьці ў краі неабходна мець у першую чаргу дакладнае ўяўленьне этнографічных асаблівасьцяў яго і дасканала валадаць моваю мясцовага насельніка. Хутчэй за ўсё дайсьці да сьвядомасьці дзіцяці і селяніна ў навучаньні, або асьветнай гутарцы, ці разважаньні аб справе, можна толькі гаворачы на запраўды роднай, мясцовай, а не літаратурнай мове. Пакуль ёю не валадае той або іншы працаўнік, датуль ня можа быць гутаркі аб штодзённым, а не кампанійным, ажыццяўленьні сувязі гораду з вёскай, паглыбленьні нацыянальнай політыкі і прыцягненьні шырокіх мас да савецкага будаўніцтва. Разам з тым здоравае ўзбагачэньне літаратурнае мовы можа ісьці толькі шляхам успрыманьня мясцовых слоў літаратурнаю моваю, а ня выдуманьня іх. Побач з гэтым практычным, [політычным і лексыколёгічным значэньнем, веданьне мясцовай мовы высьвятляе географію слоў, дае магчымасьць навуковых дыялекталёгічных асаблівасьцяў, вывадаў аб мінулым народу, яго быце, інтэлектуальным і гаспадарчым стане і г. д. Усё гэта павінна прычыніцца таму, каб мясцовае раённае таварыства краязнаўства сіламі сваіх членаў сабрала і ўклала слоўнік мовы свайго раёну. Ды інакш, без укладаньня апошняга, вывучэньне свайго раёну ня было-б усебаковым, а якраз гэта ўсебаковае пазнаньне раёну ў мінулым і сучасным зьяўляецца канцоваю мэтаю кожнага раённага таварыства краязнаўства.

2. *Тэрмін зьбіраньня і ўкладаньня слоўніка.* Мова зьяўляецца жывым арганізмам і бязупынна зьмяняецца. Старыя словы набываюць новы зьмест або новае адценьне яго, утвараюцца і запазычаюцца з іншых моваў новыя словы, частка слоў зьнікае зусім і г. д. Калі не абмежаваць час зьбіраньня слоўніка, дык прыдзецца адбіць і ўсе тыя зьмены мовы, якія ўтвараюцца ў ёй, а гэта значна ўскладніць усю задачу ўтварэньня слоўніка. Таму неабходна вызначыць пэўны тэрмін зьбіраньня і апрацаваньня слоўніка. Пры сучасных умовах краязнаўчай дзейнасьці па раёнах гэтую працу можна выканаць за адзін-два гады. Гэта, зразумела, ня значыць, што цераз гэтыя адзін-два гады ня

*) Укладзена М. І. Каспяровічам і ўзгоднена з Слоўнікавай камісіяй і Дыялекталёгічнай камісіяй Аддзелу Гуманітарных Навук ІБК.

прыдзеца зьбіраць зьмены, новыя факты мовы, якія ўтварыліся за гэты час. Яны якраз неабходны будуць для высвятленьня развою мовы данага раёну. Але ў асноўным зьбіраньне слоўнікавага матар'ялу павінна быць зроблена ў магчыма больш кароткі кругабег часу.

3. *Крыніцы слоўніка*. Адзінаю крыніцаю для слоўніка мовы раёну зьяўляецца жывая разгаворная мова насельнікаў яго. Фольклёрныя запісы, якія рабіліся ў мінулым, у большасьці перакручаныя тэндэнцый-

Дадзяваць —
досаждаць.

Дадзеў нам еты хлапец сваймі жартамі.

в. Селішча, Гарывецкага сс. М. Касьпяровіч.

№ 1. Узор карткі, зьменшанай у два разы, як і ўсе наступныя.

нымі замерамі зьбіральнікаў, а рэшта—застарэлая і, калі мы гаворым аб слоўніку мовы пэўнага часу, ні ў якім разе не падыходзяць для скарыстаньня іх у якасьці крыніцы. Сучасны фольклёр, які яшчэ захаваўся, таксама не падыходзіць у якасьці крыніцы: з аднаго боку ў прыпеўках ён мае неўласцівыя мясцовай мове ўплывы, а з другога боку крышталізаваная мова песень не адбівае сучаснай мовы раёну. У меншай меры маюць хібы гэтыя казкі. Такім чынам, мову сучаснага фольклёру трэба скарыстоўваць у якасьці крыніцы слоўніка ў магчыма меншай меры: браць толькі тое, што не спатыкаецца ў звычайнай мове.

4. *Падрыхтоўчая праца да зьбіраньня слоўніка*. Спачатку трэба праверыць свае веды аб мінулым і сучасным раёну і, асабліва, этно-

графічным складзе яго насельнасьці, не забываючыся, што беларуская частка яго можа і ў даным раёне складацца з так званых шляхты і мужыкоў. Свае веды аб раёне неабходна папоўніць азнаямленьнем з усёй літаратурай аб ім, як у друкаваным відзе, так і ў рукапісах. Гэта дасьць магчымасьць правільна выбраць, так кажучы, майстра слоў, ад якога яны будуць запісвацца. Вельмі карысна будзе знаёмства з іншымі краёвымі слоўнікамі, а таксама з агульнабеларускім.

Пасьля гэтага трэба ўлічыць свае сілы і сродкі. Аднаму чалавеку гэта праца бясспрэчна не па сілах. Трэба мець магчыма больш шырокае кола супрацоўнікаў. Ёмі могуць быць усе пісьменныя людзі ў раёне, а асабліва вучні і мясцовая інтэлігенцыя. Сродкаў на паперу можа патрабавацца каля трыццаці рублёў.

Урэшце, неабходна ўтварыць спрыяючае грамадзкае зданьне навокал пытаньня аб укладаньні слоўніку. Для гэтага прыдзецца зрабіць даклады ў партыйных, грамадзкіх, профэсыянальных і савецкіх установах і організацыях, а таксама па розных сходах. Ня меншую ролю ў данай працы можа мець асьвятленьне пытаньня ў насьценным і акруговым друку, якое павінна быць сталым і кругабежным. У выніку гэтай дзейнасьці можа атрымацца ня толькі належная атмасфэра для працы, але і матар'яльнае падтрыманьне яе.

Пасьля ўсяго гэтага ўжо можна будзе ўкласьці канкрэтныя рабочыя пляны працы, асноўнымі пытаньнямі якога зьяўляецца зьбіраньне матар'ялаў, апрацоўка іх і ўкладаньне слоўніка.

5. *Мэтоды працы зьбіраньня і ўкладаньня слоўніка.* У гэтай складанай працы адным мэтодам абмежавацца нельга. Стацыянарны, экспэдыцыйны і лябараторны мэтоды павінны пэўным спосабам чаргавацца і ўзаемна дапаўняць адзін аднаго. Зразумела, што лепшы матар'ял можна сабраць стацыянарным спосабам, г. зн. доўга жывучы і працуючы на адным месцы. Але ўжо для правэркі і дапаўненьняў назапашанага такім шляхам матар'ялу прыдзецца зрабіць пэўны лік экспэдыцый у межах раёну. Калі-ж стацыянарных працаўнікоў будзе мала, дык нават большую частку матар'ялаў прыдзецца сабраць экспэдыцыйным шляхам. Правэрка, параўнаньне, клясыфікацыя, апрацоўка і сыстэматызацыя ўсіх матар'ялаў, зразумела, будзе адбывацца ў лябараторыі ўкладальніка і арганізатара працы. Часамі можна будзе ўжываць анкетны мэтод. Так, калі ўкладальнік ведае, што тыя або іншыя факты мовы павінны быць у раёне, але ні ён, ні памочнікі яго яшчэ не зафіксавалі іх,—прыдзецца паслаць на месцы пэўную анкетку.

6. *Організацыя працы зьбіраньня і ўкладаньня.* Для кіраваньня дзейнасьцю запішчыкаў і вырашэньня прынцыповых пытаньняў працы можа быць вылучана асобная слоўнікавая камісія. Але адказным за справу зьбіраньня павінен быць адзін працаўнік. Інакш будзе кіраваць і адказваць кожны, пры хібах спасылацца на другіх і ўрэшце праца спыніцца. Такім чынам, у складзе камісіі павінен быць адзін адказны член яе, арганізатар працы і ўкладальнік слоўніка. Пры ім, на ўсякі выпадак, павінен быць бліжэйшы яго памочнік, які павінен ведаць усе дэталі справы ня менш дасканала, чым сам укладальнік. Апошні дае справаздачу аб сваёй дзейнасьці праўленьню раённага таварыства краязнаўства, ад імя якога вядзецца праца, а прынцыповыя пытаньні працы павінны абмяркоўвацца на паседжаньнях слоўнікавай камісіі.

Першым заданьнем у справе зьбіраньня слоўнікавага матар'ялу,

бясспрэчна, зьяўляецца ўцягненне ў яе магчыма большага ліку людзей. Для гэтага, апрача пропаганды працы ўсімі магчымымі спосабамі, карысна раздаць больш-менш зацікаўленым асобам карткі для запісу слоў. Першае месца ў шэрагу зьбіральнікаў павінны заняць вучні і настаўнікі, якія сваім неабсяжным запасам энэргіі з аднаго боку і трываласьцю ў грамадзкай працы з другога прадстаўляюць найбольш удзячных кандыдатаў у зьбіральнікі. Але вэтэрынар, як ніхто іншы,

Касавок, а—

плетеная корзинка, из которой иногда сеют.

Новы касавок прынясі з жытам.

в. Княжыца, Пальмінскага сс. М. Івановіч.

№ 2. Узор карткі з малюнкам рэчы, якую называе слова.

лепш можа запісаць назвы адносна лячэння жывёл, тэхнік—шляхоў і будовы, коопэратар—гандлю, доктар—народнай мэдыцыны, рыба-лоў—рыб і лову іх, паляўнічы—зьявэрў і паляваньня і г. д. Такім чынам кожны пісьменны чалавек бяз усякіх цяжкасцяў для сябе можа прынесці вялікую карысьць справе ўкладання слоўніка. Зразумела, тутака, як нідзе больш у іншай краязнаўчай дзейнасьці, павінен быць цалкам захаваны прынцып добравольнасьці. Побач з ажыццяўленьнем гэтага прынцыпу неабходна рэгістраваць самую малую працу памочнікаў і пасьля паказаць яе, калі справа будзе скончана. У даным выпадку ніяк нельга абмежавацца паказаньнем агульнага ліку памочнікаў, або абагульненьнем іх пад назву камісія ці пад., а трэба будзе

пералічыць прозьвішчы. Толькі тады можна разьлічваць на чыю-небудзь працу, калі даны працаўнік будзе паказвацца ўласьнікам яе. На ўсім працягу працы трэба весьці інструктаваньне зьбіральнікаў і гадоўным чынам паказам, а не расказам.

Пры ўкладальніку павінна існаваць група найбольш зацікаўленых асоб, якую можна назваць падкамісіяй разборкі матар'ялаў. Спачатку гэтая група павінна азнаёміцца з этнографічнай літаратурай і фольклёрам данага краю і выпісаць адтуль найбольш цікавыя словы. Гэта патрэбна ў якасьці контрольных даных для таго, каб праверыць ці сустракаюцца яны ў сучаснай мове данага раёну, як яны зараз вымаўляюцца, ці не зьмяніўся змест іх і г. д. Інакш гэтыя словы могуць быць прапушчаны пры зьбіраньні слоўніка. У якасьці орыентавачнага падсобніку варта карыстацца агульнабеларускім слоўнікам, слоўнікам Насовіча і краёвымі слоўнікамі. Калі зьбярэцца пэўны лік матар'ялаў, гэтая падкамісія і зоймецца разборкай іх па альфабэту, параўнаньнем і да т. п. пад непасрэдным кіраўніцтвам укладальніка. У мэтах падтрыманьня грамадзкай увагі, трэба кругабегна інфармаваць друк і ўстановы і арганізацыі аб ходзе справы.

7. *Папярэдняя праца да зьбіраньня слоўніка.* Першаю працаю зьбіраньня і ўкладаньня слоўніка павінна зьявіцца дасканалае азнаямленьне з формальнаю часткаю мовы: асаблівасьцямі вымаўленьня паасобных гукаў, характарыстыкаю формаў слова і словаўтварэньня і сынтаксычнымі асаблівасьцямі мовы. Інакш будуць няўхільнымі памылкі ў запісах слоў для слоўніка. З мэтай ажыццяўленьня гэтага трэба запісаць адну-дзьве праграмы для зьбіраньня асаблівасьцяў беларускіх гаворак і гаворак пераходных да суседніх моваў, укладзеныя П. Бузуком і С. Некрашэвічам. Калі-ж раён па сваёй мове мае некалькі гаворак, дык і тры-чатыры. Азнаёміўшыся такім чынам з моўнымі асаблівасьцямі свайго раёну і маючы іх зафіксаванымі пад рукамі, можна прыступіць уласна да запісу слоўнікавых матар'ялаў.

8. *Тэхніка зьбіраньня слоўніка.* На сучасным узроўні краязнаўчай дзейнасьці лічыцца немагчымым фіксаваць якія-б то ні было матар'ялы ў шытку. Тым больш гэта адносіцца да зьбіраньня слоўнікавых матар'ялаў. Мясцовыя словы трэба запісваць на картках, пажадана калянай паперы, памерам у $\frac{1}{8}$ звычайнага аркуша. Меншага памеру можа не хапіць для запісу ўсіх даных адносна слова, а большыя—нязручны. Пісаць на картках можна толькі з аднаго боку. Пісьмо лепш за ўсё размяшчаць трымаючы картку кароткімі бакамі ўніз і ўгору. У верхнім левым рагу карткі пішацца і падкрэсьліваецца мясцовае слова, абавязкова з паказаньнем націску і ў такім вымаўленьні, як пачута, пад ім—пераклад яго паруску, або апісаньне таго, што яно азначае. Паколькі слова мае значэньне толькі ў контэксьце фразы, пастолькі неабходна далей, пачынаючы з абзацу, напісаць сказ, у якім слова пачута. Калі данае слова мае яшчэ адно адценьне ў вымаўленьні,—трэба запісаць яго на другой картцы з гэтым адценьнем. Пасьля сказу ў дужках трэба напісаць назву вёскі і сельсавету, дзе пачута слова; калі слова рэдкае, дык пажадана адзначыць ад каго слова пачута і яго ўзрост. Пасьля гэтых даных, чытэльна, як і ўсе даныя карткі, трэба напісаць сваё імя і прозьвішча. Без паказаньня і вёскі і прозьвішча запішчыка запіс ня мае ніякай вартасьці. Гэтыя да-

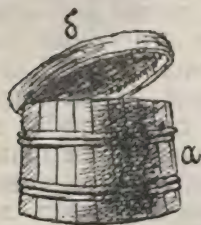
ныя зьяўляюцца, так кажучы, пашпартам слова: яны сьведчаць адкуль яно і хто яго чуў.

Іменьнікі калі зьяўляюцца першым словам на картцы—пішуцца ў назоўным склоне, а дзеясловы ў неазначальным ладзе. Для іменьнікаў мужчынскага роду велімі пажадана паказаць побач з першым словам на картцы канчатак слова ў родным склоне для данай мясцовасьці. Калі слова азначае расьліну або жывёлу ці хваробу—пажадана побач з рускай назвай яго даць лацінскую.

Вёка—
крышка.

Векам закрываду ў дзешцы.

в. Сьвяча, Запрудзкага сс. І. Мікалевіч.

Увага; б—века; а—квашня (гл. слова-картку „квашня“).

№ 3. Узор карткі з малюнкам частак рэчы, на якую, апрача данай, выпісана яшчэ адна картка, але без малюнку.

У тым выпадку, калі трудна даць пераклад слова паруску ці апісаньне таго, што яно азначае, трэба ўнізе даць хоць-бы прыблізна рысунак яго або фотографію. Нават самы недасканалы малюнак дае большае ўяўленьне аб рэчы, чым самае добрае апісаньне яе. Урэшце, часамі вельмі карысна дадаць на картцы ўнізе-ж самую рэч: лісток, расьлінку, узор тканіны і да т. п., прымацаваўшы яе да карткі палоскамі паперы ці ніткамі. Такія малюнкi, рэчы і інш. непамерна палегчаюць працу самой апрацоўкі матар'ялаў укладальнікам; калі рысунак паказвае ня дэталі, а ўсю рэч, дык трэба па лініях да дэталей яе на-

пісаць назвы іх, а іншыя даныя зьмясьціць на паасобных картках. Наогул кожнае слова і кожнае значэньне яго павінна быць зьмешчана на паасобных картках, так што, напр., слова каса будзе зьмешчана на некалькіх адпаведна значэньням яго, а паняцьце калёсы будзе мець таксама некалькі слоў-картак адпаведна ліку назваў іх. Такім чынам, картка можа мець розны выгляд, што і відаць з даданых да гэтага ўзораў. Як правіла запісваюцца толькі тыя словы, якія можна пачуць у раёне. Калі ёсьць сумненьне запісана гэта слова ці не—трэба яго ўсе-ж запісаць. Лепш мець некалькі картак на адно слова, чым не зарэгістраваць яго; ды розныя фразы на картках будуць вельмі каштоўным фразэолёгічным матар'ялам. Запісваньне слоў пераважна будзе рабіцца ў выбраны для гэтага зьбіральнікам час, але ён заўсёды павінен мець з сабой карткі, каб магчы ў кожную хвіліну зарэгістраваць цікавае слова пачуўшы яго на полі, на рынку, у школе, у больніцы, у сельсавеце і г. д. Ні ў якой справе краязнаўца не павінен спадзявацца на памяць. Яго чулае вуха і зоркае вока павінны лавіць факты, а рука фіксаваць іх у відзе запісу, рысунку, фотографіі, магчыма больш пратокольна, не дазваляючы руцэ рабіць зьмен.

9. *Выбар майстра слоў.* Словы трэба запісваць ад усіх насельнікаў бяз выключэньня і ўсе, якія можна пачуць, апрача відавочна рускіх, польскіх, жыдоўскіх і г. д., калі яны не ўвайшлі, як раўнапраўныя з іншымі, у мову раёну. Калі-ж яны прыняты апошнія, то і іх трэба зарэгістраваць. У першую чаргу, зразумела, запішчык можа запісваць словы ад самога сябе, калі ён добра ведае мову раёну. Справа ў тым, што *толькі тады запіс каштоўны, калі ён перадае слова і сказ без усякіх зьмен супроць таго, як пачута, а не па правісаму.* Таму карысна з агульнай масы людзей выбраць таго, ад каго пажадана запісваць словы, як мы яго называем, майстра слоў, з такім разьлікам, каб вымаўленьне яго і мова наогул былі найбольш уласьцівымі для мовы раёну. Такіх аб'ектаў свае сталае працы трэба шукаць пераважна сярод старых жанчын, дзяцей і старых мужчын. Выбраўшы з іх сабе майстра слоў, трэба пазнаёміць яго з заданьнямі ўкладаньня слоўніка, значэньнем ажыццяўленьня іх і заахвоіць да дапамогі. З свайго боку запішчык павінен пазнаёміцца з сваім аб'ектам і запісаць яго кароткую біяграфію, да якой пажадана дадаць фотографію або рысунак яго. Гэтую біяграфічную даведку трэба перадаць разам з словамі гэтага майстра ўкладальніку слоўніка. Праца майстра, які дае словы, ня менш важная за працу запішчыка, які іх запісвае, і таксама павінна быць адзначана. Да таго, весткі аб майстру асьвятляюць увесь яго слоўнікавы матар'ял.

Добра пазнаёміўшыся запішчык і майстар прыступаюць да працы, паклаўшы ў асновы яе якую-небудзь зьяву. Бяруць, напр., хату і запісваюць усе словы адносна будаваньня яе, назвы датычныя яе надворку і з сярэдзіны і г. д. Такім чынам, майстар дае весткі, а запішчык іх запісвае, прычым ёсьць поўная магчымасьць высьветліць усякае спрэчнае пытаньне і словы будуць самыя пэўныя, быццам іх даў сам часта няпісьменны селянін, але дасканалы знаўца мовы свайго раёну; няпэўных перакладаў ці азначэньняў запішчык павінен ухіляцца.

Зразумела, побач з гэтай сыстэматычнаю працаю запішчык павінен весці і выпадковы запіс цікавых слоў, дзе-б ён іх ні пачуў і

ўжо без біографічных даведак, якія карысны пры вялікім ліку слоў ад майстра.

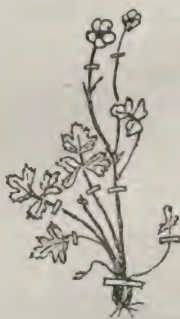
10. *Програма зьбірання слоўніка*. Запісваць трэба ўсе словы, якія толькі можна пачуць. Таму праграма можа мець толькі орыентавачны характар. Але яна значна дапамагае ў працы, напамінаючы якія-ж словы трэба запісваць, а таксама палягчаючы магчымасьць падзелу працы паміж запішчыкамі. Праграму можна ўзяць з вядомай

Казелец, а, у —

лютик едкий. *Ranunkulus bulbosus* L.

На пожны расьцець казелец, але ўлетку
яго ніхто ня есь.

х. Кузьміно, Сахноўскага сс. Н. Залатарэвіч.

№ 4. Узор карткі з прымацаванай да яе палоскамі паперы расьлінай, якую слова называе.

„інструкцыі для зьбірання слоўніка-тэрмінолёгічнага матар’ялу“ з некаторымі зьменамі:

1. *Назвы і тэрміны, якія азначаюць розныя зьявы, прадметы і процэсы ў жыцьці прыроды і чалавека*: 1) нябесных сьвяціл і зьяў, якія знаходзяцца ў сувязі з іх чыннасьцю (зор і сузор’яў, комет, квадраў месяцу, зацьменьняў сонца і месяцу і г. д.);

2) розных зьяў у паветры; станаў паветра, азначэньняў цяпла і холаду, пагоды і непагоды, вятроў, хмар, дажджоў, сьнягоў, грому, маланкі, адлігі і да т. п.;

3) фізычных процэсаў у прыродзе; процэсаў, якія адбываюцца

пры награваньні і астуджваньні, пад уплывам ціску і расьцягваньня і г. д.; хэмічных процэсаў (гницьцё, розныя фэрмэнтацыі і г. д.);

4) формаў земнай паверхні і процэсаў, якія адбываюцца ў сувязі з яе зьменай (шчыліны, апаўзаньне і да т. п.); гор, узгоркаў, далін, яроў; наземных (ручай, рэчка, багна, возера) і падземных (крыніца) вод; берагоў, выспаў, заток і інш.; лесу; частак усяго пералічанага;

5) розных земных парод і пластоў, іх формы і пабудовы; мінераліяў і мэталіяў; розных капалень і выкапняў; розных скамянеласьцяў;

6) розных расьлін (дрэвы, кусты, травы, кветкі, ягады, грыбы, сарнякі, лекавыя расьліны кораньплодаў: бульбы і да т. п.) і частак іх (корань, сьцябло, ліст, кара, насенне і да т. п.); зьяў з жыцьця расьлін (красаваньне, выплываньне і да т. п.);

7) агульныя назвы для жывёл: худоба, быдла, гаўяда і да т. п. і розных жывёл (зьвяры, хатнія жывёлы, птушкі, рыбы, гады, казьяўкі і інш.); часьцін цела жывёл (морда, сківіца, вантробы, хвост, кіпці і г. д.);

8) часьцін цела чалавека і процэсаў, што адбываюцца ў розных органах (мазгі, тулава, вока; дыханьне, страваваньне, псыхічныя процэсы і г. д.);

9) назвы, якімі азначаюцца фізычныя, моральныя і разумовыя асаблівасьці чалавека (дылда=вялікага ўзросту; мудазвон=балбатун; махір=лаўкач і г. д.);

10) розных нацыянальнасьцяў, а таксама пляменных і мясцовых груп (цыганы, маскаль, лях, мазур, пінчук, віленчук і г. д.);

11) хаты і іншых відаў будоўлі (стадола, восець, сьвіран і г. д.). Назвы складаных часьцін будоўлі (страха, шчыт балька і г. д.);

12) хатніх прылад; назвы мэблі ды прылад для ежы, адпачынку, мыцьця і г. д.;

13) адзежы і абутку; назвы матэрыяў самаробных і куплёных;

14) розных напояў і страў;

15) рамэстваў і тэхнічных вырабаў; струмэнтаў, рэчаў і спосабаў вырабу (кросны, ступа, млын; алеійніцтва, гутніцтва і г. д.);

16) земляробскіх работ, прылад і машын; спосабаў вырабу зямлі і сыстэм земляробства; кавалкаў зямлі; платоў і г. д.; меры зямлі;

17) прылады, якія ўжываюцца пры паляваньні і рыбных ловах; (пастка, таптуха, венцер, вуда і г. д.) і спосабы паляўніцтва (аблава, засада і г. д.);

18) заняткаў, зьвязаных з гадоўляй жывёлы (малачарства, сьвінарства, пчалярства, канавальства і г. д.);

19) назвы, што ўжываюцца ў лясной гаспадарцы;

20) прылад і матэрыялаў асьвятленьня і апалу;

21) датычныя да вайны; назвы відаў зборой (стрэльба, кулямёт і г. д.); назвы аддзелаў войска і вайсковых пасадаў;

22) якімі азначаюцца шляхі зносін—сухаземныя і вадзяныя; назвы спосабаў і прылад язды, плаваньня і г. д.;

23) якія ўжываюцца пры абмене і гандлі; месцаў гандлю (кірмаш, рынак, крама і г. д.); відаў гандлярства. Адзінкі мер. Назвы монэт;

24) назвы для азначэньня паселішчаў (горад, вёска, хутар, засьценак і г. д.); назвы відаў вуліцы, плошчаў і г. д.;

25) сьвятаў; рэчаў забабонаў і культу (шаптуха, залом, капліца, абраз, проща і г. д.); назвы, якія ўжываюцца для азначэння помнікаў мінулага (курган, замчышча і г. д.);

26) назвы, якія ўжываюцца пры вясельлі, вясельных абрадаў ды рэчаў; асоб, датычных да вясельля;

27) назвы рэчаў ды абрадаў, якія ўжываюцца пры радзінах і хрэсьбінах;

28) назвы, якія ўжываюцца пры пахаваньні. Назвы відаў сьмерці; могілак;

Набіванка—

полотно с белымі узорами по цветному, чаще синему, полю.

Будзім шыць катанку з этага кавалку набіванкі.

в. Альшанікі, Чашніцкага сс. С. Плаўнік.

№ 5. Узор карткі з прымацаваным да яе ніткамі кавалкам тканіны, якую слова называе.

29) назвы сваяцтва і сяброўства;

30) назвы розных профэсій і заняткаў; улады і службовых асоб; грамадзянскіх станаў (сялянін, пан і г. д.);

31) юрыдычных паняццяў (спадчына, злачынства, забойства, крадзеж, вязень і г. д.);

32) рэчаў да гадаваньня і выхаваньня; калыскі; гульні ды цацкі; назвы, што ўжываюцца да школы і асьветных устаноў;

33) назвы, датычныя да мэдыцыны і знахарства; хвароб і лекаў людзей і жывёл;

34) году ды месяцаў; назвы, якімі азначаецца падзел сутак і наогул часу;

35) назвы, датычныя да вуснае народнае творчасці, літаратуры і мастацтва (драўлянае разьбярства, вышыўкі і тканіна, кераміка, музыка ды сьпевы, танцы ды гульні);

II. *Іменныя прыметнікі*: 1) прыметнікі, створаныя ад пералічаных у папярэдняй часці праграмы назваў (напр., сонечны, рэчны, насенны, расьлінны і г. д.);

2) прыметнікі, якія азначаюць пэўныя якасьці ўласьцівасьці прадметаў (напр., вялікі, бальшы, брыдкі, благі, добры і г. д.). Прыметнікі, якія ўжываюцца для азначэньня колераў (блякітны, чырвоны, бурачковы і г. д.);

3) прыметнікі, якія ўжываюцца для азначэньня прасторавых адносін, сваяцтва, прыязні і інш. (напр., блізкі, далёкі, родны, чужы і г. д.);

4) створаныя ад такіх прыметнікаў прыслоўі.

III. *Дзеясловы закончанага і незакончанага трываньня і створаныя ад іх дзеяпрыметнікі і дзеяпрыслоўі*: 1) дзеясловы, якія азначаюць чыннасьць розных прадметаў і зьяў прыроды, паказаных у разьдзеле першым праграмы;

2) дзеясловы, якія азначаюць фізычныя і псыхічныя процэсы і дзеі людзей і жывёл (напр., хадзіць, дыхаць, мысьліць, крычаць, есьці і г. д.);

3) дзеясловы, якія азначаюць зьмены ў стане прадметаў жывой і няжывой прыроды (напр., бальшэць, расьці, хварэць і г. д.);

4) дзеясловы, якімі азначаюцца ўзаемаадносіны паміж людзьмі (напр., сябраваць, змагацца, кахацца, падлягаць і г. д.);

5) дзеясловы безасабовага значэньня (напр., днее, сьвітае і г. д.);

IV. *Лічэбнікі і займеньнікі*, калі яны з фонэтычнага або морфалёгічнага боку адрозьніваюцца ад прынятых у літаратурнай мове. Лічэбныя прыслоўі (напр., двойчы, тройчы і г. д.).

V. *Прыслоўі*: шмат, багата, многа, ці мала, ладна, ладнага і да т. п.; вельмі, дужа, пэўне, канешне і да т. п.; мала або кусок; цёнгля, заўсёды і г. д.

VI. *Прыменьнікі* ў розных значэньнях з паказаньнем склону, якім яны кіруюць.

VII. *Злучнікі* ў розных значэньнях.

VIII. *Выклічнікі*, якія ўжываюцца для выразу страху, гневу, радасьці, смутку, здзіўленьня і інш., а таксама гукапераймальныя словы (напр., „ваў“, „гам“, „бом-бім“ і г. д.).

IX. *Спэцыяльныя выразы ды звароты*, уласьцівыя беларускай мове (напр., „дыхту даць“, „ушчаміць хвост“, „уткнуць язык“, „кудою“ і г. д.).

X. Рознага роду *лаянкі, прывітаньні, пажаданьні* і г. д.,—як пасьпэўныя словы, так і звароты і г. д.

XI. *Чужаземныя словы*, паколькі яны адбілі на сабе ўплыў з боку беларускай мовы (напр., „дакляраваць“, „камуністыя“ і г. д.).

XII. Наагул чужаземныя словы, якія знаходзяць сабе ўжываньне ў вуснах простага народу.

ХІІІ. Асобна запісваюцца: 1) уласныя іменны і прозьвішчы людзей (поўныя і зьмяншальныя, у ласкальным і зьневажальным сэнсе); 2) мянушкі людзей і жывёл; 3) назвы паселішча раёну.

Калі запішчыкаў шмат, праграму можна падзяліць паміж імі з тым, каб яны, адначасна з запісам слоў наогул, асабліваю ўвагу зва-рочвалі на зьбіраньне слоў адпаведна пэўнаму разьдзелу праграмы.

Пёрнік, а—

прянік.

Прінясі пернікаў с кірмашу.

в. Тухінка, Вяжышчанскага сс. Ю. Бібіла.

Увага: фотографія Пракоф'ева; на ёй паказаны ня ўсе віды нашых пернікаў.

№ 6. Узор карткі з прымацаванай да яе фотографіяй рэчаў, якія слова называе; калі фотографія зроблена не запішчыкам— трэба паказаць гэта ва ўвазе, як і іншыя весткі, якія запішчык лічыць патрэбным адзначыць; фотографія прыклеіваецца да карткі толькі адным краем сваім, каб яе лёгка можна было адняць, што можа запатрабавацца для клішэ і інш.

Можна нават даваць адзін пункт праграмы некалькім запішчыкам і не баяцца, што адно слова будзе запісана некалькі раз. Запісы гэтыя па-легчаць праверку і адбор лепшых матар'ялаў, а таксама прыдадуцца для розных дадатковых прац.

Слоўнік павінен быць поўным і таму трэба запісваць і агульна-вядомыя словы. Дзіўна-б было, напр., калі-б у мове данага раёну не знашлося-б такіх вядомых слоў, як рукі, нага і інш., а былі-б зарэгістраваны толькі такія рэдкія азначэньні іх, як цапалы, ходалы

і інш., якія бязумоўна не падмяняюць першых, бо маюць зусім іншае адценне.

11. *Укладаньне слоўніка.* Па меры таго, як слоўнікавы матар'ял будзе паступаць ад запішчыкаў, памянёная вышэй падкамісія пад кіраўніцтвам укладальніка павінна правяраць і парадкаваць яго па першай літары альфабэту. Для палягчэння працы пажадана мець шафку з скрыначкамі па ліку літар альфабэту, памерам прырэзаны сьценкі ў прынятую картку, па якіх і раскладваецца матар'ял. Калі слоў-картак будзе назапашаны значны лік, можна будзе прыступіць да далейшай апрацоўкі іх, параўняў іх у самы слоўнік. Апошні павінен пісацца таксама на картках. Першае слова, як і фраза ў даным выпадку павінна пісацца так, як пачута, а ня згодна правапісу, з адзначэньнем націску і падкрэсьлівацца. Гэта захаваньне дыялекталёгічных асаблівасьцей слова і фразы, г. зн. таго вымаўленьня, якое пачута і робіць слоўнік каштоўным для навукі.

Назоўнікі пішуцца ў назоўным склоне, а дзеясловы — у неазначальнай форме.

Мал. 6.
Слоўнікавы зарысоўкі Сяргееві *

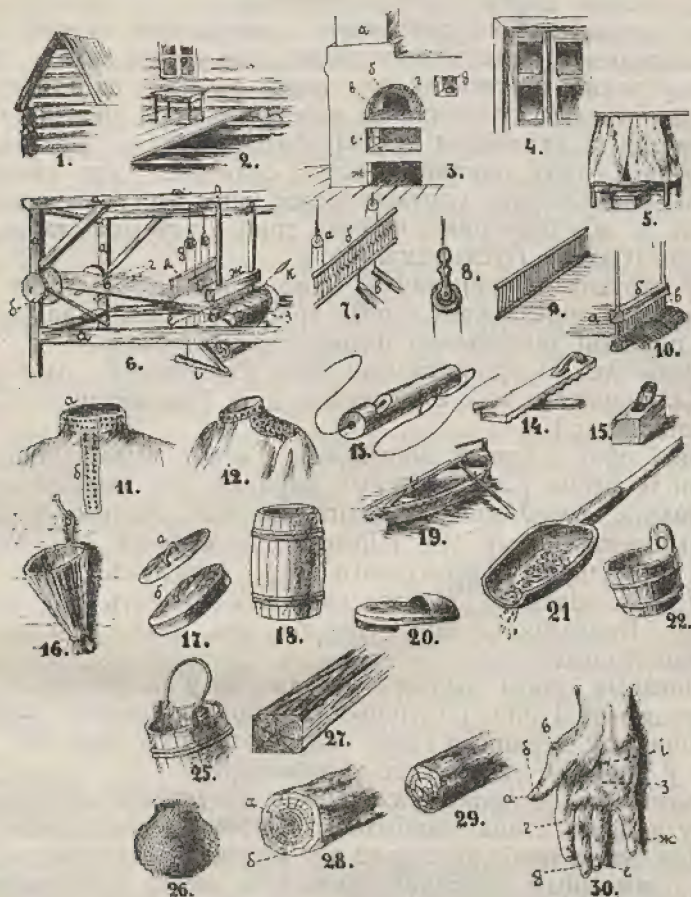
Пасля першага слова для іменьнікаў мужчынскага роду паказваецца канчатак, а калі іх два ў данай мясцовасьці, то і абодвы. Услед за канчаткам трэба ставіць граматычнае значэньне яго ў скарачэньнях: *м.*—мужчынскі род іменьнікаў, *ж.*—жаночы род іменьнікаў, *н.*—ніякі род іменьнікаў, *аг.*—агульны род іменьнікаў, *зб.*—зборнае імя, *дзс.*—дзеяслоў, *зл.*—злучнік, *прм.*—прыменнік, *вкл.*—выкліч-

*) 1: а—сашчо, б—каромысла, в—рагач, г—вобжы, д—лемяшы, е—наполак, ж—распорыца, з—зямлянкі, і—гвозд; 2: а—тапарышча, б—абух, в—пятка, г—нос; 3: сядзёлка: а—пучок, б—кроўня, в—падпруга, г—войлак; 4: каток: а—шына, б—абод, в—вось, г—загваздка, д—рэхвы, е—трубка (ступіца), ж—утулак, з—сыпіцы; 5: каса: а—каса, б—пятка, в—нос, г—палатно, д—мыльніца, е—касаў; 6: калёсы: а—задняя каткі, б—пярэдняя, в—трайня, г—цягі, д—пярэдняя падушка, е—задняя падушка, ж—вось, з—загваздка, і—атоса, к—шворы, л—бюндзюк, м—загваздка; 7: аграблі: а—аграбеліна (цаўё), б—брусок, в—зуб; 8: а—клешчы, б—хамуціна, в—супонь, г—кроўня, д—зайцы, е—гужы, ж—войлак; 9: крыша ў латок: а—гняты, б—латок, в—упорыца, г—капанікі (крукі); 10: а—вільчык, б—ветрыніцы, в—зьеб, г—вакеньніца, д—вугал; 11: а—граднічак, б—залажачнік, в—палонік; 12: сані: а—ішвіна, б—галоўкі, в—падрэз, г—аглабля, д—полаз, е—вязьзя, ж—капылы, з—намільі (намарэньні), і—заверта; 13: вакно: а—балонкі, б—прыталкі, в—рама, г—касік, д—падакеньніцы; 14: стол: а—стальніца, б—ногі, в—столік, г—сунушка; 15: мяліца: а—паз, б—шпунт, в—біла, г—ногі.

Увага: зарысоўкі зьмешчаны не паасобку, а разам на адной табліцы, як і Палескага, бо гэта абходзіцца таней. Рабіліся яны для Віцебскага краёвага слоўніка і паказаны тут як узор мясцовай працы.

нік. При словах, якія ўжываюцца толькі ў адзіночным ці множным ліку, род не азначаецца, а толькі ставіцца ім.—іменьнік. Пасьля слоў, азначаючых лаянку, ставіцца *лнк.*—лаянка.

За працяжкам пасьля граматычнага азначэньня ставіцца пераклад слова паруску, ці апісаньне таго, што называе слова, а таксама,

Мал. 7.

Слоўнікавыя зарысоўкі Палескага *).

*) 1—лемягі; 2—сьліга; 3—печ: а—каптур, б—чало, в—пазыха, г—загнет, д—пячурка, е—падзагнет, ж—падпечка; 4—шыбы; 5—полаг; 6—кросна: а—ставы, б—падпярэжная калода, в—ўсноў, г—чыноўкі, д—каткі, е—бёрда, ж—набельніца, з—падпалацённая калода, і—панажы, к—чаўнок і нітка з зеву; 7—ніт: а—каткі, б—ніт, в—панажы; 8—каток; 9—бёрда; 10—набельніца: а—ўсноў, б—набельніца, в—бёрда; 11—планка: а—каўнерь, б—планка; 12—палікі; 13—юрок; 14—рубіха; 15—гебель; 16—калбан (штучнае гняздо); 17: а—латушка, б—юшка; 18—селядцоўка; 19—крэсалька (уклучына); 20—чубаты; 21—шухля; 22—ряшка; 25—перавясло; 26—калбан; 27—абза (правы верхні кант); 28: а—сцэржэнь, б—абалона; 29—укрэмаватая бярно; 30—рука: а—нокаць, б—кіпці, в—бальшэй палець, г—длі бальшого, д—сярэдні, е—каля мядзінага ж—мядзіны, з—пясь, і—ладонь, вышэй і правей і—запясь.

у патрэбных выпадках, лацінская назва. Калі ў слоўце-картцы ёсць малюнак—яго пажадана перанесці і сюды. Асабліваю ўвагу трэба аддаць праверцы і правільнаму перакладу слова паруску і палацінску, ці апісанню таго, што яно называе. Калі няма ўпэўненасці ў правільнасці іх,—трэба звярнуцца за дапамогай к спецыялістам, паказаўшы ім расьліну, карткі і інш. матэрыялы.

Пасьля перакладу ці сьпісаньня ставіцца сказ, у якім слова пачута. У дакладным фонэтычным запісе, бяз усякіх зьмен, пажадана, каб сказ быў поўны і паясьняў тое слова, да якога ён адносіцца. Калі ёсць некалькі сказаў з адценьнямі вымаўленьня ці значэньня слова—трэба прывесці іх адпаведна на паасобных картках. Пасьля кожнага сказу ў дужках трэба паказаць вёску і сельсавет, дзе слова пачута. Такім чынам слова-картка слоўніка можа мець наступны выгляд:

Аба́бак, а, м.—березовик, черный гриб. Дзяўчына знашла ў лесе добры аба́к (Сахны, Пустынскага сс.).

Калі ў картках дапішчыкаў на адно слова прыходзіцца некалькі картак з рознымі значэньнямі слова—трэба выпісаць іх на адну картку слоўніка з роўнымі значэньнямі пасьля першага слова:

Абаднё́ць, дзс. 1) провести весь день. Ён абаднёў, позна паехаўшы (Асіпова, Халамерскага сс.); 2) наступіць дню. Ужо абаднела (Запрудзьдзе, Гарывецкага сс.).

Некалькі слоў з адным значэньнем таксама выпісваюцца на адну картку, калі іх месца ў альфавітным парадку ідзе адно за другім.

Анагдо́вень, *анагдо́вінь*, *анагдысь*, *анада́сь*, *анэгды*—на днях, недаўно. Анагдовень ён быў тут (Прыстоі, Іваньскага сс.). Анагдовінь быў дошч (Смалярня, Горкаўскага сс.). Анагдысь я крас таксама было зь ім (Шасьцівалокі, Мядзенскага сс.). Анадась мы яго бачылі (Міраслаўка, Брадзецкага сс.). Анегды мы былі ў хаце-чытальні (Шыркi, Замастоцкага сс.).

Апрацаваныя такім чынам і ўкладзеныя ў альфавітным парадку словы з прадмовай і інш. і будуць зьяўляцца слоўнікам мовы раёну. Карткі запішчыкаў, перапіска і інш. складаюць архіў слоўніка і павінны захоўвацца ў раённым таварыстве краязнаўства.

12. *Рэалізаваць працу ўкладаньня слоўніка*. Укладзены слоўнік мовы раёну павінен стаць здабыткам шырокага кола дасьледчыкаў і вучоных. Для гэтага трэба апісаньне яго паведаміць навуковым установам БССР і замежным, дакладна паказаўшы месца знаходжэньня яго. Трымаць яго лепш за ўсё ў шафцы з шуфлядкамі на кожную літару ў раённым таварыстве краязнаўства ці музэі яго, у магчыма больш бясшпечным ад пажару месцы.

Зразумела лепш будзе, калі слоўнік можна будзе надрукаваць часткова або поўнасьцю. Асаблівыя словы і іх адценьні ад агульнабеларускай мовы можна выдаць як слоўнік правінцыялізмаў раёну, але лепш выдаць слоўнік поўнасьцю, на дапамогу чаму бясспрэчна пойдзе раённы выканаўчы камітэт, калі праца будзе зроблена.

Аб вывучэнні гісторыі асветы ў Беларусі.

У бягучым акадэмічным годзе ў складзе Інстытуту Беларускае Культуры заснавана спецыяльная Камісія для вывучэння гісторыі асветы ў Беларусі. Гэтае пытаньне, ня гледзячы на яго выключнае значэнне ў агульнай беларускай гісторыі, да гэтага часу вельмі слаба вывучана. Асвета ў Беларусі, багатая сваім гістарычным мінулым і складаная з некалькіх сваеадменных эпох,—ня мае яшчэ агульнага курсу і чакае сваіх даследчыкаў.

Пад гісторыяй асветы ў Беларусі мы разумеем ня толькі гісторыю асветы школьнай,—ніжэйшай, сярэдняй, спецыяльнай і вышэйшай,—але і гісторыю ўсіх іншых асветных устаноў,—як напр.: бібліотэк, навуковых і іншых культурных таварыстваў, друкарняў, кніжных выдавецтваў, часопісаў, газет, кнігарняў і г. д. Усё тое, што спрыяла развіццю асветы на Беларусі, *незалежна ад мовы і напрамку*,—зьяўляецца прадметам досьледаў і прац Камісіі.

Гісторыя асветы ў Беларусі не вывучалася з тых прычын, што Беларусь да Кастрычнікавае рэвалюцыі ня была самастойным аб'ектам навуковага досьледу. Расійская і польская навука, якая адзіна магла развівацца і даследваць гэтую тэму, ня ставіла яе ў цэнтры сваёй увагі, як і сама Беларусь не стаяла ў цэнтры расійскага, або польскага культурнага жыцця. Толькі беларуская навука, наш самастойны навуковы досьлед мае магчымасьць і абавязак гэта зрабіць.

Культурнае мінулае Беларусі пакінула па сабе шмат помнікаў, захавала шмат успамінаў,—але яны параскіданы і не апрацаваны. Запіскі, заметкі, архіўныя дакумэнты, цікавыя рукапісы, фотографіі і інш. аб школах, бібліотэках, кнігарнях і друкарнях на Беларусі—творцаў той культурны фонд, які ў значнай меры павінен дапоўніць вядомыя літаратурныя крыніцы. Сабраць, сыстэматызаваць і апрацаваць гэты фонд,—складае абавязак Камісіі Гісторыі Асветы.

У звязку з усім вылажаным, Камісія звяртаецца да таварышоў культурнікаў, якія працуюць на ніве асветы БССР, да ўсіх настаўнікаў, краязнаўцаў, працаўнікоў бібліотэк, архіваў, кнігарняў, да старых журналістых і г. д. з заклікам прыняць бліжэйшы ўдзел у працах Камісіі.

Супрацоўніцтва таварышоў можа выразіцца ў наступных формах:

1) У форме самастойнай навуковай распрацоўкі тых ці іншых тэм.

2) У корэспондэнцыях на імя Камісіі Асветы аб паасобных пытаньнях.

3) У форме зьбіраньня адпаведных матар'ялаў.

Камісія ведае, што на мясцох ёсьць нямала працаўнікоў, якія маглі-б навукова працаваць над самымі разнастайнымі пытаньнямі з гісторыі асветы Беларусі. У даным выпадку перш за ўсё трэба звярнуць увагу на тыя тэмы, якія бліжэй за ўсё датычаць данае мясцовасьці, данае школы, бібліотэкі і інш., і аб якіх на месцы знаходзяцца патрэбныя матар'ялы. Затым важны працы аб гэтых установах, якіх няма, якія працавалі раней і аб якіх захаваліся ўспаміны і архівы.

У гэтай галіне Камісіі важна мець працы і паасобныя корэспондэнцыі па наступнай прыблізнай праграме:

а) Калі заснавалася школа, бібліятэка, навуковае таварыства, архіў, друкарня, часопіс і г. д.

б) На аснове чаго яна з'явілася: закон, адміністрацыйнае распараджэнне, грамадская або прыватная ініцыятыва.

в) Як праходзіла яе дзейнасць (характэрныя перыоды і моманты).

г) Хто асабіста больш адзначыўся ў дзейнасці данае ўстановы, біяграфічныя даныя, характарыстыка эпохі акаляючага грамадзянства, сям'і і інш.

д) Калі ўстанова закрылася і з якой прычыны.

е) Якія засталіся дакументальныя матар'ялы аб яе дзейнасці (кнігі, здымкі, адозвы, газетныя выразкі, лісты і інш.).

Што датыча акрэсленага пляну збірання матар'ялаў па гісторыі асветы на Беларусі, дык гэткае плян даць, зразумела, трудна. Аднак пэўную праграму, якая можа палегчыць і сыстэматызаваць работу, Камісія лічыць карысным прадугледзець.

I. Гісторыя школьнай асветы на Беларусі.

а) *Стара-беларускі* перыод, ці, як прынята называць у расійскай літаратуры „западно-русский“, (па польску „ruski“, „litewski“), пачынаючы ад XI-XII ст. і далей канчаючы XVIII ст. Матар'ялы, якія датычаць гэтага аграмаднага гістарычнага перыоду, складаюцца амаль выключна з тых летапісных і архіўных даных, якія ўжо вядомы. Трудна думаць, каб на мясцох, у сучаснай БССР, маглі быць знойдзены новыя даныя. Аднак магчыма, што некаторыя матар'ялы (граматы, правілы, старыя запісы і інш.), асабліва адносна пазьнейшых этапаў паасобных стара-беларускіх школ, могуць быць знойдзены.

б) Перыод *уніяцкіх* школ, якія часам залічаюць да „западно-русских“, але якія павінны выдзяляцца ў асобную групу дзеля іх асаблівай нацыянальна-політычнай прыроды. Перыод пачатку XVII ст. да ліквідацыі уніі ў 1839 годзе і пазьней, паколькі пасля офіцыйнага акту ліквідацыі уніі захаваліся так зв. „упорствуючыя“, „апорныя“, уніяты, якія ўтрымлівалі свае ўласныя школы. Аб гэтым перыодзе на Беларусі павінны захаваліся і дакументальныя даныя і ўспаміны. Паколькі ва уніяцкай асьвеце, распаўсюджанай пераважна сярод сярэдніх і ніжэйшых станаў, найбольш захаваліся беларускія нацыянальныя асаблівасці, даныя аб гэтых школах, нават самыя дробныя, з'яўляюцца вельмі каштоўнымі.

в) перыод *польскай* школы на Беларусі, ці бліжэй кажучы, асветы на польскай мове. Пачынаецца заснаваньнем першых лаціна-каталіцкіх школ у Вільні для літвіноў у XIV ст. і канчаецца апошнімі польскімі школамі на Беларусі перад вайной і рэвалюцыяй. Вялізарны полёнізатарскі ўплыў польскай асветы на Беларусі заўважаецца асабліва ў першай палове XIX ст., калі яна абхапіла шырэйшыя колы грамадзянства, г. зн. у перыод, аб якім таксама на мясцох павінны захаваліся дакументы, запісы ўспаміны.

г) перыод *расійскай* школы на Беларусі, пачынаючы ад „главных і малых народных училищ в белорусских губерниях для народа, а не для шляхты“, якія былі ўведзены Кацярынай II у 1789 г. і канчаючы апошнімі гадамі прад рэвалюцыяй. Матар'ялаў аб гэтым перыодзе па-

вінна быць таксама шмат, прычым, трэба думаць, ёсць матар'ял і недаследваны.

д) перыод *беларускай* школы,—як на Беларусі, так і па-за яе межамі,—зьяўляецца выключна важным і цікавым. Тут трэба з асаблівай дакладнасьцю збіраць ня толькі пісьмовыя матар'ялы (прыватныя лісты, запісы, картачкі і інш.) але, што асабліва важна, вусныя ўспаміны і даведкі.

е) апошняю групу складаюць матар'ялы аб *працоўных савецкіх школах* усіх тыпаў у межах БССР з часу заснаваньня Савецкай улады.

Даныя аб школьнай асьвеце ў Беларусі датычаць як школ існаваўшых офіцыяльна, — урадавых і прыватных, так і школ, якія існавалі неофіцыяльна і нелегальна.

Да гэтае-ж рубрыкі — „гісторыя школы на Беларусі“ — павінны быць залічаны і ўсялякага роду курсы, школкі, перыодычныя, ці пасобныя лекцыі і г. д.

II. Гісторыя культурных устаноў.

Сюды трэба залічыць матар'ялы, якія датычаць:

а) розных навуковых, літаратурных, мастацкіх, краязнаўчых і інш. таварыстваў, гурткоў, клюбаў і г. д.—па тых-жа перыодах, якія зазначаны вышэй аб школах;

б) бібліотэк на Беларусі і неаформленых у бібліотэкі кніжных зборах, кнігасховых, архівах—прыватных і офіцыяльных;

в) кніжных выдавецтваў у Беларусі, куды залічаюцца выданьні кніг, альбомаў, журналаў, газет, — друкаваных, літаграфаваных і пісаных.

г) друкарань—урадавых і прыватных, легальных і нелегальных.

III. Біяграфіі выдатных культурных і асьветных дзеячоў.

Гэтыя матар'ялы датычаць ня толькі тых дзеячоў на ніве культуры і асьветы ў Беларусі, дзейнасьць якіх з погляду беларускай культуры была *дадатнай*, але і тых, дзейнасьць якіх была *адмоўнай*, *нэгатыўнай*, (актыўныя прынцыповыя русыфікатары і полёнізатары).

Усе працы і пералічаныя матар'ялы (пажадана самыя орыгіналы) просьба накіроўваць на адрас Камісіі (*Менск, Інбелкульт, Рэволюцыйная вул. № 21, Камісія Гісторыі Асьветы*). У выпадку, калі гэткая высылка немагчыма, просьба паведаміць аб гэтым Камісію дзеля таго, каб яна магла вырашыць пытаньне аб зьняцьці з іх копіяў, фото-здымакаў і выпісак.

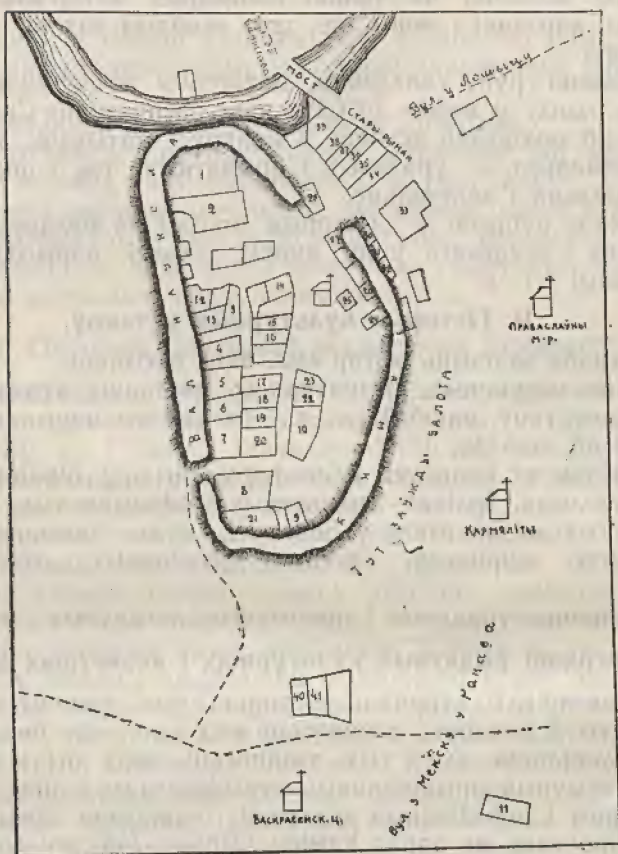
Докумэнты і інш. матар'ялы, друкаваныя і пісаныя нячытэльна, а таксама на чужаземных мовах (грэцкай, лацінскай нямецкай, французскай і інш.) Камісія перкладае ўласнымі сіламі.

Працы больш значныя будуць унесены Камісіяй на разгляд адпаведных органаў Інбелкульту з мэтай іх надрукаваньня на агульных умовах.

Камісія па вывучэньні гісторыі асьветы ў Беларусі.

МЕНСКІЯ СТАРАЖЫТНАСЬЦІ.

Менскі замак у 1783 г.

(Да артыкулу „Стары Менск“, стар. 11).

ТЛУМАЧЭНЬНЕ ДА ПЛЯНУ.

Вал абмяжоўвае замчышча. У старажытныя часы на валу стаяў „астрог“ (паркан). На месцах перарываў былі вежы з брамамі. Балота з усходу і поўдню і нізкі луг („Падзамча“ і „Пяцінка“), які быў штучна заліты вадой з става млына, рабілі замак няпрystным.

Пад №№ 1—11 вызначаны пляцы хрысьціянскія і пад №№ 12—41 юрэйскія. Паміж пляцамі 14 і 25 мітрапалітанская царква. Пляцы бяз нумароў мітрапалітанскія. Незабудованая плошча замку вельмі нізкая, мокрая і нават часткай пакрытая вадой.

Х Р О Н І К А.

Да вывучэння ўдзелу хатніх рамёстваў у выстаўках 1927 г.

Камісія па вывучэнні хатніх рамёстваў пры Інстытуце Беларускае Культуры паставіла сваёй мэтай вывучыць пытаньне аб удзеле хатніх рамёстваў у сельска-гаспадарчых выстаўках 1927 г. Пытаньне досыць цікавае. Вывучэнне яго можа даць каштоўны матэрыял для вывучэння сутнасці нашае хатняе промысловасці. Каштоўнасць данага доследу павялічваецца дзякуючы таму, што ён можа абхапіць усю нашу краіну, бо выстаўкі былі арганізаваны, за (надзвычайна) рэдкім выключэннем, у кожным раёне, а ў шэрагу раёнаў было арганізавана нават па дзве выстаўкі.

У мэтах вывучэння данага пытаньня і былі разасланы па ўсіх раёнах БССР для запаўнення анкеты. Анкеты накіраваны раённым краязнаўчым арганізацыям. Частка арганізацый уважліва аднеслася да пастаўленага ім задання і выканала яго з поспехам. У гэтым сэнсе неабходна адзначыць Лупалаўскае раённае краязнаўчае таварыства Магілёўскай акругі, якое прыслала надзвычайна каштоўны матэрыял, і Асіпавіцкае т-ва Бабруйскай акругі.

Ад часу рассылкі анкет ужо прайшоў досыць значны тэрмін. Мы чакалі, што за гэты тэрмін нам будуць зьвернуты ўсе анкеты; тым больш, што запаўненне анкет не выклікае асаблівых цяжкасцяў. У архіве кожнага выставачнага камітэту бязумоўна ёсць усе неабходныя весткі. Трэба толькі зьвярнуцца да зямельнага аддзелу раённага выканаўчага камітэту, дзе дадуць усе належныя ўказанні; накіонт архіваў выставачных камітэтаў.

Шчырая просьба да ўсіх раённых краязнаўчых таварыстваў, якія яшчэ не даслалі запоўненых анкет, прыняць усе крокі да таго, каб як мага хутчэй іх запоўніць і зьвярнуць у Цэнтральнае Бюро Краязнаўства. Неабходна зазначыць, што недасылка анкет па якім-небудзь раёне зробіць значную пра-

галіну ў працы. У такім выпадку вывады ўжо ня могуць мець агульнага характару і ня могуць пашырацца на ўсю БССР.

Анкеты паступаюць увесь час, але тэмп іх паступлення ня надта шпаркі. На першым месцы па звароту анкет ідуць Бабруйскай і Аршанскай акругі. Горш справа з Полацкай і Магілёўскай. І зусім дрэнна з Менскай і Гомельскай.

2-ая нарада архіўных працаўнікоў БССР.

19—24 сьнежня 1927 г. у г. Менску адбылася 2-ая нарада архіўных працаўнікоў, скліканая Цэнтральным Архіўным Кіраўніцтвам БССР. У нарадзе прынялі ўдзел усе загадчыкі акруговых (апрача Гомеля) і гістарычных архіваў, а таксама Цэнтральнага Архіва Кастрычнікавай рэвалюцыі і працаўнікі Архіўнага Кіраўніцтва. Усяго прадстаўнікоў архіўных устаноў на нарадзе было 12 асоб, з якіх 6 прыехаўшых з акруговых архіваў і 6 Менскіх архіваў. Апрача гэтага ў нарадзе прынялі ўдзел: ад Інбелкульту—Я. Дыла і Д. Даўгяла, ад Гістпарту ЦК КП(б)Б—Н. Шапавалаў, ад Ц. Б. Краязнаўства—М. Каспяровіч, ад Бел. Дзярж. Музею—А. Ляўданскі і прадстаўнік ад Бел. Дзярж. Бібліотэкі.

Для абганавання на нарадзе былі запрапанаваны і прыняты наступныя пытаньні: 1. Дзейнасць Цэнтрархіву БССР і яго чарговыя заданні (дакл. М. Мялешка); 2. Справаздачы: а) Цэнтральнага Архіва Кастрычнікавай рэвалюцыі; б) Акруговых Архіваў і в) гістарычных Архіваў; 3. Сувязь архіўных устаноў з савецкімі і профсаюзнымі ўстановамі (дакл. Г. Баброўскі); 4. Ажыццяўленне пастановаў ЦВК і СНК БССР ад 28 мая 1927 году аб Адзіным Дзяржаўным Архіўным Фондзе БССР. (дакл. М. Вахаеў); 5. Сувязь Цэнтрархіву БССР з Гіспартадзёламі ЦК КП(б)Б, краязнаўчымі таварыствамі, музэямі і бібліотэкамі (даклад. М. Мялешка) і 6. Бягучыя справы.

Па першым дакладу дакладчык М. Мя-

лешка спыніўся на тых умовах, пры якіх ішла праца па ўпарадкаваньні беларускіх архіваў да гэтага часу, на дасягненьнях, якія мае Цэнтрархіў БССР, на структуры архіўных устаноў і разьмежаваньні архіўнага матэрыялу па гэтых установах, і на чарговых заданьнях у справе архіўнага будаўніцтва БССР.

Дакладчык ад Цэнтральнага Архіву Каstryчыкавай рэвалюцыі т. Г. Баброўскі застанавіўся каротка на гісторыі ўтварэньня Ц. А. К. Р., на праробленай гэтым архівам працы. Дакладчык адзначыў, што ў гэты архіў, апрача спраў Цэнтральных Савецкіх Устаноў і Наркаматаў, павінны будавацца паступіць больш каштоўныя дакумэнты з усёй БССР, якія адносяцца да Каstryчыка на Беларусі; ілюстрацыйны матэрыял; кіно-здымкі мясцовай хронікі і адзін экзэмпляр офіцыйна-справачных і ведамсьцвенных выданьняў з усёй БССР.

Далей рабілі даклады аб дзейнасьці і стане Акруговых Архіваў іх загадчыкі: Менскага Акруговага архіву—т. Я. Макасы; Бабруйскага—т. П. Тараймовіч; Мазырскага—Я. Калодкін; Полацкага—т. Я. Дадон і Аршанскага П. Вашкевіч. Пры гэтым дакладчыкі адзначалі цяжкія ўмовы працы архіваў на мясцох. З мясцовага бюджэту на архівы адпсучаюцца мізэрныя сродкі. Выказвалася некаторымі дакладчыкамі (Мазыр, Бабруйск, Ворша), каб дарэвалюцыйныя архівы з акругоў зараз не перавозіліся ў Гістарычныя архівы, бо над імі працуюць мясцовыя дасьледчыкі.

Па пляну Цэнтральнага Архіўнага Кіраўніцтва ўсе дарэвалюцыйныя архіўныя матэрыялы павінны захоўвацца ў трох гістарычных архівах. З чатырнаціці былых паветаў архівы царскіх устаноў ужо перавезены ў адпаведныя гістарычныя архівы і толькі архівы васьмі былых паветаў яшчэ знаходзяцца ў Акруговых архівах.

Дакладчыкі ад Гістарычных Архіваў: Менскага—М. Вахаеў, Магілёўскага—І. Гаранін і Віцебскага—Э. Лейланд пазнаёмілі нараду з становішчам гэтых архіваў, матэрыяламі, якія там захоўваюцца, мэтодамі працы і перспэктывамі далейшае працы.

Апрача гэтых справаздачных дакладаў былі прачытаны яшчэ тры даклады па спецыяльных пытаньнях (паказаны вышэй), якія ў розных кірунках хіліліся да аднае мэты—гэта поўнае заваладаваньне ўсяго архіўнага матэрыялу БССР архіўнымі ўстановамі. Па гэтых дакладах абгаварваліся розныя прыёмы і мэтоды з архіўнай практыкі, як: ўстанавленьне контролю над архівамі савецкіх устаноў, падліку, парадку прыёму, арганізацыі раённых архіваў, аб атрыманьні царкоўных архіваў і інш.

У бягучых справах было разгледжана толькі адно пытаньне—аб архіўнай тэрмінолёгіі, па якім было вынесена пажаданьне аб

хутчэйшым укладаньні такой тэрмінолёгіі. Тэрмінолёгія будзе складацца колектыўна ўсімі загадчыкамі архіваў.

Нарадай была вылучана камісія для прагляду і ўстанавленьня аднолькавых формаў падліку архіваў, кніг, картак, апісаньняў і да т. п. а гэтак сама і справаздачнасьці мясцовых архіваў перад Ц. А. К. Вынікі працы Камісіі былі прыняты нарадай.

У выніку дакладнага і падрабязнага абгаварваньня ўсіх паставленых пытаньняў, нарада прыняла адпаведныя рэзолюцыі. У рэзолюцыях констатаваліся і замацоўваліся пэўныя дасягненьні ў справе архіўнага будаўніцтва БССР і адзначаны тры мерапрыемствы і патрэбы, якія павінны быць улічаны архіўнымі ўстановамі ў сваёй далейшай працы. Так у рэзолюцыях адзначалася неабходнасьць паглыбленьня працы архіваў у напрамку аўладаньня ўсімі архіўнымі матэрыяламі БССР, аднясьленьня працы архіваў да ліку шкоднай для здароўя, ўстанавленьня большага контролю над архівамі ўстаноў, якія павінны паступаць у Ц. А. К. Р. і Акруговыя Архівы. Дзея гэтага прызнана неабходным правесць архіўнымі ўстановам нарады і гутаркі з супрацоўнікамі ўстаноў, якія наглядаюць за ведамсьцвеннымі архівамі, спыніць залежаньне архіваў ва ўстановах, размяжоўваць архіўныя матэрыялы пры здачы архівам на катэгорыі і г. д.

Гэтак сама было прызнана неабходным усе архівы на раёне нізавога савецкага апарату, як сельсавету, местачковых саветаў і г. д. канцэнтраваль у Акрархіў праз Раённыя архівы і ўстанавіць больш уважлівы нагляд за іх захаванасьцю да здачы Акрархівам. Устаноўлены ў далейшым больш спрыяючыя ўмовы ў архівах БССР для дасьледчыкаў, падтрымлівальні і ўзмацняць сувязь з Гіспартадзелама ЦК КП(б)У, Краязнаўнымі арганізацыямі, музэямі, бібліятэкамі і інш. падобнымі ўстановамі. Павясяці сыстэматычную працу Акруговым Архівам па канцэнтрацыі царкоўных архіваў у кантакце з мясцовымі сельсаветамі. Аб патрэбе ўзмацненьня сродкаў для архіваў. Узгодніць перадачу архіўнага матэрыялу з музэяў і бібліятэк архіўным установам і г. д.

Як бачым, 2-ая нарада архіўных працаўнікоў БССР правяла значную працу па падрахунку сваіх дасягненьняў і ўстанавленьні напрамку ў далейшай дзейнасьці беларускіх архіваў.

Прысутны.

Год працы Горацкага Раённага Таварыства Краязнаўства.

У справаздачным годзе спаўняецца тры гады існаваньня т-ва, заснаванага 7-га сьнежня 1924 году.

Пры канцы трэцяга году свайго існавань-

ня т-ва, сумесна з навуковым таварыствам па вывучэнні Беларусі, выдала краязнаўчы зборнік „Апісаньне Горацкага раёну“ (1—284 стар.), які дае малюнак прыроды, гаспадаркі, гісторыі і быту раёну.

Незалежна ад гэтага члены таварыства ў справаздачным годзе надрукавалі працы і ў іншых выданнях.

На працягу справаздачнага году ў т-ве было шэсьць (6) сходаў, на якіх зроблены наступныя навуковыя даклады:

1) Проф. *Салаўёў*. Фаўна Горацкага раёну.

2) Проф. *Салаўёў*. Да пытання аб біолёгіі і філэгэніі лістаногіх ракаў.

3) Проф. *Салаўёў*. Шкодныя шашыціножкі ў Горках у 1927 годзе.

Апрача арыгінальных навуковых прац зроблены наступныя даклады:

1) *Альбіцкі М. В.* Праца дзіцячых сельска-гаспадарчых клюбаў у Горацкім раёне.

2) Проф. *Салаўёў*. Праца 2-га Ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду.

Былі далей зроблены даклады ў навуковым таварыстве:

1) Проф. *Васількоў*. Аб гэрбарным матэрыяле беларускіх расьлін.

2) Проф. *Салаўёў*. Фаўна Беларусі.

3) *Навукова - музэйная праца катэдры зоолёгіі Беларускай С.-Г. Акадэміі.*

4) *Навіцкая Н. К.* Біолёгічныя досьледы на акадэмічным ставе.

5) *Сьвірскі*. Біолёгічныя назіраньні над

4) *Фэдарак Б. Я.* Нарыс паляўнічай гаспадаркі Горацкага раёну.

5) *Фэдарак Б. Я.* Да біолёгіі гіля ў Горках.

6) *Несьцярчук Г. Я.* Лясы Горацкага раёну.

7) *Несьцярчук Г. Я.* Шкоднікі дрэўных парод у лясах Горацкага раёну.

8) *Навіцкая Н. К.* Назіраньні над харком (тхаром) у зоолёгічным кабінэце проф. *Салаўёва*.

9) *Шастакоў А. В.* Аб уродзтве майскага жука ў Горках.

10) *Сьвірскі Я. Н.* Аб распаўсюджваньні *Bellis peregrinis* у Горках.

11) *Савельёў А. Ц.* Якасьць пасяўнога матэрыялу Горацкага раёну.

галубамі.

6) *Караткоў*. Грунтовыя воды Горацкага раёну.

Між іншым проф. *Салаўёў* прымаў удзел у працах 2-га Ўсебеларускага Краязнаўчага Зьезду і зрабіў даклад аб фэнолёгічных назіраньнях. Проф. *Люнгерсгаўзэн* прымаў удзел у працы Аршанскай акруговай краязнаўчай канфэрэнцыі. Проф. *Салаўёў* зрабіў паведамленьне аб краязнаўчым зьездзе на сходзе настаўнікаў Горацкага раёну, інструктаваў загадчыкаў дзіцячымі с.-г. клюбамі, камсамольцаў і студэнтаў па пытаннях краязнаўчай працы, а таксама зрабіў даклад праўленьню Беларускай С.-Г. Акадэміі аб т-ве. Праўленьне Акадэміі паставіла наступнае: „Адзначыць значную працу, праведзеную краязнаўчым т-вам за апошнія гады і ў да-

лейшым лічыць неабходным аказваць усялякае садзейнічаньне і ўвагу з боку Акадэміі:

1) Уцягнуць больш значны слой навуковых працаўнікоў, студэнцтва, рабочых і служачых, дзеля чаго прасіць т-ва паставіць адпаведныя даклады на агульных сходах навуковых працаўнікоў, студэнцтва, рабочых і служачых.

2) Прасіць РВК высветліць пытаньне аб мажлівым прадстаўленьні памяшканьня для краязнаўчага музэю ў горадзе.

3) Прасіць краязнаўчае т-ва зьмяшчаць у Запісках Акадэміі перыодычныя агляды за-слуханых дакладаў.

4) Прасіць Бюро сэкцыі навуковых працаўнікоў і Профком дапамагаць у распаўсюджваньні часоп. «Наш Край».

5) Прапанаваньне гаспадарчай частцы больш уважліва адносіцца да запатрабаваньняў краязнаўчага т-ва.

Далей т-ва прымала ўдзел ў сьвяткаваньні дзесяцігодзьдзя Кастрычнікавай рэволюцыі, у юбілейнай выставі, у ўрачыстым пасаджэньні навуковага таварыства і ў адчыненні сялянскай нядзельнай школы, якую называюць сялянскім унівэрсытэтам.

Асабістая праца членаў т-ва выяўляецца таксама ў наступным: вясковы настаўнік *Котай* даставіў т-ву падрабязнае апісаньне вясельнага абраду ў вёсцы Куртасах Горацкага раёну. Настаўнік *Іскраў* сабраў 13 народных песень і кароткае апісаньне вясельля ў Слабодзе ў Горках. Настаўніца *Садоўнікава* даставіла апісаньне хрэсьбін у вёсцы Чашніках. Студэнт *Фэдарака* даў рукапіс «Сьпіс птушак ваколіч вёскі Чарняўкі (Барысаўшчына)», дзе ім зарэгістравана 82 віды. Студэнты—*Фэдарака*, *Сьвірскі*, *Вятчынкін* і *Манжэла* даставілі фэналёгічныя назіраньні, якія ўвашлі ў зводку ЦБК Беларусі. Студэнт *Маркаў* даставіў запісаньня ім 53 песні Бабруйшчыны.

У справядзачным годзе т-ва атрымала ад ЦБК Беларусі бясплатна 13 кніг на суму 9 руб. і 85 коп., якія перададзены ў карыстаньне настаўнікам раёну. Таксама бясплатна былі атрыманы ад ЦБК «Працы» краязнаўчага зьезду, часопіс «Наш Край» і шэраг анкет і інструкцый. Цэнтральнае Бюро Краязнаўства РСФСР дасылала т-ву бясплатна свае «Известия».

Нядаўна ўзнойдзены ў вёсцы Паўзухі часткі шкільнага насарога. Т-ва складала географічную карту раёну.

У склад т-ва ў пачатку справядзачнага году ўваходзіла на правах членаў профэсараў і выкладчыкаў 31 асоба, студэнтаў—10 і настаўнікаў—37. Апрача гэтага ў склад праўленьня т-ва былі ўведзены прадстаўнікі Райкому Компартыі, Райвыканкому Саветаў, Мясцкому прафсаюзу працасьветы, РайАНА і Комсамолу. На працягу году падалі заявы аб прыёме ў т-ва яшчэ 17 студэнтаў, з ліку

якіх 4 рабфакаўцы, і апрача таго 2 навуковыя працаўнікі. З вясны, па загаду ЦБК, была праведзена перарэгістрацыя саброў. Перарэгістравалася такім чынам 46 асоб, з якіх 5 профэсараў акадэміі, 17 выкладчыкаў і супрацоўнікаў і 24 студэнты. Сярод падаўшых анкеты значыцца 2 сябры Компартыі, 5 кандыдатаў партыі і 2 комсамольцы, а ўсяго 9 асоб, што складае лічбу каля 20%. Рэшта—беспартыйныя. Па нацыянальным складу: 25 беларусаў, 8 палякаў, 6 расійцаў, 3 яўрэі, 2 немцы, 1 украінец і 1 латыш; гэта значыць, што больш чым 54% членаў складаюць беларусы і менш паловы прыходзіцца на апошнія шэсьць нацыянальнасьцяй. Па соцыяльным складу: 26 сялян, 8 рабочых і 12 іншых; гэта значыць, што амаль 60% сялян і больш 17% рабочых. У адносінах да профсаюзаў мы маем: 22 працасьветы, 17 зямлі і лесу, і дрэвапрацоўніцкі, 1 будаўнічы, 1 чыгуначнік (4 не паказаны).

Наогул, трэба ўсё-ж адзначыць, што фактычна працуе ў т-ве невялічкі актыв. Сувязь з дзяржаўнымі, партыйнымі, савецкімі і профэсійнымі ўстановамі ў раёне ёсьць. Але зразумела, што пры існуючым зараз малым актыве вельмі пажадана, каб гэтага сувязь пашыралася і ўзмацнялася таму, што канцовай мэтай зьяўляецца ўтварэньне *масавай* раённай арганізацыі з *масавай* краязнаўчай працай нават усяго насельніцтва.

Урэшце трэба адзначыць, што заснаваная з пачатку году пры т-ве сэкцыя школьнага краязнаўства сваёй працы ня выявіла. Тое самае можна сказаць і пра польскую сэкцыю. Яўрэйская сэкцыя распаўсюдзіла па раёне кніжку Вэйнгера з мэтай зьбіраньня слоўнікавага матэрыялу, прыцягнула да працы старшых вучняў яўрэйскай сямігодкі і даставіла ў Інбелкульт 45 цікавых слоў—провінцыялізмаў раёну. Сувязь т-ва з шэф-грамадай па працы ў вёсцы ня дала належных вынікаў. Толькі загадчыкі дзіцячых сельска-гаспадарчых клубаў пачалі даставляць ў т-ва запоўненыя анкеты, згодна прапановам т-ва. Важнейшай чарговай задачай будучага году зьяўляецца арганізацыя мясцовага краязнаўчага раённага музэю.

Што датычыцца да пляну працы справядзачнага году, дык ён наогул выкананы. Засталіся нявыкананымі некаторыя даручэньні ЦБК, як напрыклад, запавяшэньне анкет па вывучэньні хатніх рамэстваў, па вывучэньні бюдзётна часу сялянна, па складаньні монографіі паселішча, па падарожніцкай справе. Неабходна прыняць крокі да пашырэньня падпіскі на «Наш Край».

На будучы год у т-ве ўжо ёсьць заявы на даклады да агульных сходаў, як напрыклад: проф. *Лянгерсгаўзэн*—«Выкапнёвы насарога ў Горацкім раёне»; *Дзянісав*—«Мхі Чапалінскага балота»; проф. *Ключароў*—«Кісліннасьць глеб (pH) у Горацкім раёне».

не": Цытовіч—„Рух 1863 году" і іншыя.

Трэба спадзявацца, што ў будучым годзе ўдзел у краязнаўчай працы прымуць больш шырокія колы Горацкага грамадзянства і справа яшчэ шпарчэй пасунецца наперад.

Проф. П. С а л а ў ў ё.

Смялявіцкае Раённае Краязнаўчае Т-ва.

(Менск. акр.).

Смялявіцкае Краязнаўчае Т-ва арганізавана групай настаўнікаў Смяляв. сямігодкі 25 сакавіка 1925 г. Пры сваім утварэнні Т-ва мела 27 сяброў.

Праца Т-ва да гэтага часу валася ў наступных напрамках:

1. Пашырэнне сярод настаўніцтва і насельніцтва ідэй краязнаўства, а разам з гэтым, і ўцягненне ў дзейнасць Т-ва неахопленых ім таварышоў. У гэтых мэтах было пастаўлена 14 дакладаў на адпаведныя тэмы. Доклады ставіліся галоўным чынам на настаўніцкіх канферэнцыях. Праведзена 5 агульных сходаў сяброў т-ва і 3 краязнаўчыя канферэнцыі. Лік сяброў т-ва к гэтаму часу ўзрос з 27 асоб да 119. Галоўную масу сяброў т-ва складаюць настаўнікі і служачыя—62, потым—вучнёўская моладзь—38 і сялянства—19.

У 1925 годзе пры Смяляв. сямігодцы арганізаваны вучнёўскі краязнаўчы гурток, у якім у гэты час маецца 160 сябр.

2. Вывучэнне раёну. а) У прыродна-геаграфічным кірунку вядома вывучэнне флёры раёну,—у выніку чаго, складзены зельнік у 375 відаў. Асабліва ўвага была звернута на пустазелье (складзен асобны зельнік пустазелья ў 75 відаў, а таксама—і калекцыя насення пустазелья—50 відаў). Вывучэнне фаўны раёну покуль-што абмежавалася бадай толькі прадстаўнікамі шасціножак: складзена калекцыя найбольш часта сустракаемых жукоў—54 віды і калекцыя матылёў—32 віды. Сабрана маленькая калекцыя чарапашных яккуноў (mollusca)—8 відаў. У выніку вывучэння (далёка няпоўнага) мінеральных багатыяў раёну стварылася асобная калекцыя, у якой прадстаўлена 22 віды розных мінералаў і рухляк парод.

З вясны 1925 году школьным краязнаўчым гуртком вядуцца сталыя фэнолагічныя нагляданні. Усе матар'ялы па фэнагадзаннях зданы ў ЦБК (за выключ. матар'ялаў 1927 г.).

Складзена карта раёну (схэматычная). Пры ўкладанні карты былі выкарыстаны адпаведныя карты старых выданняў, а таксама і паасобныя ўказанні сяброў т-ва.

в) У грамадзка-эканамічным кірунку. Запоўнены і адасланы ў ЦБК дзеве анкеты

па вывучэнні промыслаў і хатніх рамёстваў Беларусі; сабрана каля 750 слоў (адасл. у ЦБК); запісана звыш 70 песень, баск, замоў і інш.,—частка апошніх адаслана ў ЦБК, а частка знаходзіцца на месцы. Складаецца калекцыя тканін і рукадзельяў, якія вырабляюцца ў раёне.

с) З культурна-гістарычнага боку вивучэнне раёну вядома слаба. Галоўнай прычынай гэтаму зьяўляецца адсутнасць сталага кіраўніка ў данай галіне. Да гэтага часу толькі распачалася рэгістрацыя помнікаў старасветчыны. Сабрана 13 шт. каменных прылад (кіданы, тапары і інш.) старабытнага чалавека. Складзена досыць багатая калекцыя (да 180 паас.) грошай, якія былі ў звароце на Беларусі, а таксама і розных „крэдытак“ часоў грамадзянскай вайны (Урангеля, Дзянікіна, Калчака і інш.).

3. Вядома запаўненне анкет, багата даставаемых ЦБК і Акр. Краязн. Т-вам. Запоўнена і адаслана 1 монографія паселішч (Верхмэн),—заканчваецца запаўненне і другой аналагічнай монографіі (в. Юрава).

Краязнаўчы музей. У сакавіку 1927 году арганізаваны мясцовы краязнаўчы музей, у якім зьмешчаны пералічаныя вышэй матар'ялы. Частка апошніх, з прычыны недахопу сродкаў, да гэтага часу не монтыравана (калекцыя мінералаў і грошай). Маецца ў музеі маленькая калекцыя чучал птушак і сысуноў (8 шт.), апрацаваныя мясцовымі сіламі.

Свайго памяшкання музей да гэтага часу ня мае,—і толькі дзякуючы значнай пдагогічнай каштоўнасці некаторых калекцый (прыродазн.), ён адшукаў сабе месца ў сцёнах Смялявіцкай бел. сямігодкі.

Бібліятэка т-ва надзвычайна бедная. Ёсць усяго 25 кніжак і комплект часопісу „Наш Край“.

Сродкі т-ва складаюцца з адпушчаных РВК 35 руб. на абсталяванне музея і сяброўскіх узносаў (апошніх да гэтага часу паступіла 10 р. 15 к.).

14/XI—27 г.

В. К.

Краязнаўчая праца ў школах.

Сеньненскі раён.

Вучнямі і Запрудзкай школы пад кіраўніцтвам настаўніцы Ангеліны Сянкевіч прароблена надзвычайна вялікая краязнаўчая праца. Падлічана колькасць насельнасці школьнага раёну, колькасць пісьменных і няпісьменных, вучаю ўсіх школ сельсавету, розных відаў жывёлы, колькасць гаспадарак, якія сеюць кармавыя травы, колькасць гаспадарак, якія кормяць жывёлу па норме і колькасць гаспадарак з цёплым і сьветлым хлявамі. Апрача таго па ўсім сельсавеце падлічаны помнікі старасветчыны, шматпольныя гаспадаркі, рэчкі, вазёры і ба-

лоты. Вучнямі сабрана колекцыя ўзораў мясцовых тканін у ліку звыш 500. Укладзена колекцыя парод нашага лесу і саду. Сама настаўніца сабрала колекцыю птушых як 46 відаў птушак, прычым ад кожнага віду бралася і гняздо; папаўненне колекцыі працягваецца. Яна-ж сабрала гэрбары з больш як 200 раслін. Усё гэта сьведчыць, што краязнаўства ў Запрудзкай школе ажыццяўляецца правільна.

Любаньскі раён.

Загадчыкам Ямінскай школы Зубеней пры дапамозе вучняў сабрана колекцыя магазынных кіёў-бірак, да якой укладзена тлумачэнне. Вядуцца рэгулярныя назіранні над атмасфернымі ападкамі, хмарнасцю, напрамкамі і сілай ветру і інш. мэтэаролёгічнымі з'явамі. Адзін вучань вядзе штодзённыя назіранні над рухам вады ў мясцовай канаве. Пашырэнню працы перашкаджае адсутнасць тэрмомэтра і баромэтра.

Віцебскі раён.

Вучнямі Навікоўскай школы зроблены падлік хатняй скаіны і птушак, сельска-гаспадарчых прылад і разьмеркаванне зямлі па ўгодзьдзях у школьным раёне. Кожная вёска школьнага раёну даследвалася вучнямі гэтай вёскі пад кіраўніцтвам вучня 3 групы. Лічбы, якія характарызуюць культурны стан школьнага раёну, вучні ўзялі з матар'ялу перапісу, які рабіў іх настаўнік М. Касцючэнка. Атрыманы матар'ял паслужыў для вывучэння вучнямі свайго раёну, які ўжо троху вядомы чытачом часопісу па артыкулу аб пачатку краязнаўчай працы Навікоўскай школы (№ 12, 1926 г.). Вучні вядуць сістэматычныя нагляданні над станам надвор'я. Імі зроблены дакладныя апісанні працоўных процэсаў нашых саматужнікаў: шаўца, валенчыка і аўчыньніка. Пасля атрымання віцебскага краёвага слоўніка вучні пачалі запісваць новыя словы, якіх няма ў слоўніку.

Гурткі краязнаўства ў школах.

Лёзьненскі раён.

Пры беларускай і яўрэйскай сямігодках у м. Лёзна, а таксама ў школах на раёне арганізаваліся гурткі краязнаўства. Яны пераважна працуюць над запісам фольклёру і зборам архэалёгічных матар'ялаў для раённага музэю. У апошнім ужо ёсць каменныя прылады, зубы тура і маманта, узоры тканін, каменны з ракавінамі і інш. Вядуцца мэтэаролёгічныя нагляданні і ўкладаецца

карта раёну; атрыманы ад вучняў апісанні некаторых курганоў раёну.

Клічаўскі раён.

Пры Клічаўскай сямігодцы 1-га сьнежня 1927 г. заснаваўся гурток краязнаўства, у якім ёсць 76 сяброў. Прачытаны наступныя даклады: 1) „Мэты і заданні краязнаўства наогул“ і 2) „Школа і вучань у краязнаўчай справе“. Пытанні краязнаўства асвятляюцца ў насычанай газэце школы. Гуртком выдаецца часопіс „Наш Край“. Членамі гуртка сабрана 359 назваў паселішч і ўрочышч, весткі аб прыродных фарбах і прыступлена да вывучэння мястэчка Клічава.

Гурткі краязнаўства.

Быхаўскі раён.

Макранскі гурток краязнаўства з посьпехам працуе пад кіраўніцтвам М. Караленкі з 22 лістапада 25 году ў складзе 20 членаў. Гуртком абсведдана тэрыторыя сельсавету з боку яго мінулага і апісаны курганы і гістарычны роў (Караленкам і Абрамовічам), прамысловыя гісторыі (Красьніцкі), сабраны ўзоры мясцовых тканін вышывання і вязання, колекцыя грошай, якія мелі зварот у нашым краі, абсведдана 5 тыповых гаспадарак і напісана монографія сяла Мокрага. Апрача ўсяго гэтага вядуцца нагляданні над мэтэаролёгічнымі з'явамі, збіраюцца мясцовыя словы і запісваецца фольклёр. Гурток арганізаваў свой музэй, у якім ёсць каменныя прылады, кнігі і дакумэнты, узоры мясцовай агітывалай гліны і жалезнай руды, грашовыя колекцыі і інш.

Раённыя таварыствы краязнаўства.

Клімавіцкі раён.

Клімавіцкім раённым таварыствам краязнаўства абсведдана тарфавішча каля 40 дзесяцін і адкладанне фосфарытаў каля 60 дзесяцін, 8 сямействаў баброў, старасвецкае гарадзішча і могілкі. За гэты час сабрана 42 ўзоры мясцовай тканіны, 13 слоў, запісана каля 500 нумароў фольклёру, апісаны старасвецкія могілкі на р. Сож і зняты плян р. Лабжанкі. Праца ў Клімавіцкім раёне, такім чынам, пашыраецца.

Сьмілавіцкі раён.

Сьмілавіцкае раённае т-ва краязнаўства пачало збіраць раённы музэй, у якім ужо ёсць колекцыя грошай, рэшткі старасвецкай зброі, колекцыі мясцовых тканін (100 узораў), рэзбы па дрэве, карта раёну 1/2 вёрснага маштабу і карты лясоў, устаноў і помнікаў старасвецчыны. Запісваецца фоль-

клёр і апісваецца м. Сьмілавічы. Узяты багаты матэрыял з раённай сельска-гаспадарчай выстаўкі. На жаль, у працы прымае ўдзел толькі невялічкі актыв у чале з Шыдлоўскім.

Тураўскі раён.

Заснаваны тураўскім т-вам раённы музей складаецца з 2-х аддзелаў: ботанічнага і архэалёгічнага. У музеі ёсць гэрбары, які складаецца з матэрыялаў, сабраных членамі т-ва і членамі экспэдыцыі т-ва краязнаўства пры Б. Дз. У. карта архэалёгічных помнікаў раёну і архэалёгічныя прылады. Т-вам сабрана шмат слоўнікавых матэрыялаў і фольклёру.

Чашніцкае раённае таварыства краязнаўства.

(Віцебская акруга).

Чашніцкае раённае таварыства краязнаўства арганізавалася ў траўні м-цы 1925 г. У час арганізацыі ў склад таварыства ўваходзіла 14 член. Краязнаўства ў Чашніцкім раёне было тады зусім новай справай, дзеля чаго і зразумела, што таварыству, як маладой арганізацыі, прыйшлося перажыць параўнальна доўгі арганізацыйны перыяд, праводзячы адначасова і сваю навукова-дасьледчую працу. Дзякуючы актывнасьці паасобных членаў і дапамогі з боку вышэйстаячых краязнаўчых арганізацый і партыйных і савецкіх арганізацый на месцы, справа краязнаўства ў раёне стала падырацца як колькасна, так і якасна. Так у сьнежні м-цы 1925 г. у таварыстве ўжо налічвалася 40 членаў. Таксама ў кастрычніку м-цы 1925 г. у краязнаўчую працу было ўцягнута вучнёўства мясцовай школы сямігодкі, якое аб'ядналася ў школьны краязнаўчы гурток.

Яшчэ ў пачатку арганізацыі таварыствам была наладжана сувязь з вышэйстаячымі краязнаўчымі арганізацыямі: Віцебскім Акруговым Таварыствам Краязнаўства, ЦБК БССР, Інбелкультам і ЦБК РСФСР.

Адначасова была наладжана сувязь і з мясцовымі партыйнымі, савецкімі і профсаюзынымі органамі.

Гэтак-жа была заснавана пры таварыстве краязнаўчая бібліятэка, у якой зараз налічваецца 106 экз. рознай краязнаўчай літаратуры. Частка гэтае літаратуры была прыслана краязнаўчымі арганізацыямі, а частка здабыта за кошт самога таварыства.

Зараз таварыства мае наступны склад членаў:

а) па партыйнасьці: членаў і кандыдат. КПБ—5, членаў КСМ—4, беспарт.—44.

б) па профэсіі: настаўнікаў—40, політасветнікаў—7, агрономаў—1, коопэратараў—1, служачых—2 і сялян—2.

в) па нацыянальнасьці: беларусаў—50, яўрэяў—2 і расійцаў—1.

г) па полу: мужчын—31, жанчын—22.

Такім чынам у склад таварыства ўваходзіць усяго 53 члены, пераважную большасьць якіх складае настаўніцтва.

У склад праўленьня ўваходзіць 7 асоб, з якіх членаў і кандыд. КПБ—3, беспартыйных—4, беларусаў—7, яўрэяў—1, настаўнікаў—5 і служ.—2.

Паміж членамі праўленьня разьмеркаваны наступныя абавязкі: старшыня, яго намесьнік, сакратар і скарбнік.

Апрача гэтага ў склад школьнага краязнаўчага гуртка пры школе сямігодкі ўваходзіць 35 членаў, з якіх 25 хлопцаў і 10 дзяўчат. У праўленьне ўваходзіць 7 асоб.

Школьны гурток падзяляецца на тры сэкцыі: прыродна-геаграфічную, грамадзка-экономічную і культурна-гістарычную.

Сродкі раённага таварыства складаюцца з уступных узносаў па 10 кап., членскіх узносаў па 5 кап. у месяц і з адлічэньняў ад пастановаў і спектакляў членамі таварыства.

Грошы таварыствам затрачваліся на выйску перыодычнай літаратуры, закупку кніг, паперы, на фотографічныя здымкі і інш. Сродкаў у таварыстве далёка не хапае на ўсе патрэбы.

Навукова-дасьледчая праца таварыства вялася ў трох напрамках: прыродна-геаграфічным, грамадзка-экономічным і культурна-гістарычным. Праводзілася праца таварыствам як шляхам выкананьня розных даручэньняў вышэйшых краязнаўчых арганізацый, так і шляхам індывідуальных заданьняў паасобным членам.

За час існаваньня таварыствам праведзена 6 канфэрэнцый і агульных сходаў і 19 пасяджэньняў праўленьня, грунтоўныя пытаньні на якіх ставіліся на наступныя тэмы: 1) Папяровая фабрыка „Чырвоная Зорка“, 2) Гаспадарка Мароза „Фатынь“, 3) „400-годзьдзе беларускага друку і Васіль Цяпінскі“, 4) „Краязнаўства і школа“, 5) Чашніцкі канал Бярэзінскай сыстэмы, 6) „Чарговыя заданьні краязнаўства ў установах Наркамасьветы“, 7) „Арганізацыя радзімазнаўчага музея“, 8) „Праца Віцебскага Акруговага Таварыства Краязнаўства“, 9) „Праца па краязнаўству ў летні час“, 10) Агрономічная праца ў Чашніцкім раёне, 11) „Гісторыя м. Чашнік“, 12) „Пачаўская гаспадарка (племянная)“, 13) „Усебаковае апісаньне м. Чашнік“ і 14) „Гадоўля жывёлы ў Чашніцкім раёне“. Частка з пералічаных дакладаў надрукавана, а даклады на тэмы „Гадоўля жывёлы ў Чашніцкім раёне“, „Іванская комунa“, „Чырвоны Бараньбіт“ і „Агрономічная праца ў Чашніцкім раёне“ яшчэ апрацоўваюцца для друку.

Досынь добра была пастаўлена справа па зьбіраньні слоўнікавых матэрыялаў. Так

у 1926 г. членами товариства і школьного краязнаўчага гуртка было сабрана 2.800 карт-так-слоў, з іх 750 яўрэйскіх. Усе яны былі адасланы ў Слоўнікавую камісію пры Віцебскім АКРАНА, а таксама ў Слоўнікавую камісію пры Інбелкульту. Сабраныя і апрацаваныя да 900 вусных народных твораў адасланы ў ЦБК. Збор вусных народных твораў і зараз вядзецца з мэтай выдання паасобнага зборніка.

Распачатая праца па укладанні гэрбарыя мясцовых раслін дала ўжо сталыя вынікі: ёсць да 200 экз. раслін.

Школьным краязнаўчым гуртком вядуцца мэтэаролёгічныя і фэнолёгічныя нагляданні, але тут сустракаюцца значныя перашкоды ў працы дзеля адсутнасці патрэбных прылад.

Раённым таварыствам праведзена адна, а школьным краязнаўчым гуртком тры краязнаўчыя экскурсіі.

Пры таварыстве ёсць музейная секцыя, але адсутнасць якога-б та ні было памяшкання не дае магчымасці ёй разгарнуць сваю працу, хоць і ёсць ужо значная колькасць экспонатаў, як розныя віды грошай папярových (да 200 экз.), монэт розных часоў (45 эк.), дыяграмы, фотографічныя здымкі, прылады каменнага веку і інш.

Зараз праўленьнем таварыства паднята пытанне перад РВК аб набыванні адпаведнага будынку для музея. Апрача гэтага таварыства вядзе шэраг работ, падлік якім зараз немагчыма яшчэ зрабіць дзеля іх незакончанасці. Да такіх работ трэба аднесці вучот помнікаў старасветчыны і мастацтва, апісанне паселішч і саматужных промыслаў і збор географічных назваў.

Актуальным чарговым заданнем таварыства зьяўляецца арганізацыя гурткоў пры сельсвадтах. Хоць у гэтым напрамку і былі зроблены сталыя захады яшчэ ў траўні м-цы мінулага году, але з прычыны летніх вакацый настаніўства, якое ў большасці ўваходзіць у склад таварыства, ажыццявіць гэтае мерапрыемства ня прышлося.

Таксама на апошнім пасаджэнні праўлення вынесена пастанова аб заснаванні краязнаўчага гуртка пры фабрыцы „Чырвоная Зорка“ і выдзяленні Іванскага сельсавету для ўсебаковага вывучэння.

Перашкодамі ў працы таварыства зьяўляецца перагружанасць членаў таварыства іншай працай, недахоп сродкаў, а гэтак-жа слабая актыўнасць з боку некаторых членаў.

Ня глядзячы на гэта, таварыства па меры магчымасці будзе выконваць пастаўленыя перад сабою задачы.

Х. Іваноў.

Краязнаўчы гурток пры Багушэўскай сямігодцы.

(Аршанск. акругі).

Гурток утварыўся ў снежні 1926 г. У праўленьне ўваходзіць 3 выкладчыкі сямігодкі і 2 вучні. Гурток налічвае 90 вучняў другога канцэнтру. У 1926-27 нав. годзе гуртком было зроблена наступнае:

1) запісана 1.232 карткі-словы, якія адасланы акруг. т-ву; 2) сабрана 32 сшыткі народнай творчасці (адасланы Інбелкульту); 3) сабраны і перасланы ЦБК весткі аб саматужніках раёну, згодна анкет; 4) сабрана шмат монэт і медалей, расійскіх і чужаземных, каменных тапароў, этнографіч. матэрыялу (усё перададзена раён. краязн. музею); 5) вясной пачата складанне калекцыі птушын, яец; ужо маюцца яйцы 23 птушак; 6) збіраліся весткі аб помніках старажытнасці; 7) сябры гуртка вядуць назіранні на ўтворанай нядаўна пры сямігодцы мэтэаролёгіч. станцыі.

Заўважалася вялікая заахвочанасць і зацікаўленасць вучняў працай. Краязнаўчая літаратура з бібліотэкі раён. т-ва амаль што ўся пастаянна скарыстоўвалася сябрамі гуртка і, наогул, вучнямі. Гурток паспрабаваў нават звязацца з ЦБК РСФСР, адкуль яму прыслалі некалькі краязн. кніг. Вялікую карысць даваў метод выканання працы „кампаніямі“: на пэўны перыод якая-небудзь праца абвешчалася першачарговай і на ёй канцэнтравалася ўся ўвага.

З пачаткам навучальнага году праца гуртка зноў аднаўляецца. Улічваючы вопыт мінулага году і атрыманую краязнаўцамі тэорытычную падрыхтоўку (большасць сяброў чыталі краязн. літаратуру), можна спадзявацца на посьпех працы ў гэтым новуч. годзе.

П. Кузьняцоў.

Справаздача Клічаўскага Раённага Т-ва Краязнаўства.

(з 1-га студзеня 1927 г. па 1-е студзеня 1928 г.).

Клічаўскае Раённае Таварыства Краязнаўства ўтварылася 11-га кастрычніка 1925 году і налічвала 52 члены.

На 1-е студзеня 1928 году мае 137 членаў, з якіх 120 мужчын і 17 жанчын.

Па партыйнасці ўсе члены падзяляюцца на:

а) Членаў і кандыдатаў КПБ—13 чалавек (9,49 проц.);

б) Членаў КСМ—12 чалавек (8,76 проц.) і в) Беспартыйных—112 чал. (81,75 проц.).

Па нацыянальнасці члены Таварыства падзяляюцца на:

а) Беларусаў—118 (86,13 проц.);

б) Яўрэяў—12 (8,76 проц.);

в) Палякаў—4 (10,6 проц.);

г) Расійцаў—1 (0,73 проц.);

д) Немцаў—1 (0,73 проц.) і

е) Літоўцаў—1 (0,73 проц.).

Па профэсіі ўсіх членаў можна падзяліць на:

а) Вучняў—76 (55,47 проц.);

б) Настаўнікаў—24 (17,52 проц.);

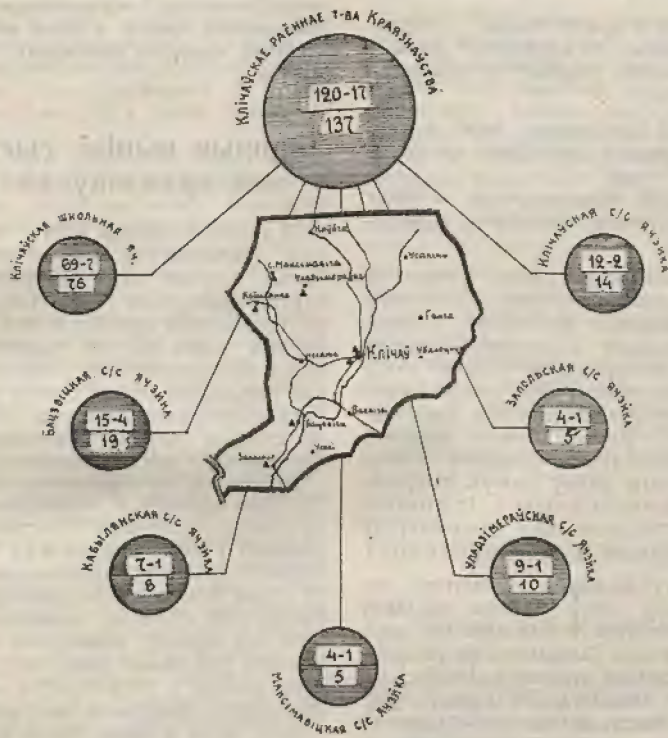
в) Сялян—15 (10,95 проц.);

г) Рабочых—8 (5,8 проц.);

1 чал. на раёне. У склад Праўленьня ўваходзяць 1 кандыдат КПБ і 4 беспарт. настаўнікі па профэсіі, беларусы.

Падзелу на сэкцыі і камісіі Таварыства ня мае.

Для больш прадукцыйнай працы ўсе члены Таварыства аб'яднаюцца ў гурткі; пры арганізацыі гурткоў Праўленьне прытрымоўвалася прынцыпу адміністрацыйнага падзелу раёну на сельскія Саветы, такім чынам на сёньнешні дзень Таварыства яднае 6 гурткоў па 6-ці сельскіх саветах і 1 гурток

д) Працаўнікоў сельскіх Саветаў — 7 (5,11 проц.);

е) Канцэлярыяў працаўнікоў — 4 (2,92 проц.);

ж) Саматужнікаў—1 (0,73 проц.);

з) Політасьвет. працаўнікоў — 1 (0,73 проц.); і

і) Агрономаў—1 (0,73 проц.).

Галоўны рост членаў Таварыства адбываецца за лік вучняў, апрача таго Таварыства пачынае расьці і за лік рабочых і сялян, чаго раней ня было.

Усёю арганізацыйна-дасьледчаю працаю Таварыства кіруе Праўленьне ў ліку 5 чалавек, з якіх 4 знаходзяцца ў м. Клічаве, а

школьны. На тэрыторыі Клічэўскага сельсавету вучнёўскі гурток пры Клічэўскай сямігадовай школе, які налічвае 76 чалавек у тым ліку і 7 дзячат, і другі гурток—Клічэўскі, у якім 14 чалавек. з іх 2 жанчыны. На тэрыторыі Бацэвіцкага сельсавету—Бацэвіцкі гурток, куды ўваходзіць 15 мужчын і 4 жанчыны, усяго 19 членаў. На тэрыторыі Запольскага сельсавету—Запольскі гурток з 5-ю членамі, з якіх 1 жанчына. У Кабылянскім сельсавеце—Кабылянскі гурток з 38 членамі (1 жанчына). Уладзіміраўскі гурток з 10 членамі (1 жанчына) на тэрыторыі Уладзіміраўскага сельсавету і Максімавіцкі гурток з 5-ю членамі (1 жанчына)—на тэры-

торыі Максімаўскага сельсавету. Па іншых сельскіх саветах звестак няма. Актыўнасьцю па сваёй працы з 7-мі гурткаў выдзяляецца вычэйшкі гурток. Іншыя распачынаюць працу.

У той час як да восені 1927 году працавалі адзінкі і то ня ў значнай колькасці, зараз, пасля аб'яднання членаў Таварыства ў гурткі, актыўнасьць у працы пачынае павялічвацца і ўжо з 137 чалавек зрабілі тую ці іншую працу 43 чалавекі, што складае 31,38 проц.

Для Клічаўскага раёну дасягненне значнае.

Цеснай сувязі з арганізацыямі і ўстановамі наладзіць цяжка, бо адсутнічае зацікаўленасць краязнаўчай справай і прыметны пасыўны адносіны.

Пасяджэнняў Праўлення было мала—усяго 6, пасяджэнняў рэвізійнай камісіі ня было, агульных сходаў—1.

Кіраўніцтва ЦБК здавальняючае, з боку Акруговага Праўлення кіраўніцтва за апошні месяцы няма.

Асноўнымі момантамі працы Таварыства зьяўляюцца: збіраньне географічных назваў, дасьледаваньне высковых промыслаў і хатніх рамёстваў, вывучэньне прыродных фарбаў, дасьледаваньне санітарна-культурнага стану вёскі, зьберажэньне монографій паселішч і вывучэньне асаблівасьцяў беларускае мовы Клічаўскага раёну. Апроч гэтага вядзецца ўкладаньне карты лясных абшараў раёну, выпраўленьне карты раёну наогул, збіраньне звестак аб лекавых травах і іх выкарыстоўваньне, нагляданьне над тэмпературай паветра—і вывучэньне м. Клічава.

Да гэтага часу зроблена і сабрана наступнае: укладзена карта лясных абшараў Клічаўскага Лясніцтва, выдадзена 30 каронаў „морвы“, за што Таварыства на сельска-гаспадарчай выстаўцы атрымала дыплём, сабрана 170 назваў паселішч, 189 назваў урочышчаў, даны звесткі аб сельска-гаспадарчай выстаўцы, аб стане аховы прыроды, даны за 2 месяцы графікі тэмпературы, надаслана каменяня, сабраны маленькія калекцыі шашыціножак і некаторыя віды вадзямнікаў, забіта „белая“ варона, і сабрана 7 гадовых падпісак на часопіс „Наш Край“.

Цяпер вядзецца ўкладаньне карты лясных абшараў Сьвіслацкага Лясніцтва, збіраньне географічных назваў, вывучэньне хатніх рамёстваў і высковых промыслаў, вывучэньне прыродных фарбаў, збіраньне звестак аб лекавых травах, нагляданьне за тэмпературай, вывучэньне беларускае мовы (асаблівасьцяў) Клічаўскага раёну і вывучэньне м. Клічава.

Увесь матар'ял дасылаецца ў Інбелкульт. Частка матар'ялаў, як калекцыі, знаходзяцца

пры Клічаўскай сямігадовай школе і пойдучь у аснову будучага музэю. Самастойнай апрацоўкі матар'ялаў Таварыствам покуль што не рабілася а таму ні рукапісных, ні друкаваных прац няма.

Таварыства мае невялічкую бібліятэку з кніг, надасланых ЦБК.

Сродкі Таварыства складаюцца з 29 руб. сяброўскіх адлікаў.

Таварыства выпісвае часопіс „Наш Край“, дзе знаходзіць увесь патрэбны кіраўнічы матар'ял.

Перашкджае ў працы малыя актыўнасьці і зацікаўленасьці і неразумёньне карысьці ад краязнаўчай працы, а іншы раз проста нядабайны адносіны паасобных членаў Таварыства.

Першыя вынікі сыстэматычнай краязнаўчай працы.

З сакавіка месяца 1925 г. пры Барысаўскім Пэдтэхнікуме існуе гурток натуралістых. Гурток над кіраўніцтвам адданага справе выкладчыка С. П. Нікіфаровіча вядзе сыстэматычныя назіраньні над прыродай; галоўным чынам вядуцца назіраньні фэналёгічныя і мэтэаролёгічныя. Вынікам сыстэматычнай дасьледчай працы гуртка зьяўляецца выпуск рукапіснага зборнічка „Жыцьцё гуртка“ (45 стар.). У зборніку зьмешчана 18 артыкулаў і розных заматак краязнаўчага зьместу.

Найбольш цікавым матар'ялам зьяўляецца: 1) „Стан надвор'я г. Барысава ў восень, узмку і вясну 1925-26 г.“ з дыяграмай ясных, хмарных і воблачных дзён па месяцах і графікай сярэдняй тэмпературы за 1925 г.; 2) „Стан надвор'я ў г. Барысаве ў восень і ўзімку 1926 - 27 г.“ з дыяграмай колькасці дзён без ападкаў, з дажджом і сьнегам па месяцах і за пэрыяды 1925 і 1926 г. г.; 3) „Сьнегавы насцьцў у 1926 і 1927 г. г.“ з табліцай, дыяграмай сьнегавога насцьцўу і графікай уздыму вады ў час веснавых паводак (р. Бярэзіны) у 1926 і 1927 г. г.; 4) „Фэналёгічныя нагляданьні“ за 1925, 1926 і 1927 г. з 12 табліцамі мясцовых расьлін і аселях зімуючых птушак; 5) „Вясна 1927 г.“ (па мэтэаролёгічна-фэналёгічных назіраньнях). Пэрыядычныя артыкулы даюць вельмі многа каштоўнага фактычнага матар'яла па мэтэаролёгіі і фэналёгіі мясцовасьці г. Барысава. Матар'ял зьяўляецца сыстэматызаваным і апрацаваным у форме табліц, дыяграм, графік і дзеля гэтага ім досыць лёгка карыстацца. Усе табліцы, графікі выкананы добра, малюнкi прыгожыя; уражаньне застаецца прыемнае.

Правільнасьць і сыстэматычнасьць назіраньняў пры наяўнасьці мэтэаролёгічнай станцыі II разр. забяспечваюць за зьмешчаным матар'ялам і навуковую вартасьць.

„Жыцьцё гуртка“ можа быць прыкладам для краязнаўчых гурткоў пры сямілетках у напрамку апрацоўкі і сыстэматызацыі матар'ялаў па вывучэньні прыроды.

Самае распаляжэньне матар'ялу мы лічым ня зусім удалым: заметкі інфармацыйнага і агульнага характу перамяшчаюцца з досыць каштоўнымі артыкуламі, як вынікам дасьлед-

чай працы. лепш было-б спачатку зьмясьціць матар'ял агульнага зьместу, потым артыкулы—вынік практычнай дасьледчай працы і потым—заметкі інфармацыйнага характару. Напэўна, у наступным зборніку гэта будзе прадбачана.

В. Сам - іч.

Бібліяграфія.

„Советское фото“, штомесячны часопіс, прысьвечаны пытаньням фото-аматарства і фото-рэпартажу, выд. „Огонек“. Масква. Пад рэдакцыяй М. Кальцова. №№ 1—12 за 1927 г. стар. 396 26×19 см. цана 3 р. 75 к.

Рэцэнзуючы гэты часопіс за 1926 г. „Наш Край“ № 3 (18) за 1927 г.) мы зазначалі на тую карысьць, якую ён можа прынесці краязнаўцу, які свае дасьледваньні і назіраньні канкрэтызуе праз фотографію.

Ня менш карысны і комплект „Советского фото“ за 1927 г. Праўда, за гэты год няма таго багатыя артыкулаў, што непасрэдна да краязнаўства. Тут мы знаходзім цікавы артыкул Пералешына „Охота с камерой“ (стар. 170—174), які даводзіць карыснасьць для навукі і наогул—для аматарства натуралістычных здымкаў, правільна ўказваючы на тое, што відэочна, і не жадаючы лгачь, вельмі не дакладна перадае факты—частку ён недагледзеў і дапоўніў выбаржаньнем, частку—запомніў, частку—збытаў. А фото-апарат унікне гэтых акалічнасьцяй. Каму, як не краязнаўцу менавіта і патрэбна такая дакладнасьць сьведкі? Ім толькі і зможа быць фото-апарат. Артыкул падкрэсьлены 8 цікавымі здымкамі (чарвяк, яшчарка, лісі лёх, гняздо чырка, ліс настарожы, бурндук, заяц, дзікі лебедзь шыпун). Тыя парады, якія дае аўтар у сваім артыкуле з вялікай карысьцю ўжыве краязнаўца-фотограф.

Цікавы артыкул „О снаряжении фото-экскурсанта“ Леонтьева (стар. 200—202), „Фотография невидимого“ Бронштейна (стар. 375—377).

З спецыяльна-фотографічных, цікавы артыкулы „Элементы художественного снимка“ (ст. 294) „Динамический кадр“ (№№ 1—4), „Технические снимки“ (ст. 49), „Способ домашнего приготовления бумаги“ (ст. 74), „О цветной фотографии“ (ст. 165), „Самодельный фото-капировальный станок“ (ст. 209). Пры існуючай дарагоўлі на фото-матар'ялы, вельмі ўмесна скарыстаць краязнаўцу артыкул „Как меньше тратить пластинок и больше снимать“ (ст. 262—266).

З аддзелаў часопісу добра выдучаць:

„Фото-беседы для начинающих“, „Переписка с подписчиками“, „Что сделать самому“, „Из практики для практики“ (абмен досьледам саміх чытачоў, тут можна спаткаць каштоўныя парады аматараў-фотографаў), „Отзывы о снимках“, у апошніх нумарох уведзены аддзел бібліяграфіі, які знаёміць з навінкамі фото-літаратуры.

Што можа навучыць краязнаўца як падходзіць да аформленьня тэмы, даць штуршок і да падшуканьня самой тэмы, дык гэта вялікі лік фотойлюстрацый часопісу. Яны падчас даюць больш, чым артыкулы. Некаторыя запраўды местацкіх выкананы і вабяць вока.

У наступным годзе памер часопісу павялічваецца ў паўтара разы, што дасць магчымасьць яшчэ лепш абслугоўваць фото-аматараў. А што ён ім патрэбен і служыць падручнікам, даводзіць тыраж часопісу, які дасягнуў ужо 15 тысяч.

Х в. Шынклер.

Організаванае вывучэньне Беларусі¹⁾.

Організацыі беларусазнаўчыя²⁾.

1905.—Устав общества изучения белорусского края в г. Могилеве.

„Циркуляр по Виленскому учебному округу“, Вільня 1905, № 2, ст. 113-120.

Левинский, Г. В.

1910.—О возобновлении деятельности Сев.-Зап. Отдела Императорского Русского Географического Общества.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вільня 1910, кн. 1, ст. 1-2.

Довгялло Д. И.

1910—16 января 1910 г. (аб аднаўленьні чыннасьці аддзелу).

1) У гэтым паказчыку названы найбольш даступныя для краязнаўцаў матар'ялы.

2) У гэтым разьдзеле паказаны таксама працы, якія гавораць і аб краязнаўстве, але ва ўсебеларускім маштабе, а не ў асобных краях яе.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, 1910, кн. 1, ст. 3-9.

1910—(Гурток у памяць вайны 1812 г.)

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1910, кн. 1, ст. 244.

Борщевский, А.

1910—Отчет Виленского Общества любителей естествознания за 1909-1910 г.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1910, кн. 1, ст. 255-260.

1910—Протоколы и журналы Сев.-Зап. Отдела за первую половину 1910 года.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1910, кн. 1, ст.—272-284.

Довгялло, Д. И.

1911—К истории Северо-Западного Отдела (Материалы и заметки)

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1911, кн. 1, ст. 10-32 і Вильня 1911, кн. 2, ст. 17-46.

Левицкий, Г. В.

1911—Первые работы Сев.-Зап. Отдела.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1911, кн. 2, ст. 1-2.

Довгялло, Д. И.

1911—16 января (палавіна Паўночна-Заходняга Аддзелу Імп. Рус. Географ. Таварыства).

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1911, кн. 2, ст. 13-16.

Довгялло Д. И.

1911—Северо-Западный Отдел Императорского Русского Географического Общества в 1910 году.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1911, кн. 2, ст. 3-12.

1911—Литовское ученое общество.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня, 1911, кн. 2, ст. 354-360.

1911—Протоколы и журналы Сев.-Зап. Отдела за вторую половину 1910 г. Список членов...

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1911, кн. 2, ст. 413-428.

1912—Журналы Совета Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год.

„Записки Северо-Западного Отдела Им-

ператорского Русского Географического Общества“, Вильня 1912, кн. 3, ст. 363-384.

Н. Б.

1912—Метеорологические станции в Северо-Западном крае.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1912, кн. 3, ст. 321-331.

1912—Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1911 год.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1912, кн. 3, ст. 385-397.

И. Г.

1913—Литовское научное Общество.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1913, кн. 4, ст. 227-228.

1913—Протоколы Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1913, кн. 4, ст. 247-260.

1913—Белорусский Научно-литературный кружок студентов С.-Петербургского Университета.

СПБ., 1913, 32 ст.

Довгялло, Д. И.

1913—Отчет Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества за 1912 г.

„Записки Северо-Западного Отдела Императорского Русского Географического Общества“, Вильня 1913, кн. 4, ст. 261-268.

1914—Белорусский Научно-литературный кружок студентов С.-Петербургского Университета.

СПБ., 1914.

1921—Минское Общество Истории и Древностей.

„Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1921, № 2, ст. 40-42.

Аб заснаваньні Таварыства ў 1919 г. і дзейнасці яго у 1920-1921 г.: сходах, анкетце, раскопках у Заслаўлі і клопатах аб музеі.

1921—Институт Белорусской Культуры. „Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1921, № 2, ст. 33-34.

Заметка аб статусе Інстытуту і асабных пунктах яго, выпрацаваных асобнай камісіяй па арганізацыі Інстытуту.

1921—Белорусское Вольно-Экономическое Общество.

„Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1921, № 1, ст. 47.

Заметка аб адчыненні Таварыства і аснаўных пунктах статуту яго.

С. Р.

1921—В Вольно-Экономическом Обществе „Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1921, № 2, ст. 42-43.

Заметка аб агульным сходзе Таварыства з дакладам „Глебы Беларусі“, спрэчках па дакладу і заснаванні сельска-гаспадарчай, прамыслова-экономічнай і прыродазнаўчай сэкцыі Таварыства.

Р. Б.

1922—Педагогическая секция при Научном Обществе.

„Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1922, вып. 11-12, ст. 47-48.

Аб адчыненні і задачах сэкцыі.

С. Н.

1922—Институт Белорусской Культуры.

„Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1922, № 3-4 (5-6), ст. 13-15 беларускага аддзелу.

Аб заснаванні, статуте, структуры і задачах Інстытуту.

[. . .]

1922—Минское Педагогическое Общество.

„Вестник Народного Комиссариата Просвещения“, Минск 1922, вып. 11-12, ст. 48-49.

Аб заснаванні Таварыства, агульных сходах яго з навуковымі дакладамі, сходах сэкцыі: радзімазнаўчай, роднай мовы, прыродазнаўчай і інш. і экскурсіях для членаў Таварыства і вучняў на працягу 1919-1922 г.г.

1922—Беларускае Навуковае Таварыства (у Маскве).

„Крывіч“, Коўна 1923, № 1, ст. 44-45.

1923—Беларуская асоцыяцыя пры Інстытуце С.-Гаспадаркі ў Петраградзе.

„Крывіч“, Коўна 1923, № 1, ст. 45.

[. . .]

1923—Беларуская культурна-навуковая асоцыяцыя ў Маскве.

„Крывіч“, Коўна 1923, № 1, ст. 45.

Турук. Ф. Ф.

1923—Минск.

„Краеведение“ Пгр. 1923, № 1, ст. 63-64.

Даклад Турука ў Маскоўскім Аддзяленні ЦБК РСФСР аб стане краязнаўчых арганізацый на Беларусі: Менскім Таварыстве Гісторыі і Старажытнасцяй і заснаванні Беларускага Вольна-Экономічнага Таварыства ў Менску, Навуковага Таварыства пры Б. Дз. У. і Інбелкульту. Тэндэнцыйная фраза аб тым, што Інбелкульт мае мэтай прапаганду беларускай культуры, а не вывучэнне Беларусі.

Маслаковец, Н. Г.

1924—Краеведение в Белоруссии.

„Краеведение“, М.-Л. 1924, № 3, ст. 301-303.

Кароткі агляд беларусазнаўчых устаноў і арганізацый і краязнаўчай дзейнасці на Беларусі за 1918-1922 г.г.

Каршук, М.

1924—Усеагульная краязнаўчая канферэнцыя ў Маскве.

„Асьвета“, Минск 1924, № 3, ст. 177-178.

І. С.

1924—Усебеларуская краязнаўчая канферэнцыя.

„Асьвета“, Минск 1924, № 3, ст. 168-169.

[. . .]

1924—Рэзолюцыя Ўсебеларускай Краязнаўчай Канферэнцыі па арганізацыйным пытанні і дакладах навуковых устаноў.

„Асьвета“, Минск 1924, № 3, ст. 169-171

С. І.

1924—Рэарганізацыя Інстытуту Беларускай Культуры.

„Асьвета“, Минск 1924, № 2, ст. 130-131.

В.

1924—Яўрэйскі Аддзел Інстытуту Беларускай Культуры.

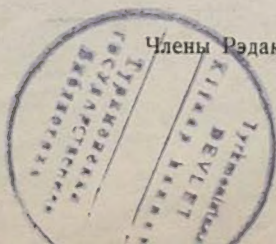
„Асьвета“, Минск 1924, № 2 ст. 131-132.

Выдавец—Інстытут Беларускае Культуры.

Рэдактар—З. Бядуля.

Члены Рэдакцыі:

{ М. Бялуга.
А. Казак.
М. Каспяровіч.

З Ь М Е С Т.

	Стар.
Што трэба зрабіць у гэтым месяцы—Ц. Б. К.	3
К. Менскі.—Польская буржуазная навука на Беларусі	4
З. І. Даўгяла.—Стары Менск	8
Б. І. Фэдарак.—Да біолёгіі <i>Pygghula coccinea</i> Sci.	15
Проф. П. Салаўёў.—Да пытання аб вывучэнні фаўны мясцовага краю	18

МАТАР'ЯЛЫ З МЕСЦ.

А. Гарбач.—Некаторыя з народных сродкаў барацьбы з малярыяй у Мазырскай акрузе	21
А. Я. Крукоўскі.—Жалезная руда на Мазыршчыне	24
У. Мікіцінскі.—Слупкі раённы краязнаўчы музей	28
Проф. П. Салаўёў.—Цікавы рачок у Горках	30

ПРОГРАМЫ, АНКЕТЫ І ІНСТРУКЦЫІ.

Як сабраць і ўкласці слоўнік мовы свайго раёну	32
Аб вывучэнні гісторыі асветы ў Беларусі	48

Х Р О Н І К А.

Да вывучэння ўдзелу хатніх рамёстваў у выстаўках 1927 г.	51
2-ая нарада архіўных працаўнікоў БССР.	—
Год працы Горацкага Раённага Т-ва Краязнаўства	52
Самалявіцкае раённае т-ва краязнаўства	55
Краязнаўчая праца ў школах	—
Гурткі краязнаўства	56
Чашніцкае раённае т-ва краязнаўства	57
Краязнаўчы гурток пры Багушэўскай сямігодцы	58
Справаздача Клічаўскага раённага т-ва краязнаўства	—
Першыя вынікі сістэматычнай краязнаўчай працы	60

БІБЛІОГРАФІЯ.

„Советское фото“ (штомесячны часопіс). Хв. Шынклер	61
Організаванае вывучэнне Беларусі	—

ХОД ПАДПІСКІ НА „НАШ КРАЙ“.

Да 1/II—28 г. атрымана падпіскі: гадавой 185 экз. паўгадовай 59 экз., на 10 м. 1 экз., на 3 мес. 55 экз., на 2 мес. 3 экз. і на 1 м. 21 экз. Па акругах падпішчыкі разьмяркоўваюцца гэтак: на першым месцы стаіць г. Менск і акруга 153 падп.; на другім месцы Мазырская акруга 81 экз., далей ідуць: Аршанская акр.—25 экз. Гомельская—18, Бабруйская—18, Віцебская—16, Магілёўская—13 і Полацкая—7.

Найбольшаю актыўнасьцю выявілі сябе (а Мазырскай акрузе Нараўлянскае райт-ва (т. Падбярэзны), якое сабрала да 21 экз. падпіскі, Капаткевіцкае (т. Пігулеўскі), якое сабрала 38 экз., Лельчыцкае 7, Азарычы 3, Жыткавічы 4.

Па Бабруйскай Акрузе Клічаўскае т-ва (т. Мікіцін)—12 экз.

Па Аршанскай—Горацкае т-ва (проф. П. Салаўёў)—12 экз.

Па Магілёўскай—Шклоўскае т-ва (т. Крыжановскі)—8 экз.

Па Віцебскай—Гарадоцкае (т. Леванёнак)—11 экз.

Па Менскай—Самахвалавіцкае (т. Ламака)—6 экз.

Барысаўскае (5 экз.).

З акруговых т-ваў толькі Гомельскае т-ва (т. Мікалаеў) праявіла актыўнасьць, сабраўшы 12 падпішчыкаў.

У Менску масавую падпіску сабралі т. т. Гарашчэні і Трамповіч.

Згодна пастановы ЦБК наступным таварышам вызначана прэмія: Гарашчэні, Трамповічу (ІБК), Падбярэзному, Пігулеўскаму,

Мікіціну, проф. Салаўёву, Крыжановскаму, Леванёнку, Мікалаеву.

Як відаць з вышэйсказанага большая частка Акруговых т-ваў і амаль усе раённыя т-вы ня выявілі належнай увагі да пашырэння падпіскі на „Наш Край“. Прыклад Капаткевіцкага т-ва (38 экз.), Нараўлянскага (21 экз.), Клічаўскага (12), Шклоўскага (8) паказвае, што пры належнай стараннасьці ня цяжка знайсці падпішчыкаў. Звычайнымі падпішчыкамі ў гэтым выпадку могуць быць, мясцовыя працасьветы, зямлі і лесу, клюбы: хаты-чытальні, сямігодкі, інспэктарыяты асьветы і г. д. Што датычыцца акруговых асяродкаў, дык тут умовы для пашырэння падпіскі яшчэ больш спрыяючыя. Як паказвае вопыт г. Мазыра па акруговым горадзе можна рэалізаваць каля 30 экз. падпіскі. А між тым Акруговыя гарады ў гэтым напрамку адстаюць, напр. такія значныя культурныя асяродкі як Полацк, Бабруйск, Віцебск, Магілёў далі неспадзявана мала экз. падпіскі. Неабходна таксама Акруговым т-вам даць дырэктывы раённым аб пашырэнні падпіскі. У пашырэнні падпіскі зацікаўлены і самі т-вы. Папершае, яны атрымваюць некаторую ўзнагароду (10% падпісной платы), прэміяльныя нумары, а самае галоўнае яны ствараюць кадр чытачоў „Нашага Краю“ і прыхільнікаў краязнаўчае працы. Апрача таго, дзякуючы пашырэнню падпіскі, зьявіцца поўная магчымасьць павялічэння разьмеру часопісу і шырокай рэалізацыі дасылаемых у рэдакцыю матар'ялаў мясцовых арганізацый.

ПРЫМАЕЦЦА ПАДПСКА на 1928 г.

НА ПОПУЛЯРНА-НАВУ-
КОВЫ КРАЯЗНАУЧЫ
ЧАСОПІС

„Наш Край“

„Наш Край“ зьяшчае артыкулы популярна-навуковага ха-
рактару па ўсіх галінах краязнаўства ў БССР.

„Наш Край“ зьяшчае кіраўнічыя ўказаньні: анкеты, про-
грамы, інструкцыі і мэтодычныя артыкулы па
краязнаўстве.

„Наш Край“ дае на сваіх старонках адбітак працы ўсіх края-
знаўчых арганізацый БССР.

„Наш Край“ павінен быць у кожнай школе, народме, хаце-чы-
тальні, клубе і бібліятэцы.

„Наш Край“ павінен быць настольнай кнігай кожнага края-
знаўцы.

У ЧАСОПІСЕ ПРЫМАЮЦЬ УДЗЕЛ:

М. Азбукін, Г. С. Аляксандраў, К. Ароль, А. Аніхоўскі,
К. Атраховіч, Н. Бываеўскі, З. Бядуля, М. Бялуга, Проф.
П. Бузук, Д. Васілеўскі, І. Віткоўскі, Гр. Варапаеў,
Проф. Васількоў, М. Грамыка, Г. Гарэцкі, М. Гарэцкі,
А. Ганжын, Зьм. Даўгяла, В. Дружыц, М. Зьбіткоўскі,
Проф. У. М. Ігнатоўскі, А. Казак, Я. Каранеўскі, Кіпель,
М. Кіркевіч, Каракін, А. Квяткоўскі, А. Крукоўскі,
Я. Кісьлякоў, М. Касьяровіч, М. Ламака, В. Ластоўскі,
Макарэўскі, Д-р Магілеўчык, М. Мялешка, Натальлін,
А. Нямцоў, К. Папоў, Г. Парэчын, Проф. В. Пераход,
Проф. У. Піцэта, Я. Ракаў, Самцэвіч, Проф. П. Салаўёў,
Н. Савіч, А. Сянкевіч, А. Сяргееў, Я. Траяноўскі,
Я. Троська, У. Уладзімераў, Проф. А. Фядзюшы, Е. Це-
хановіч, А. Шашалевіч, Ал. Шлюбскі, М. Шчакаціхін,
Проф. Яцантоўскі і шмат іншых.

Умовы падпіскі: На год . . 5 р. — к. | На 3 м-цы 1 р. 40 к.
На паўгода 2 р. 75 к. | На 1 месяц — р. 50 к.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: у рэдакцыі часопісу „Наш Край“ (Менск,
Рэволюцыйная № 21, Інбелкульт), ува ўсіх паштовых аддзяленьнях,
у раённых і акруговых краязнаўчых арганізацыях і ўва ўсіх кнігар-
нях Бел. Дзярж. Выдав. і інш.

„НАШ КРАЙ“ прадаецца: у Цэнтральным Бюро Краязнаўства пры
Інбелкульце, ува ўсіх аддзяленьнях БДВ і ўва ўсіх аддзяленьнях і
кнігарнях іншых выдавецтваў.

Выпісваць можна з Ц. Б. Краязнаўства поўн. комплекты часопісу
„Наш Край“ ад 1-га нумару да канца 1927 г. са знідкай для края-
знаўчых арганізацый і паасобных краязнаўцаў у 50%—за 5 руб.

Апрача гэтага ў ЦБК прадаюцца:

„Працы I Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.

„Працы II Ёсебеларускага Краязнаўчага Зьезду“—50 кап.

У хуткім часе выходзіць з друку I частка „Апісаньне Асіпавіцкага раёну“.
Аддзел „Прырода“.